

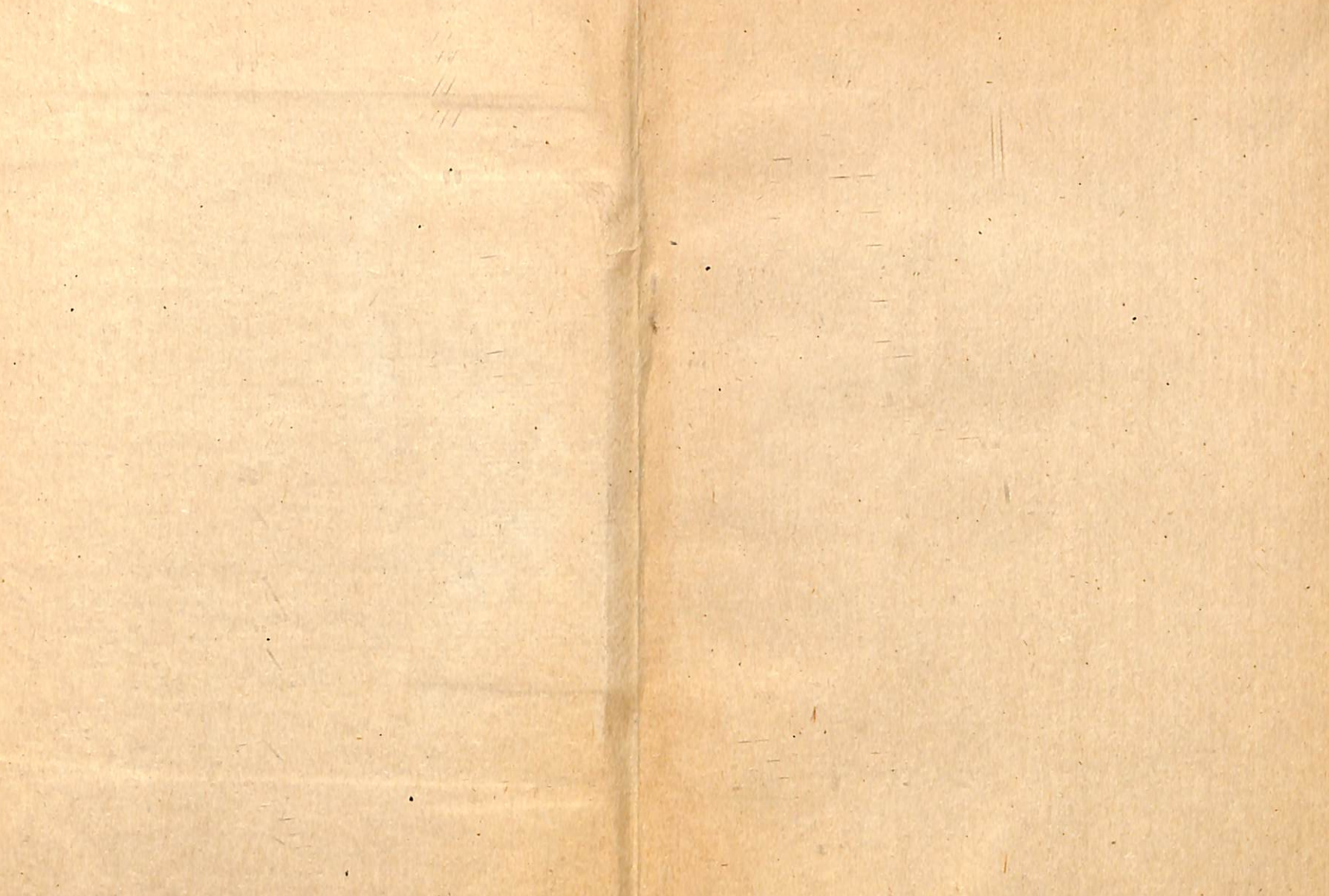
Oyune

July 5 1899

Lancaster Pa
Pa

891.99

0-79

891.99

Ազատ Բույ. արխիվ

0-79 ԵՐՈՒԱՆԻ ՕՏԵԱՆ

1920 APR 2011

պ. ✦ (ԵՐՕՑ) ✦

+ Ստանդարտ

ԸՆԿԵՐ ՓԱՆՁՈՒՆԻ
ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՄԷՋ

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ
ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՁՈՒՆԻ:

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԳՐԱՏՈՒՆ
Ն Ե Ս Ն - Պ Ե Պ Ի Կ Ե Ս Ե Ն
Կ. ԳՈՂԻՍ
1914

8624

Այս նամակներուն կցուած են նաեւ իր
դասախօսութիւններու շարքը որ միւսներուն
հետ երեսցած է Բիւզանդիոնի մէջ: Այսպէս
ուրեմն երկու հասրներու մէջ անհոյսուած
են Ընկեր Փակցունիի անբողջ հրապարս-
կուած գրութիւնները:

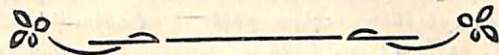
Իր դասախօսութիւններէն ետքը, Ընկեր
Փակցունի յանկարծ հեռացաւ հրապարակէն,
կարծես կամաւորապէս ուզելով մոռցնել իր
սնունդը:

Արդեօք հրաժարեցա՞ւ յեղափոխական
գործունէութենէ, արդեօք իր գաղափարներն
ու հասկողումները չարափոխե՞ց կամ ուրա-
ցա՞ւ: Դասադի՞ք մըն է Փակցունի: Բնա՞ւ
երբեք:

Իրենին նման նկարագիրները ո՛չ ասի-
ներէն, ո՛չ դեպքերէն, ո՛չ յուսախառու-
թիւններէն կ'ազդուին:

Ապահովաբար օր մը կրկին պիտի շնորհ
իւր սնունդը: Երբ ժամը հնչե՞ ան իր շար-
քերուն գրուիլը պիտի գտնուի:

Ծաղկարի հերոսը իր վերջին բառը չէ
բնած սակաւին:

ԸՆԿԵՐ ՓԱԿՑՈՒՆԻ

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՄԷՋ

Բիւզանդիոնի բարեկամ ընթերցողներէն շատ
ասեմ ասեմ օղիկութիւններ կը հարցնէին ինձ ըն-
կեր Բ. Փակցունիի մասին, որուն Ծաղկարի մէջ
կատարած առաջնութիւնը, իր նամակներէն փախելով,
հրատարակած էի այս թերթին սիւնակներուն մէջ:
Վերջին նամակը, գուցէ չէ մոռցուած, Մաշկերսէն
գրուած էր, ուր մտադիր էր հաստատուիլ մեր գոր-
ծիչը, երբ շարունակելու համար իր շինարար ու
փրկագործ պաշտօնը: Այսպէս ուրեմն, հարկ էր իր
հետքը փնտնել այնտեղ, գոհացում տալու համար մեր
հետաքրքիր բարեկամներուն:

Պոստերնակ Մաշկերցի մը — եւ ինչո՞ւ սնունդ
ծածկիմ, — նոյն ինքն Պ. Դ. Խաչկունց, իմ խնդրան-

իս վրայ, ազնուօրէն յսկան առաւ իր ծննդավայրէն տեղիկոյսիւններ ուզելու ընկեր Բ. Փանջունիի մասին, և իրաւ ալ, քանի մը շաբաթ ետքը, ինն հարողեց թէ մեր համակրելի հերոսը հագիւ ամիս մը Մաշկեօս մնացած՝ յետոյ շտապով մեկնած է Վան, իր ընդունած մեկ սխիպողական հրահանգիկ համեմատ:

Թէ ընկեր Փանջունի յիկ գործունէութիւն ունեցած է Վանի մէջ, գուցէ այդ կէտը մասաւր յուսարանէ հետեւեալ նամակը որ իր գրչիկ եղած է և գորշադրոցայ մեղք ձգել ճիշտ այն աղբիւրէն՝ ուրիկ փոքած էի նախապէս Ծաղկաբառէն նամակները:

Ս.

ՎԱՆ, 26 Մայիս, 1909.

Սիրելի ընկերներ,

Ձեր որոշ և հրամայողական հրահանգներուն համեմատ, Մաշկեբառէն անմիջապէս մեկնեցալ Վան՝ ուր կը գտնուիմ մէկ քանի շաբաթէ ի վեր:

Ժողովրդի պաշտպանութեան համար հարուսաներէն զէնքի դրամ հաւաքելու ծրագիրը որ ինձ կը հազարգէք, մի շատ գեղեցիկ գիւտ է, երբ ի նկատ առնենք

ներկայ ժողովրդային հոգեբանութեան մտեկնը: Բայց ախոս՝ որ Մարտ 31ի բէաքցիան զսպուած կ'երեւի և վստահութիւնը կրկին կը ծնի պուրծուողական վատ հոգիներու մէջ: Իցիւ թէ Մարտի վերջերը հոս գտնուած ըլլայի, երբ կոտորածի ուրուականը սարսափի մատնած էր Վասպուրականի հայութիւնը: Այս կեղտոտ արարածները մինչև որ մահը չհոտոտեն՝ իրենց քսակները չեն բանար:

Յամենայն դէպս, հոս հասնելու պէս դիմեցի քաղաքի ջոջ ազաներուն, ըսի թէ կուսակցութիւնս որոշած է զիրենք պաշտպանել հաւանական կոտորածի մը դէմ և սաոր համար զէնքի պահանջք կար և թէ հարկ էր փող տալ այդ պահանջքի բաւարարութիւն ապու համար:

Այդ կեղտոտ արարածները չհամարձակեցան բացէ ի բաց մերժել մեր պահանջմունքը, բայց դիմեցին մի ճիգուիթական սաոր միջոցի.

— Մենք յօժարակամ կը վճարենք

զէնքի համար պէտք եղած զրամը, պատասխանեցին, բայց նախ՝ հարկ է որ բոլոր կուսակցութիւնները միանան և համերաշխ գործեն:

— Ի՞նչ կուսակցութիւններ, հարցուցի զարմացած:

— Արմենական, Հնչակեան, ևն. պատասխանեցին անամօթարար. միայն այդ պայմանաւ զրամ կուտանք, եթէ ոչ՝ տասը փարա չպիտի վճարենք:

— Բայց մենք ձեր աղտոտ էութիւններու պաշտպանութեանը համար է որ զէնքի զրամ կը պահանջենք, գոչեցի:

— Նախ իրարու հետ համաձայնեցէ՛ք, պնդեցին:

Հէնց այդ ըոպէին խորհեցայ ըվողվէրը դուրս չպրտել գրպանէս ու ջանկ, ջանկ, ջանկ տալ անոնց ճակատին ու գետին փռել զիրենք, որպէս զի համոզուին իրենց կեանքը զէնքով պաշտպանելու հարկաւորութեան մասին, բայց ինքզինքս զպպեցի:

Տեսնելով որ ուրիշ ճար չկայ, ինձ մօտ հրաւիրեցի միւս կուսակցութիւններու ներկայացուցիչները և անկեղծօրէն ու առանց յետին միտքերու, առաջարկեցի ժողովրդին պաշտպանութեան համար հարուսաներէն զէնքի զրամ հաւաքելու համար համաձայնուիլ: Նոքա համաժողովիւն յայտնեցին: Ես այն ատեն իրենց ներկայացուցի հետեւեալ անկեղծ ու օրինաւոր պայմանները, իբրև հիմք կայացած համաձայնութեան.

Ա. Հանգանակութեան համար դիմում միասին պիտի ընենք:

Բ. Դրամը պիտի պահուի միմիայն մեր կուսակցութեան քով:

Գ. Հարկաւոր զէնքերը պիտի գնուին մեր միջոցաւ:

Դ. Հաւաքուած զրամով պիտի զինուին մեր մարտական խումբերը:

Ե. Դրամներու գործածութեան հաշիւներու քօնթրօլը կը կատարուի և կը վաւերացուի մեր կօմիտէի ձեռքով:

Վերջապէս, գործին ամբողջ բնոն ու ծանրութիւնը մեր կուսակցութիւնը իր վրայ կ'առնէ անձնուիրութեամբ: Իսկ իրենց կը արուի բացարձակ ազատութիւն մարտական անջատ խումբեր կազմելու իրենց նիւթական միջոցներով:

Կը կարծէի որ ներկայացուցիչները խանդավառութեամբ պիտի ընդունէին այս անկեղծ, անվերապահ և անշահախնդիր պայմանները, բայց ընդհակառակը, նոքա ինձ մօտ եկած էին յետին միտքերով, նոքա կ'ուզէին ժողովրդի փրկութեան գործը վիճեցնել և ասոր համար առաջարկեցին անընդունելի, սպառաք և նուաստացուցիչ պայմաններ, որպէս.

Հաւաքուած դրամները հաւասարապէս բաժնուին կուսակցութեանց միջեւ իրենց թիւին համեմատութեամբ:

Ծախսուած դրամներու մասին փոխադարձ քօնթրօլ ըլլայ:

Ինքնապաշտպանութեան համար ձեռք

առնուելիք միջոցները որոշուին համաձայն խորհրդակցութեամբ:

Եւ ուրիշ այդ կարգի յիմարական պահանջումներ, որոնք անպայման պէտք էր մերժել:

Այսպէս ուրեմն համաձայնութեան համար մեր անկեղծ ջանքերը ջուրն ինկան յիմար յետին միտքերու պատճառաւ և մեր ջոջ ազաները մերժեցին փող տալ իրենց կեանքին պահպանութեանը համար:

Այն ատեն խորհեցայ մի այլ միջոց որը կրնար ցնցող տպաւորութիւն յառաջ բերել բովանդակ Վասպուրականի մէջ և եփ հանել դաւաճան պուրժուաներու ցամքած արիւնը:

Մի երեկոյ դիմեցի 96ի ջարդերու կազմակերպիչ թուրք խուժանավար Համուա Ազենց Հասանի և առաջարկեցի որ, եթէ կարելի էր մի փոքր, այսպէս ասած, մի աննշան ջարդ կազմակերպէր, սարսափ տալու համար հայ ջոջերուն: Գա պիտի լինէր մի պարզ առողջապահական արիւ-

նառութիւն որ իբրև անհերքելի համոզիչ փաստ պիտի ծառայէր զէնքի համար դըրամ տալու հարկաւորութեան մասին :

Համուտ Հասան սկզբունքով չհակառակեցաւ այդ խորհրդին՝ միայն թէ դիտել տուաւ որ ժամանակը յարմար չէր, թէ դա կարելի էր իրագործել Մարտ 31ի օրերուն և թէ այժմ, Ազատարար Բանակի յաղթական մուտքէն ու Ապտ-իւլ-Համիտի գահընկէցութենէն ետքը, ինք չէր ուզեր մի այդպիսի պատասխանատուութիւն բերել իր վրայ :

Այդ հայեցակէտը ունէր իր փաստացի կողմերը, ուստի չկրցայ շատ սնդել :

— Յարմար ատենին ես միշտ պատրաստ եմ գործելու, եզրակացուց Համուտ Հասան, իրմէ բաժնուած միջոցիս :

Այսպէս ուրեմն, զէնքերու անունով փող հաւաքելու ծրագիրը առ այժմ իրականութիւն չգտաւ :

Բայց պէտք չէ յուսահատիլ, այլ սպասել հոգեբանական բուպէին :

Ի բաց առեալ այս ձախող պարագան, Վանի մէջ ներկայ իրականութիւնը մխիթարական է. պայքարող գիտակից ուժեր կան, որոնք կարելի է իղէպ ժամու գործածել :

Այս մասին պէտք եղածը արդէն կը խորհիմ : Չպէտք է որ տղերքն անգործութեան մէջ թմրեցնեն իրենց պայքարի եռանդը. դա կը լինի աղետաւոր մահացում, ինքնագիտակցութեան փճացում :

Առ այժմ նիւթական կացութիւնս բարարութիւն կուտայ ինձ :

1740-91 102-901

Բ.

ՎԱՆ, 2 Յուլիս 1909.

Սիրելի ընկերներ,

Ձեր հրահանգներն ստացայ: Ինչպէս
 կ'ըսէք՝ մի որոշ հոսանք ստեղծուած է
 մեզ դէմ՝ և հարկ է կուտիլ,
 որպէս զի նա չստանայ ընդ-
 հանուր հանգամանք: Նոյն
 խակ հոս, Վանի մէջ, բէաք-
 ցիան մեզ դէմ կը պցուի և
 կը փորձէ պղտորել միտքերը: Ի հարկէ
 ևս մեր ձեռքի տակ եղած ամէն միջոցնե-
 րով պայքար կը մղեմ այդ աղետաւոր
 հոսանքի դէմ:

Ինչ է, մասնաւորաբար, այդ կեղտոտ
 սուրճուաներու գանգառը մեզի դէմ.—

1359-57
 ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
 ԶԱՅՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Թէ մենք ո՛չ մի օգտակարութիւն ցոյց չենք տուեր Սահմանադրութեան վերահաստատութենէն ի վեր, և թէ մեր բոլոր ջանքը եղեր է դրամ պահանջել և ազգային եկամուտներու տիրանալ:

Նօքա կարող չեն ըմբռնել այն վերկարար շարժումը որ առաջ բերինք ստեղծելով ներքին պայքարը և կազմելով ժողովրդային երկու որոշ և ընդդիմամարտ բանակներ, իրենց յատուկ հայեցակէտներովը, ձգտումներովը, ծրագիրներովը և պահանջներովը և որոնց բաղխումէն պիտի ծնի հայկական նոր իրականութիւնը:

Այս միտքերը լաւ տեղաւորելու համար Վանի Հայ խաւարամիտ գլուխներու մէջ՝ մի հրապարակային ժողով գումարեցի այս օրերս, որ մի կատարեալ յաղթութիւն եղաւ մեզի համար: Ժողովը բանալով՝ նախապէս յայտարարեցի թէ մենք իբրև ազատ երկրի ազատ քաղաքացիներ և ազատ խօսքի ու ազատ կարծիքի ուխտուած պաշտպաններ, բացարձակ ազա-

տութիւն կուսանքներկաներուն որ իրենց դիտողութիւններն ազատօրէն ներկայացնեն և եթէ ընդդիմախօսներ կան, հաճին խօսք ուզել և բեմ բարձրանալ: Այս յայտարարութիւնը, որուն չէին սպասեր մեր յետադիմական պարոնները, բուռն ծափերով ողջունուեցաւ:

Յետոյ պարզեցի մեր աշխարհահայեացքը, ըսի թէ հիմա ա՛յլ ժամանակը եկած է որ յեղափոխութիւնը իր ոյժն ու դօրութիւնը դարձնէ չ՛ր ներքին թշնամիներուն դէմ, հայ բռնաւորներու, հայ Համիաներու դէմ, որոնք են ժողովրդի արիւնը քամող, ժողովուրդն իրենց ոտքերուն տակ ջախջախող, ժողովուրդը իբրև ստրուկ ծառայեցնող հայ հողատէրը, հայ գործարանատէրը, հայ կալուածատէրը, հայ դրամատէրը, հայ վաճառականը, հայ արհեստաւորը, հայ պաշտօնեան, հայ եկեղեցականը, հայ ապականուած մտաւորականութիւնը, հայ անգիտակից ուսուցչութիւնը, հայ ստրկամիտ մատան: Ահա՛

հայ յեղափոխութիւնը պէտք է այժմ անոնց դէմ դարձնէ իր զէնքերը, պէտք է անողսք ու կատաղի պայքար մղէ այդ ներքին թշնամիներուն դէմ, մինչև որ վերջնականապէս ժողովուրդի զարշապարներուն տակ ջախջախութիւն այդ վատերու և դաւաճաններու անարդ գտնկերը: Ամբողջ ժողովարանը բունն ծափահարութիւններով ընդունեց այս խօսքերը:

Յետոյ խօսքս վերջացուցի ըսելով որ մենք, իբրև գիտակից դադափարականներ, կը յարդենք ու կը պաշտենք խօսքի ու կարծիքի ազատութիւնը. և եթէ ժողովասրահին մէջ ընդիմախօսներ կան կրնան ազատօրէն իրենց կարծիքը յայտնել և մենք յետոյ կրնանք փաստացի կերպով պատասխանել իրենց:

Մի անձանօթ պարոն խօսք ուղեց և մի յիմար սովեստութիւն մէջտեղ նստեց և ըսաւ որ մենք փոխանակ զիրար բզըկտելու պէտք էր որ մեր ուժերը, եթէ ունիինք, միացնէինք քիւրտ հարստհարիչ-

ներու դէմ որոնք կը շարունակեն կողոպտել հայ գիւղացին և սկսաւ մի շարք դէպքեր յիշել նոր նոր սպանուած գիւղացիներու, բռնաբարուած հայուհիներու և թալանուած գիւղերու որոնք վերջերս տեղի ունեցած էին Վասպուրականի մէջ:

Դա յայտնի փրօլօֆացիա էր թէ՛ մեր ժողովը խանգարելու և թէ՛ մեր հարեան քիւրտ եզրայրներու միջև գոյացած համերաշխական կապերը թուլացնելու համար: Այդ յիմար պարոնը առաջ տանելով իր անհանց խօսքերը և փրօլօֆացիան գոչեց.

— Փոխանակ իրարու մէջ կռուելու՝ դացէ՛ք ձեր սյժն ու զօրութիւնը անոնց ցոյց տուէք:

Անմիջապէս բեմ բարձրացայ և այդ ստոր աժան փրօլօֆացիոստին պատասխանեցի՝ ըսելով որ իր խօսքերը պարզ դաւաճանութիւններ և կեղատա մատնութիւններ էին և թէ ինք պարզ դադուսի ոտախլանի դեր կը կատարէր մատնանիչ ընկրով դէպքեր որոնք մեզ զբաղեցնող հարցերու նմ:

ու և է առնչութիւն չունէին և թէ իրեն արարքը պատուաւոր քաղաքացիի գործ էր :

Մեր ընկերները սկսան գոչել . «Ղուրս վատերը , զուրս մասնիչ դաւաճանները» , և այն բռունցքի հարուածները սկսան բարձրանալ ու իջնել ժողովրդի հայհոյելի գլխին :

— Տղերք , խփեցէ՛ք , բայց մի՛ սպաննէ՛ք , խրատեցի , զանոնք հանդարտեցնելու համար :

Երբ փրօվօխսօրը խայտառակաբար զուրս հանուեցաւ ժողովարանէն և ժողովրդին արդար զայրոյթը խաղաղեցաւ , կրկին բեմ բարձրացայ և յայտարարեցի որ եթէ ընդդիմախօսներ կային՝ ազատօրէն ու անկաշկանդ իրենց կարծիքը կըրնային յայտնել , որովհետև մենք չենք ուզեր երբեք արգիլել կարծիքի ու գաղափարներու ազատ փոխանակութիւնը :

Ոչ ոք ձայն բարձրացուց , և ներկա-

ները մեկնեցան տպաւորիչ ազդեցութեան տակ :

Ես ներկայ հայ իրականութեան հանդէպ պիտի շարունակեմ այս ուղղութեամբ լուսաբանել ժողովուրդը , ինքնազիտակցութիւնը արթնցնել անոր մէջ և մղել զայն դէպ ի յեղափոխական մաքուր պայքարը թէկուզ հարկ ըլլայ դիմել ծայրայեղ միջոցներու :

Բայց որպէս զի պայքարը տայ արդիւնաւոր բաւարարութիւն , անհրաժեշտ է որ ձեր կողմէն ալ նոյն ուղղութեամբ գործէք թէ՛ մեր օւկաններու միջոցաւ հրապարակային փրօվականտայով և թէ՛ մեր ընկերներու ուղղուած մասնաւոր հրահանգներով :

Չպէտք է թոյլ տալ որ հայ չէզոք կամ ո՛չ յեղափոխական տարրը , օգուտ քաղելով ազատութենէն , փորձէ գլուխ բարձրացնել . պէտք է խփել և ուժով խփել նորա գլխին , երբ դեռ ժամանակը չէ անցած : Վաղը կը լինի գուցէ շատ ուշ :

Վասպուրականի հայութիւնը, այսինքն մեր շարքերուն մէջ գանուող աղերքը, որոնք կը կազմեն գիտակից երիտասարդութիւնը, ունի պայքարող ոգի և հարկ է իր այս տրամադրութենէն օգտուել՝ ներկայացնելով անոր գործունէութեան ասպարէշ կամ, լաւ ևս է ըսել, կռուանոց:

Հոս ունինք արդէն Աղատ Սիրոյ հետեւորդներ և Նոր Սերնդական երիտասարդութիւն, որոնք իրենց աշխարհահայեացքներով կարող են առաջնորդ ըլլալ նոյն իսկ Պոլսահայ ինկած մտաւորականութեան: Իրենց մասին կը խօսիմ աւելի մանրամասնօրէն յետագայ նամակներով:
Ցը....:

7.

ՎԱՆ, 2 Ռգոսոս, 1909.

Սիրելի ընկերներ,

Ձեր վերջին գրութեամբ կը պատուիրէք որ աշխատինք ամէն գնով բարձրացնելու մեր պրեսքիժը որ մի կրիտիկական մօտէնիթ անցնելու վրայ է:

Դա շատ հեշտ է ասել և պատուիրել, բայց ի՞նչ միջոցով կարելի է բարձրացնել այդ պրեսքիժը, անձ բուն հարցը:

Ես այդ մասին ունիմ իմ որոշ հայեցակէտը, որը անշուշտ համաձայն կուզայ ձեր հայեցակէտին:

Ներկայ հայ իրականութեան մէջ մեր պրեսքիժը կը պահպանուի ու կը բարձ-

րանայ պայքարով ու միմիայն պայքարով : Մեր կազմակերպութիւնը ծնուեր է պայքարի հրամայողական պահանջքէն և ապրելու ու զօրացելու է պայքարով : Դա պատմական փաստ և իրողութիւն է և կարելի է ժխտել : Մեր պրեքսիժը թեքուեցաւ այն օրէն՝ ուր խաղաղ գործունէութեան աղետալի փորձը ընել ուզեցինք : Կատուն որ չի ճանկեր ու կը փորձէ ետելի օտքերուն վրայ կենալ ու ձեռք լիզել, այլ ևս կը դադրի կատու ըլլալէ . նա ալ կորցրած է իր պրեքսիժը մուկերու քով : Պէտք է միշտ ճանկել, այդ է մեր պատմական, և կամ այսպէս ասաց՝ մեր ֆիզիօլոգիկական դերը հայ իրականութեան մէջ :

Ձեր հրահանգի համեմատ, ներփակ կը զրկեմ Վանէն թուազրուած մի հեռագիր որ բուն բառերով համակրութիւն կը յայտնէ մեզի ու միեւնոյն ատեն կը դատապարտէ վատերը, դաւաճանները, յետադիմականները, շերիաթիւները, վերջապէս բոլոր անոնք որ մեզի հետ չեն :

Հեռագիրը ստորագրուած է չորս անուններով ի դիմաց 600ի մօտ գիտակից երիտասարդներու : Եթէ յարմար դատէք՝ կրնաք հեռագրին բառերը մի քիչ փոփոխելով հրատարակել, նաև իբրև Կառնցէն, Լիմէն, Ալիւրէն կամ Արճէշէն ուղղուած, ի հարկէ «ի դիմաց» ներու թիւը զեղչելով : Գալով հեռագրի տակ զբուեցիք անուններուն, զիւրութեան համար ձեզ ըսեմ որ այստեղացի Հայերու սովորական անուններն են Վարդան, Վահան, Գարեգին, Մկրտիչ, Մակար, Մարկոս, Դաւիթ, Աբգար, ևն. :

Բայց նորէն կը կրկնեմ, դա մի անբաւական palliatif է մեր պրեքսիժի բարձրացման համար . պէտք է բռնի համակրանք ստեղծել, սարսափ ձգելով միտքերու մէջ :

Ժողովուրդը չպէտք է որ բոլորէ մը դադրի մեղմով զբաղելէ . պէտք է միշտ լարուած դրութեան մէջ ըլլայ, թէկուզ այդ դրութիւնը առժամապէս մեզ դէմ

լինի, հարկ է դաշն արորել, խոնջեցնել, ոգեսպառ ընել մինչև ոչ տեղի տայ և ստիպուի դառնալ մեղ համակիր: Օրըստօրէական կռիւ, միշտ նոր յուզում, միշտ նոր պայքար. ահա՛ միակ դարմանը մի աւ բան յաջողցնելու համար այս դըժբախտ ազգի մէջ:

Ես այսպէս կ'ըմբռնեմ մեր միսիան, այդ եղեր է ու պիտի ըլլայ իմ ուղղութիւնը ե՛ւ Մապլվարի ե՛ւ Վանի մէջ:

Վանէն ուղղած իմ առաջին նամակիս մէջ պատմեցի այն համերաշխ գործունէութեան փրօվօքացիան որ այստեղի մենազայտական դատակարգը ուղեց մէջտեղ հանել մութ նպատակներով: Ըսի թէ ի՛նչպէս մեր բռնած անկեղծ ու խո՛տկան ընթացքով այդ փրօվօքացիան չկրցաւ յաջողի:

Այժմ նորանոր փորձեր կ'ըլլան, մութ ուժերու կողմէ, այդ համերաշխութեան կնքովիլը դարձնալ խաղալու համար, բայց

մեր տղերքը արդէն լուսաբանուած են և երկիւղ չկայ թէ թակարդը ի՛նչան:

Կռիւի դաշտ ստեղծելու համար արդէն իսկ միջոցներ ձեռք առած եմ և կը յուսամ որ մօտ ժամանակէն մեր վրայ խօսեցնելու սոխիթ պիտի տանք:

Վանի մտաւորական գիտակից երիտասարդութիւնը, որ կը ներկայացնեն Նոր Սեբնդական և Ազօտ-Սէրեան խմբակցութիւնները, արդէն իսկ տաք վերաբերում ցոյց կուտան դէպ ի մեզ:

Մի քանի անգամ առիթ ունեցայ իմ մօտ հրաւիրելու այդ պայքարող ուժերը, զանոնք զնելու համար գործնական հողի վրայ: Իրենց բացատրեցի թէ անհրաժեշտ էր մի ցնցող իրականութեամբ իրենց գոյութիւնը հաստատել, թէ առանց պայքարի կարելի չէր զազախարի յաղթութիւն, թէ ժամը հասած էր ասպարէզ իջնելու: Ամէնքն ալ համողութեամբ իմ պարզած տեսութիւններու և պատրաստակամութիւն յայտնեցին իմ բան ընելու:

— Բայց ի՞նչ կարելի է ընել, հարցուց իրենց վարիչ ուժերէն մէկը:

— Ընել մի ու է բան, խրատեցի, որ տայ ցնցող տպաւորութիւն, օրինակ՝ մի գայթակղական արարք, մի scandale, վերջապէս մի գործ, որ յուզում առաջ բերէ ժողովրդի զանազան տարրերու մէջ:

Տղերքը ըմբռնեցին թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէի և խոստացան այդ ոգիով շարժիլ:

Ի հարկէ անոնք պիտի գործեն մեր հրամանով ու մեր ուղղութեամբ. բայց իրենց անհատական պատասխանատուութեան տակ: Մենք կը մնանք միշտ հեռու այդ տեսակ գործերէ, մանաւանդ երբ ատոնք անհաճոյ արդիւնք առաջ բերին, նոյն իսկ ի հարկին կրնանք դատապարտել գործուած արարքը, գործողներու սոսկական հանգամանքը ցոյց տալ և ապացուցանել թէ մեր հակառակորդներու թելադրանքով կատարուած է ամէն բան: Փաստացի իրողութիւններ միշտ մեր ձեռ-

քին տակ պատրաստ կան, այդ մասին միամիտ եղիք:

Այս առաւօտ լուր բերին թէ տղերքը արդէն պատրաստեր են մի շատ խելացի ծրագիր, այն է՝ Կիրակի օր խմբովին երթալ եկեղեցի և հո՛ն կատարել մի քաղաքական ամուսնութիւն: Ազատ Սիրոյ ապուստոսի նախագահը կը կատարէ քաղաքապետի դեր, ես անհատական հանգամանքով պիտի գնամ իբրև վկայ հարսին, փեսան ևս կ'ունենայ իր վկան: Ամուսնութիւնը բունի արձանագրել պիտի տանք եկեղեցու ամուսնութեանց արձանագրութեան տոմարին մէջ: Յետոյ, մի քանի ժամ ետքը, հարսի պահանջմունքին վրայ, այդ քաղաքական ամուսնութիւնը պիտի լուծենք և հարսը պիտի ամուսնացնենք մի ուրիշ տղամարդու հետ, նոյն ձեւակերպութիւններով:

Կ'երեւակայէ՞ք ցնցող տպաւորութիւնը որ առաջ պիտի գայ ամբողջ քաղաքին մէջ: Նախ՝ քաղաքական ամուսնութիւն

եկեղեցու մէջ, յետոյ բռնի արձանագրութիւն, յետոյ ամուսնալուծութիւն կամ divorce և վերջապէս կրկնամուսնութիւն:

Տեսնենք ի՞նչ պիտի ընեն մեր կեղտոտ պուրժուաները և շէրիաթճիները՝ վանի երիտասարդութեան այս հոնսնիքացիայի ցոյցերուն հանդէս:

Ապահով՝ պիտի դիմեն իրենց աղտոտ զէնքերուն, բայց զգո՛յշ, մենք ալ թեւերնիս ծալած չենք նստիր...

20

Վ. Ա. Ն., 4 Սեպտ. 1909.

Սիրելի ընկերներ,

Երևի մի ձախող չրջան կը բոլորենք:

Նոր սերնդական ցոյցը որու մասին նախորդ նամակովս խօսեցայ, չտուաւ բաւարար արդիւնք:

Մի քանի օր առաջ, երեքշաբթի, կէս օրէն ետքը, խմբովին գնացինք եկեղեցի, կատարելու համար անդրանիկ քաղաքական հայ ամուսնութիւնը, որուն պիտի յաջորդէր, մի քանի ժամ յետոյ, ամուսնաթիւղութիւն և կրկնամուսնութիւն: Հարս և փեսայ, իրենց քաղաքացիի տալազով, կը գնային առջեւէն, յետոյ կուգային վկաները և ընկեր բարեկամները:

Եզեկութիւնը պահուած էր խիստ ծածուկ, որպէս զի մեր հակառակորդները չկարողանային իրենց մութ դաւերը սարքել մեզի դէմ, այնպէս որ յետոյցը գրեթէ ո՛չ ոք ուշադրութիւն դարձուց մեզ: Բայց երբ հասանք եկեղեցիի առաջ, տեսանք որ դուռը ամուր գոցուած է: Դիմեցինք ժամկոչին, մի ազէս, յետադիմական արարած:

— Ինչո՞ւ եկեղեցիին դուռը փակած էք, հարցուցի:

— Որովհետեւ ժամերգութեան ատեն չէ:

— Բայց մենք կը պահանջենք մտնել եկեղեցի:

— Ի՞նչ պիտի ընէք:

— Ամուսնութիւն պիտի կատարենք:

— Այսօր, երեքշաբթի, կտրելի չէ ամուսնութիւն կատարել:

— Մենք կը կատարենք քաղաքական ամուսնութիւն, Պարոն, պատասխանեցի:

Ժամկոչը ապուշ ապուշ երես նայեցաւ և ըստւ.:

— Ձեմ հասկնար թէ ի՞նչ ասել կ'ուզէք:

— Պէտք չկայ որ հասկնաս, միայն թէ եկեղեցիի դռները բաց շուտով:

— Ձեմ կարող:

Դա խուարամիտ կղերականութեան non possumus էր որ կը ցցուէր յիզափոխական հոսանքի դիմաց:

Այսպէս այդ դաւաճան ու բռնաւոր ժամկոչը, իբրև ազգային իշխանութեան ներկայացուցիչ իր յափշտակած զիրքէն օգտուելով, կ'ուզէր ապօրէն կերպով փակել եկեղեցիին դռները ժողովրդի առջև, այն ժողովրդին որ օրինաւոր տէրն է եկեղեցիին: Ի հարկէ մեզ համար հեշտ էր այդ կեղեքիչ բռնաւորի գանկը փչրել ժողովրդի զարշապօրներուն տակ, բայց մենք ուզեցինք օրէնքի ոյժով կուսիլ ապօրինութեան դէմ:

— Ուրեմն քու վերջին խօսքդ այն է, դուքը չպիտի բանաս, սքոզեցինք:

— Ես չեմ խառնուիր, տէրտէրը գտէք, ան պիտէ, պատասխանեց ասորքինութեան հիլքեան և հեռացաւ մեր քովէն, այսպէս՝ վատարար՝ մեզ մտանելով անեկ կոտորութեան:

— Տղերք, գոչեցի, ժողովրդի դէմ սարքուած այս անարգ դաւաճանութեան դէմ՝ մենք պայքարինք Օրէնքի սլովով: Եւ քանի որ եկեղեցիի դռները ասորէն կերպով կը փակեն ժողովրդի տաջև, թե՛զ ժողովուրդը պատուհաններէն ներս մանէ օրինաւորապէս:

Ընկերներէն մին անմիջապէս սանդուխ մը ձարեց և աճա՛ մեր կորիճները մազլցեցան վեր, սակայն պատուհանը չէր բացուեր և հարկ եղաւ ասրակիները կտրել, նախապէս յայտարարելէ վերջ թէ՛ այդ ջախջախման պատասխանատուներն էին իշխանութեան գլուխ գանուող մենք — ասղա յականութիւնն ու կղերականութիւնը:

— Բայց այս միջոցին հասած էին արդէն տէրաէրն ու լուսարարը, ժամկոչէն մատնութեամբ:

— Բա՛ց սա ժամուն գուները, հրամայեց քանանան լուսարարին, տեսնելով գիտակից սլովաւ կորովի ընթացքը:

Եւ աճա՛ քիչ յետոյ ժողովուրդը տէր դարձաւ իր իրաւունքին ու հարսնետարները դային շարուեցան խորանին դիմաց: Նոր սերնդական այս ցոյցը սակայն արդէն դարթուցեր էր ընդհանուր հետարքրութիւն և հեպհեաէ կը հառնէին նորանոր մարդիկ: Յանկարծ մի ազադակ բարձրացաւ: Հարսի հայրն էր որ իր երկու դուստրներով ու բարեկամներով ներս կը խուժէր և կուզար բռնի մեր ձեռքէն խլելու իր աղջիկը: Մեր ազերքը պատրաստուեցան կսիւի: Տեսայ որ խնդիրը պիտի տանէր սարբեր հանդամանք և դուցէ մաթ սլովերը յաղթող դարս պիտի գային, ինչ որ շատ վատ տպաստութիւն պիտի գործէր:

— Պարաններ, գոչեցի, մենք բռնք և թե՛զ Օրէնքը իօսի:

Յետոյ, քաղաքավարի կերպով մտնոյս հարսին հօրը.

— Պարոն, ասացի, խնդրեմ ինձ յայտնեցէ՛ք թէ՛ դուք և ձեզ ընկերացողները ունի՞ք մամուսոր հրաւիրագիր:

— Ի՞նչ հրաւիրագիր, հարցուց այդ տխմար պուրժուան:

— Այս ամուսնութեան ներկայ գանուելու համար:

Ի՛ր տուած մխտական պատասխանին վրայ՝ աւելցուցի.

— Ուրեմն հաճեցէ՛ք դուրս ելլել, որովհետեւ, ըստ օրինի, յատուկ հրաւէր ասացողները կրնանք միայն ներս ընդունիլ:

Բայց, ափսո՛ս, դժբա ո՛ւր, օրէնքի յարգանքը ո՛ւր: Այդ կեղտոտ արարածը իմ այդ անհերքելի առարկութեանս պատասխանեց մի շարք փողոցային խօսքերով ու գնաց բռնի աղջկան թուէն բռնեց և իր ընկերներու աջակցութեամբ դուրս հանեց եկեղեցիէն, ասանց բաւարարութիւն տալու մեր օրինաւոր պահանջմունքին:

Դա արդէն ընտաւոր մենծ-աղայակա-նութեան սովորական հոգեբանութիւնն է:

Կ'ըմբռնէ՛ք անշուշտ որ ասանց հարսի մի քիչ դժուար պիտի ըլլար քաղաքական ամուսնութիւն կատարել:

Մի նոր սերնդական առաջարկեց անձնութեամբ որ հարսի դերը ինք կատարէ, գաղափարի յազմանակին համար:

— Ո՛չ, պատասխանեցի, մենք չպէտք է շեղինք Օրէնքէն և օրինաւորութենէն, թե՛ղ նոքա ապօրինութիւն ապօրինութեան վրայ դիզեն մինչև որ անոնց տակը ի վերջոյ չնչասպառ ըլլան:

Եւ այսպէս, ժողովը ցրուեցաւ անորոշ արդիւնքով:

Ինչպէս կը տեսնէ՛ք ես հիմա որոշած եմ պայքարը մղել Օրէնքի անունով: Դա մի նոր ապրտիկայ է որ կուտայ իր արդիւնաւորութիւնը մօտիկ ապագայի մէջ:

Սենճ Օրեհնճ եհճ Եւ մեհնճ դուրս ամեհն ինչ ապօրեհն Ե. անճ այն Ֆօռմիւլը որ կը ներար-

կեմ մեր զխաակից շարքերու միաքերուն մէջ :

Էաւ է որ դաւք այ ձեր աշխարհանայ-
եացքը այս շաւցի մէջ ուղղէք: Յանուն
Օրէնքի երբ գործենք մենք կը մնանք ան-
խոցելի: Օրէնք, Օրինաւորութիւն, Օրի-
նական. այդ բառերը պէտք է լաւ դոյլը-
նել ամենք մեր շարքերուն:

Է.

ՎԱՆ, 4 Հոկ. 1909

Սիրելի ընկերներ,

Երկու շաբաթէ ի վեր Վան հասած է
Ընկեր Սարսափունի, որի
ճեա այժմ համախորհուրդ
կ'աշխատինք ազգային
վերածնութեան գործին:

Արդէն իսկ երեք օր առաջ, Եկեղեցիին
մէջ, կատարեցինք մեր ստաջին դատախո-
սութիւնները: Ընկեր Սարսափունիի դա-
տախոսութեան նիւթն էր «Պոլիսը Գաւա-
ռին դէմ»: Նա փաստացի կերպով ցոյց
առաւ թէ Պոլիսի Հայերը մի մութ դա-
ւաճանութիւն կը սարքեն դաւառացի Հա-
յերը իրենց երկրէն դուրս հանելու և Ա-

րարիոյ անապատներուն մէջ տեղափոխել տալու համար, թէ նորա այս նպատակով բանակցութիւններ կը կատարեն արդէն Աստիւլ-Համիտի և Արար Իզդէթի և Սէիտ Իտրիտի հետ, թէ նախկին Պատրիարք Օրժանեան և Գարրիէլ Նորատունկեան այս նպատակով զիմում ըրած են Չարին և թէ Պոսոյ կաշառակեր Հայ Մամուլը այդ ալտոս պայքարի համար փող է ստացել Գերմանիոյ Վիլհէլմ կայսրէն և Մարօքի Ապտիւլ-Ազիզ Սուլթանէն: Նա անհերքելի փաստերով բոլոր այդ դաւաճանութիւնը լոյս արեւու պէս ցոյց տուաւ իր դասախօսութեան մէջ և առաջարկեց ներկաներուն որ անմիջապէս զինուին և ինքզինքնին պաշտպանեն Պոստահայերուն դէմ:

— Գնելու ժամանակ չէ, գաւառացիներ գոչեց ընկեր Սարսափունի, պէտք է ոտքի կանգնել և այդ վատերուն անարգ գլուխները ջախջախել, չպէտք է թոյլ տալ որ այդ դաւաճան Պոստահայերը ձեր օճախները քանդեն, ձեր վզերն ու ոտքերը չզլթայ

անցնեն և՛ իբրև սարուկ՝ ձեզ տանին ծախեն արար պէտէյլիներու... Անկցի՛ Պոսիւր, կեցցէ՛ Գաւառը:

Այս դասախօսութիւնը շատ ցնցող ապուրութիւն դորձեց և մի փրկարար հակահոսանք ստեղծեց Պոստահայերու դէմ:

Յետոյ, ես բարձրացայ բեմ և սկսայ իմ դասախօսութեան, որի նիւթն էր «Մաշա Յի Շէրիաթ ճիսկիսն շարժու էր և Հայ մենծ-ազայականութեան գերը»։ Այս դասախօսութեամբ ես սրարդեցի սա ճըմարտութիւնը թէ՛ Պոսոյ յետադիմական շարժումը կատարուած է Հայ պոռժուաներու ձեռքով, թէ մեր թուրք կամ քիւրա եզրայրները ոչ մի մասնակցութիւն չեն ունեցած նորա մէջ, թէ Հայ դաւաճան հարուստներն են որ դրամական օգնութիւն ըրած են Շէյխ Վահաէթիի, որ պէս զի նա կարող ըլլայ Վօլքան թերթը հրատարակելու, թէ Մարտ Յիին Այս Սօֆիայի հրապարակը հաւաքուած փաթթոցաւորներէն շատերը ծպուուած Հայեր

էին և թէ վերջապէս Թուրքիոյ ազգայնա-
կութեանց մէջ միակ յետադիմական և
համբաւական տարրը Հայերէ կը բազմանայ,
որոնց զլուխը հարկ է ջախջախել:

— Գաւառացիներ, վերջացուցի խօսքս,
քանի որ մի Պոլսեցի Հայ զոյտ թիւն ու-
նենայ աշխարհի երեսը, գաւառացի Հայը
չի կրնար հանդիստ ապրիլ. պէտք է կըռ-
ուել, պէտք է սրայքարիլ, պէտք է ջախ-
ջախել...

Բուն ծափահարութիւններ ցոյց տուին
թէ Վատարականի Հայտ թիւնը կ'ար-
թըննար իր խոր քունէն և զիտակցարար
կը ճանչնար իր վատ թշնամիները:

Գաւառացիները աւարակէ կա-
քը՝ ընկեր Սարափունի առաջարկեց որ
սրայքարը դարձնական հոգի վրայ դնելու
համար զիտակից երիտասարդներէ մի
խումբ կազմուի «Գաւառացի մարտախումբ»
անունի տակ՝ կառուելու հա հար Պոլսահա-
մբու գէմ:

Ներկաներուն մեծ մասը խելոյն ար-

ճանադրուեցաւ և միթիւնկը ցրուեցաւ կա-
տարեալ կարգապահութեամբ:

Հարկ է ըսել որ Վանի մէջ առաջին
յաջողութիւնն էր որ ձեռք բերինք այս
գաւառացիութիւններով: Բայց ընկեր Սար-
ափունի և ես խորհեցանք որ կիսկատար
գործ մը պիտի ըլլար միմիայն գաւառացին
Պոլսեցիին դէմ հանել, հարկ էր նաև
մի ուրիշ փրկարար բաժանում, այն է՝
զիտակից կառուց ոյժերը կանգնեցնել աւ-
զացի մութ ոյժերուն դէմ:

Ասոր համար գաւառացիութիւններու
մի նոր շարք հարկ էր սարքել և հիմա
այլ բանին կ'աշխատինք: Յուսալի է որ
վերջապէս կախը կը սլայթի մօտ ատենէն
Վանեցի Հայ յետադիմականներու և ա-
զատականներու միջև:

Մեր սրայքարը պիտի մղենք հաւասար-
ապէս ընկերական, հասարակական, քա-
ղաքական, անտեսական, մատարական,
ընտանեկան, կուլտուրական, կրթական և
աշխատատեղական հոգի վրայ:

Վանի մէջ Հայ յետադիմական տարրը որ մի քանի ամիս առաջ, երբ նոր հասած էի, գրեթէ գոյութիւն չունէր, այժմ սկսած է կազմակերպուիլ: Դա մի մխիթարական երեւոյթ է և կարելի է ըսել որ մենք այժմ մեր բաժինը ունեցանք այս գործի մէջ: Յետադիմական տարրը, այսպէս ասած՝ իր գոյութիւնը չէր գիտեր, նա ինքզինքը կը համարէր Հայ և միանդամայն ազատասէր Սահմանադրական. մենք, առաջին անգամ, յոյց տուինք իր սխալմունքը և զինքը զրինք ուղիղ ճամբու մէջ:

Ինչպէս ընկեր Սարսափունի չատ ճիշդ կերպով դիտել տուաւ ինձ, Մարտ Յի դէպքերը սա անդնտհատելի օլուաք ունեցան որ ծնունդ տուին հայ յետադիմական և շերիաթճիական որոշ արիւթն: Մինչեւ այդ թուականը, յայտնի է որ այդ որոշ արիւթ գոյութիւն չունէր: Առաջին անգամ մեր Պոլսոյ ընկերները սուղճեցին յետադիմական, հակասահմանադրական Հայը, այդ անհրաժեշտ թշնամին որու դէմ պիտի կռուէինք:

Դժբախտաբար, որչափ որ իր գոյութիւնը բուն ընդունել տուինք իրեն, գարձեալ յետադիմական տարրը կը ջանայ ինքզինք ուրանալու. նա չունի քաղաքացիական առաքինութիւն իր յետադիմականի դիրքը պահպանելու: Ասոր համար, հարկ է պայքարիլ անընդհատ, մինչեւ որ այդ տարրը ստիպուի ինքզինք յայտնել որոչպէս:

Առջի օր, ընկեր Սարսափունիի հետ, գնացինք այցելել մի յայտնի ջոջ աղայի, Վարդան Սօսիկեանի: Դա մեզ յայտնեց ազատական դադարներ և նոյն իսկ ըսաւ թէ ինք թունդ սահմանադրական է և պատրաստ է նոյն իսկ իր կեանքն ու հարսութիւնը զոհել նոր ըէժիմի պահպանութեան համար:

— Ապա-իւլ-Համլար չէ՞ք ուզեր կրկին գահին վրայ տեանել, հարցուց ընկեր Սարսափունի:

— Աստուած չընէ, գոչեց Վարդան Ալաձեռքերը նրկինք բարձրացնելով:

Եւ այդ մարդը՝ երեւի՝ անկեղծ էր իր արտայայտութեանը մէջ:

Պէտք է գիտնալ որ Վարդան Սօսիկեան մի բացառութիւն չէ. այդ անսակ anomaliներ շատ կան Վանի մէջ: Մարդիկ որոնք մեր գիտակից շարքերէն չեն, բայց և ափսէս սղատական ու սահմանադրատէր կը դառնին ինքզինքնին: Այդ տարօրինակ anomaliեն շատ կը դժուարացնէ մեր պայքարի գործը:

— Հարկ է վերջ տալ այս կացութեան, վճռեց ընկեր Սարսափունի մեր այցելութենէ վերադարձին, պէտք է միանգամ ընդմիջա յետադիմականը ըլլայ յետադիմական և մենք սղատական, ուրիշ կերպ կարելի չէ մի բաւ բան ընել:

— Բայց ի՞նչպէս կարելի է այդ, հարցուցի իրեն:

— Դա շատ պարզ է և այդ պիտի ըլլայ իմ յառաջիկայ դատախօսութեանս նիւթը: Եւ սա խորունկ մտածումն յայտնեց.
«Գիտակից սղատական ոյժերու կազ-

մակերպութենէն աւելի ու անկէ առաջ՝ հարկ անհրաժեշտ է կազմել և զօրացնել յետադիմական տարրը:»

Ընկեր Սարսափունի մի դիպելկղէքական ցնցող ոյժ է: Ափսոս որ երկար չի մնար մեզ մօտ:

ՎԱՆ, 18 Հնկս. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Ինքնին մի անկարեւոր դէպք, որը չունի հասարակական — դասակարգային հանգամանք, բաւական յուզումի տեղի տուաւ և դարձաւ սկզբունքային հարց, շնորհիւ մեր ընկեր Սարսափունիի, որ լաւ գիտէ օգտուելի ներկայացած ամէն առիթ-

ներէն՝ մեր կուսակցութեան որոշ աշխարհաճայեացքները պարզելու և ժողովուրդը մղելու համար դէպի ինքնազիտակցութիւն:

Իճէպքը պատմեմ մի երկու բառով:

Վանի մէջ կայ մի մանկապարտէզ ուր կը յաճախեն մեր ընկերներու մի քանիսին զաւակները: Ասոնցմէ մին, մի եօթը տարեկան մանչ՝ Կայծակ անուն՝ կը մերժէ նստիլ իրեն տարեկից մի ուրիշ մանչու քով. առարկելով թէ՛ զժառուել է անոր հետ մի ո՛ր և է հարցի հետեանքով, և թէ ինք կը փախաքի իրեն զաղափարակից մի այլ տղու քով նստիլ:

— Չեր ամէնուն տեղը որոշուած է և ձեր քմահաճոյքին համեմատ կարելի չէ տեղերնիդ փոխել, կը վճռէ մանկապարտիզպանուհին, առանց ականջ կախելու Կայծակի արդարացի պատճառօրանութիւններուն:

Եւ կը ստիպէ տղան որ երթայ իր նախկին տեղը նստիլ: Կայծակ կ'ընդդիմանայ: Այն ատեն մանկապարտիզպանուհին կը փորձէ մանչուն թե՛ն քաշելով՝ տանիլ իր նստարանը: Կայծակ իր վրայ ի գործ դրուած այդ բռնի ոյժէն ան աւելի ըմբոստացած՝ կը յաջողի գրասեղանին վրայ դրու-

ուած մեյանի ամանը առնել և զայն նետել դանի՛ճ վարժուհիի քթին բերնին:

Եւ ահա՛ ինքնապաշտպանութեան այս պարզ արարքին համար՝ Կայծակ տնտեսին միջոցաւ իր տունը կը զրկուի և միւնտյն ատեն լուր կը արուի ծնողքին որ այլևս իրենց զաւակը դպրոց չտանին:

Նոյն իրիկունն իսկ իրողութիւնը մեզ պատմեց տղուն հայրը որ մեր գործօն շարքերէն մի լաւ ընկեր է:

Ընկեր Սարսափունի որ ուշադրութեամբ կը հետեւէր պատմութեան՝ բաւ.

— Չպէտք է որ այդ պայքարի մէջէն Կայծակ պարտուած գուրս գայ... դա կը լինի մի նախատինք անկախ մտածումի և ինքնավար կամքի դէմ: Պէտք է ուժ տալ ըմբոստացումի ոգիին, որուն վրայ հիմնուած է բո՛ւն յեղափոխութիւնը:

Եւ նա պարզեց իր տեսութիւնը թէ՛ մանուկներու մէջ ըմբոստ ոգիի զօրացումը միակ միջոցն է ապագայի համար կռուող ոյժեր պատրաստելու:

— Իցիւ թէ նորա ընթացքը ունենար իր հետեւորդները մանկապարտէզի մէջ, եզրակացուց ընկեր Սարսափունի:

Եւ որոշեցինք հետեւեալ օր միասին երթալ մանկապարտէզ, մեր հետ առնելով նաև տղուն հայրը:

Մանկապարտիզպանուհին քաղաքավորի կերպով ընդունեց մեզ և առաջնորդեց մանուկներուն քով, որոնք թղթի կտորներով խաղալիքներ շինելու զբաղած էին:

Ընկեր Սարսափունի անմիջապէս բարձրացաւ վարժուհիի սահմանուած բեմը և մի տպաւորիչ դասախօսութիւն բրաւ երախաներուն: Նա ըսաւ թէ ըմբոստացումի ոգին մի զօրաւոր Ծակսոր է մարդկային յեղափոխութեան մէջ և երբ այդ ոգին կը յայտնուի բժն իսկ մանկութեան հասակին, ցոյց կը տայ թէ նա արտաքին ազդեցութեան արդիւնք չէ՛ այլ մի բնազդական զրգում: Նա վեր առաւ ըմբոստացումի և ընդվզումի երեւոյթները, որոնք, զարբերու ընթացքին, եղեր են միակ ուժը

դէպի ազատագրում, դէպի պայքար, դէպի կռիւ և յիշեց փոքրիկն Կայծակի անունը. իբրև մի սխոփեցուցիչ երևոյթ հայ իրականութեան մէջ:

Երախայքը խորին ուշադրութեամբ մտիկ բրին այս դասախօսութիւնը և ի նշան համակրութեան երգեցին՝

Ծափիկ ծափիկ ծիրանի

Կաւմիւր խնձոր կը նմանի

կրգը: Յետոյ, սա և ընկեր Սարսափունի հրամայողական պահանջք դրինք վարժուհիին վրայ, ներում խնդրելու Կայծակէն և զայն կրկին հրաւիրելով մանկապարտէզ, բաւարարութիւն տալու իր արդար բողոքներուն:

Վարժուհին բացարձակ մերժեց:

— Գնանք ուրեմն, բայց զիտցէք որ տարրեր հողի վրայ կրկին կը անճումինք միասին, պատասխանեց իրեն ընկեր Սարսափունի:

Վերադառնալով մեր բնակարանը, անմիջապէս պատրաստեցինք մի manifeste,

ուղղուած առնասարակ բոլոր գարտցականներուն, որով կը հրաւիրէինք զիրենք զայլ կիրակի օր եկեղեցի, ուր պիտի կայանար հակայական միթինկ բողոքելու համար անձնիշխանութեան, արձակ կամքի և ինքնագիտակից ըմբոսացումի զո՞ն փոքրիկն կայծակի դպրոցէն արտաքսուելուն դէմ: Մի երկրորդ կոչ ուղղեցինք նաև մեր գիտակից շարքերուն՝ անպայման ներկայ զըստուելու համար այդ միթինկին որը կը կայանար մի միայն դազափորային անկրօն հողի վերայ:

Սյատեղ պատահեց մի շատ անհաճոյ պարագայ: Կոչը բաժնեկու համար յանձնեցինք մեր ընկերներէն Պ. Սեղբակի և սնա խնայանք որ նա սարեր է հրաւերը մեր բոլոր ընկերներուն, ի բաց առեալ Պ. Վարդանի որ Սյգեստանի կողմը կը բնակի: Նա եկաւ մեզ մօտ բողոքելու համար այդ զանցաւութեան դէմ: Անմիջապէս ձեռնարկեցինք քննութեան և ստուգեցինք թէ իրողութիւնը ճիշտ էր և թէ ընկեր Սեղ-

բակ չէր ուղած կոչը տանիլ ընկեր Վարդանի, որովհետև մի քանի օր առաջ անոր հետ ունեցած էր մի անհասական վէճ:

Իսկ անյայտնի և աններելի թերացում էր սխալլիւնայի: Ըսկեր Սարսափունի ստատիկ զայրացած՝ իսկոյն գումարեց ընկերային ատենն, որպէս զի տան յանցաւորին արժանաւոր պատվը:

Նա երկար բացատրեց թէ՛ որքան հրամայողական պահանջք է, մեր կուսակցութեան համար, անպայման յարգանք դէպի սխալլիւնան որ կը կազմէ յեղափոխական կազմակերպութիւններու հիմնական ոյժը և թէ ինչ ծանր ոճիր է մի ընկերի համար, անհատական հանգամանք ունեցող մի ինդրիաութիւ, սանտիսիս ընել սխալլիւնան:

— Անհատականութիւնը պէտք է սրբուի ու ջնջուի հաւաքական որոշումի ղեմաց, եզրակացուց ընկեր Սարսափունի, ստանց անոր կարելի չէ ո՛չ յեղափոխութիւն, ո՛չ կոիւ, ո՛չ պայքար, ո՛չ ազատագրում:

Հետևաբար նա առաջարկեց ամենախիստ պատիժ ըմբոստ ընկերի դէմ:

Ընկերական ատենանը կը դումարէ նոր նիստ և կը տայ իր արդար պատիժը մօտ օրէն:

Ես կրկին կը դառնամ այս խնդրի շուրջ որ ունի յորջ կարևորութիւն մեզի համար: Տիսիպլինան մահու և կենաց հարց է մի կուսակցութեան համար և չպէտք է տկար գանուիլ անաստողներու հանդէպ:

Կը տեղեկացնեմ ձեզ նաև մեծ միթիկի մասին:

Մենք համոզուած ենք որ չպէտք է խեղդել ըմբոստացումի ոգին մատաղ սերունդի մէջ: Դա կը լինի բացարձակ ոճրագործութիւն:

Է:

Վ.Ա.Ն., 6 Նոյմ. 1910

Մերելի ընկերներ,

Մեր գործունէութիւնը Վառի մէջ սկսած է տալ վճռական որոշ արդիւնք:

Մեր ընկերոջ զաւկին՝ փոքրիկ Կայծակի՝ մանկապարտէզէն արտաքսուած և այս առթիւ մեր բողոքի բուռն պայքարը, որուն մանրամասնութիւնները աւելորդ է դրել, վերջապէս առաջ բերին վարժուհիի հրաժարականը և մանկապարտէզի փակումը: Դա Վասպուրականի մէջ մեր առաջին շօշափելի յաղթանակն էր մտաւորական-կուլտուրական հողի վրայ և շատ նպաս-

տեղ մեր մտանդուած պրէսթիթի բարձրացումին: Միւս դպրոցներու ուսուցիչները որոնք մինչև այսօր ցուրտ վերաբերում ունէին դէպի մեզ, այժմ սկսած են մեզ մօտենալ, զգալով մեր զօրութիւնը:

Մենք, կրթական հողի վրայ, պայքարն առաջ կը տանինքնոյն բուռն եռանդով և, եթէ հարկ ըլլայ, կը ջանանք փակել բոլոր դպրոցները, մեր հայեցակէտի համեմատ առաջ վարելու համար կուտուրական գործը, ուրկէ կախուած է մեր ամբողջ ապագայ սերունդի պատրաստութիւնը:

Մեր միւս յաղթանակը կատարուեցաւ անտեսական հողի վրայ, իրրև անդրանիկ քայլ դէպի գործաւորական ազտագրում: Ահա՛ իրողութիւնը:

Մի քանի շաբաթ առաջ ես և ընկեր Սարսափունի գնացինք այցելել Մակար Մրկոեանի ջուրհակի գործարանը, որու մէջ կ'աշխատին 18ի շափ հայ բանուորակներ: Ընկեր Սարսափունի հետաքրքուեցաւ այդ բանուորակներու կացութեամբը և զանա-

զան հարցումներ ըրաւ ընկերվարական հողի վրայ:

Նոքր օրական 12 ժամ աշխատութեան փոխարէն կը ստանային միմիայն 2 դրչ: Այս յայտնութիւնը պարզապէս ընդվզեցուցիչ էր:

— Չպէտք է թողուլ այս բանուորակները անխիղճ գործարանատիրոջ ձեռքին տակ, սրպէս զի այսպէս շահագործէ զանոնք, վճուեց ընկեր Սարսափունի, գործունէութեան պատրաստ հող կայ այստեղ, պէտք է օգուտ քաղել:

Եւ անմիջապէս այդ բանուորակներու գլխաւորները հրաւիրեցինք մեր մօտ:

Հոն ընկեր Սարսափունի մի ընդհանուր տեսութիւն ըրաւ սալարիայի (օրսվարձ) մասին, յիշեց ֆաթիքալի մի ճնշող բաժը պրոդեսարիայի վրայ և բանուորական մասաններու իրաւունքները: Նա ըսաւ թէ նմանօրինակ աշխատութիւններու համար, օրական ութ ժամի փոխարէն, բանուորակներ Ամերիկայի մէջ կը ստանան մէկ

տուար, Անգղիայի մէջ 4 շիլին, իսկ Փրանսայի մէջ 5 ֆր., այսինքն՝ իրենց օրավարձքի տասնապատիկէն աւելի:

Վերջապէս եզրակացուց թէ աշխատանքի նուազում և օրականի յաւելում պահանջելու համար անհրաժեշտ էր ընդհանուր գործադուլ:

Յետոյ ևս խօսեցայ նոյն իմաստով և շեշտեցի անմիջական գործադուլի պէտքը: Բանւորուհիները համոզուեցան երբ մանաւանդ վստահեցուցինք զիրենք թէ մենք ամէն կերպով պիտի օժանդակէինք իրենց և թոյլ չպիտի տայինք որ նոքա ջախջախուէին ամբարտաւան և անխղճ ֆաբրիքադատի լուծին տակ: Եւ մեկնեցան մեր քովէն՝ խոստանալով երթալ իրենց ընկերուհիներն ալ համոզել:

— Եթէ զանա ին որոնք մերժեն ձեզի միանալ, սպառնացէք նրանց մեր անունով, արտօնեց ընկեր Սարտափունի:

Հեռուեալ օր ջո լճակի գործարանը ոչ մի բանւորուհի ներկայացաւ աշխատութեան ժամուն:

Գործարանատէր Մակար Մրկօեան որ խնայած էր մեր այցելութիւնը և բանւորուհիներու հետ մեր խորհրդակցութիւնը, աճապարեց մեր մօտ: Նա մասնուած էր անտանելի նեղ դրութեան այդ գործադուլի պատճառաւ: Ամբողջ մի քանի ամիսներէ ի վեր նա՝ երևի՛ մի մեծ ապրսպրանքի պատրաստութեամբ կը զրադէր: Քաղաքի թուրք երեւելիներէն միոյն գաւակի ամուսնութեան առթիւ հարսանեկան իրեղէններ պատրաստելու վրայ էր:

— Յիսուն-վաթսուն օսկիի գործ է, բացատրեց մեզ և ևս պայմանաւորուած եմ ո՛չ մի կանխավճար չառնել ամբողջ գործը չյանձնած: Արդ, ապսպրանքը պէտք է յանձնուի հարսնիքէն դոնէ մի քանի օր առաջ, այսինքն առ առաւել տասը օրէն, եթէ ո՛չ ևս կը զրկուիմ իմ առնելիքէս, քանի որ այդպէս պայման դրած ենք և ևս ամիսներէ ի վեր այդ ապսպրանքը պատրաստելու համար ստիպուեր եմ վաշխով դրամ վերցնել, — որովհետեւ դրամ

չունիմ: Կ'աղաչեմ հրաման տուէք բանւորուհիներուն որ իրենց աշխատութիւնը շարունակեն:

— Մենք ձեր նիւթական նեղութիւններով կարիք չունինք զըսողելու, պատասխանեցի, մենք կ'ուզենք պաշտպանել ընկճուած բանւոր դասակարգի իրաւունքները և ֆափոքալիսի բռնակալութեան դէմ բարձրացնել միջազգային գործաւորական դասակարգի դաշնակցութիւնը:

Կեղտոտ գործարանատէրը տեսաւ որ հեշտ չէր մեզ խաբել, ուստի ուզեց համաձայնութեան մը գալ:

— Ի՞նչ է ձեր պահանջումը, հարցուց:

— Նախ՝ պէտք է ընդունիլ Երեք Ութերը, մէջ մտաւ ընկեր Սարսափունի:

— Երեք Ութերը, ըսաւ Մակոյր օչքերը բացած:

Հարկ եղաւ այդ կեղեքիչ բորենիին բացատրութիւն տալ:

— Ութ ժամ աշխատանք, ութ ժամ հանգիստ, ութ ժամ քուն, ահա գործաւորի առաջին իրաւունքը:

— Կա՛ւ, թող դան և ութ ժամ միայն աշխատին, սա գործը հասցնենք:

— Յետոյ, շարունակեց ընկեր Սարսափունի, օրականի յաւելում...

— Ո՞րչափ:

— Առ նուազն հինգ զրուշ:

— Բայց անկարելի է այդքան օրական վճարել Վանի մէջ:

— Ուրեմն գործադուլը կը շարունակուի անպայման:

— Կ'աղաչեմ, զիս պիտի կործանէք, պիտի փճացնէք, կը բղաւէր բանւորուհիներու արիւնը ծծող այդ անյագ ազրուկը:

— Հարցը քո վերայ չէ՛ այլ բանւոր դասակարգի շահերուն վերայ, շեշտեց ընկեր Սարսափունի:

Բաւական վարանումներէ ետքը Մակար Մրկոտան հաւանեցաւ հինգ զրուշ օրական տալ: Նորա միտքը շատ պարզ էր, կ'ուզէր ապրանքները անպատճառ օրին աւարտել ու ասոր համար կը հաւանէր մեր պայմաններուն, բայց յայտնի էր որ գործը լմնալէ վերջը իր խոստումը չպիտի յարգէր:

Մենք իսկոյն գուշակեցինք իր յեախն միտքերը:

— Հինգ զրուշ օրական կը հաշուուի ներկայ գործի սկսելէն, և ըստ այնմ կը վճարուի բանւորուհիներուն, պնդեց ընկեր Սարսափունի:

— Բայց այն ատեն ես այդ գործէն ո՛չ թէ բնաւ զրամ չեմ շահիր, այլ բոլորովին կը կործանիմ:

— Դա տարբեր հաշց է, վճուեց մեր ընկերը:

Վերջապէս կարելի չեղաւ այդ կեղծ աղուէսը համոզել:

— Հինգ զրուշ օրական կուտամ վաղուընէ սկսեալ, պնդեց:

— Ուրեմն գործադուլը կը շարունակուի:

Եւ նա հեռացաւ յուսահատ արամազբութեան տակ:

Այսօր գործադուլի եօթներորդ օրն է: Տեսնենք ի՞նչպէս կը վերջանայ ընկերվարական այս մեծ յոյցը, որը ամբողջ քաղքին մէջ օրուան խնդիր դարձած է:

Բ.

Վ.Ա.Ն. 30 նոյ. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Չուհակի աշխատանոցին բանւորուհիներու գործադուլը, որու մասին խօսեցայ նախորդ նամակիս մէջ, մի շատ տարօրինակ արդիւնք տուաւ, որը սակայն միխթարական է մեզի համար և նպատաւոր մեր պրէսթիժի բարձրացումին:

Գործարանատէր Մակար Մրտօսան երբ տեսաւ որ մենք հաստատ կեցած ենք մեր հայեցակէտի վրայ և շահագործուող բանւորուհիներու պաշտպանութիւնը ձեռք առած, առանց իր խաբերայական զիջում-

ներու և ազաչանքներու ականջ կախելու, փորձեց ուրիշ բանւորուհիներ գանել գործը շարունակելու համար: Այն ատեն հարկ եղաւ սոսիքօրը առաջ տանիլ ասորբեր միջոցներով:

Մեր գործոն շարքերը հրահանգ ստացան ամէն զնով արդիւի ջուլհակարանի աշխատութիւններու վերսկսումը և երթնալով գործատան մտերը, թոյլ չ'տուին ո՛չ մի բանւորուհի որ ներս մտնէ: Մեր այս սւղղակի և դրեթէ բանի սլոժով միջամտութիւնը պրոպետարիայի պաշտպանութեան համար, առաջ բերաւ խանդավառ սգեւորութիւն մեր ընկերներու մէջ, մինչդեռ հարստանարիչ պուրժուազիան սարսափահար կը նկատէր իր դարաւոր յանակարութեան դէմ ցցւող այս նոր սլոժը:

Իսկ գործադուլ ընող բանւորուհիներու դրութիւնը շատ սղորմելի էր: Նոքա չունէին ո՛չ նիւթական կարողութիւն և ո՛չ ալ բարոյական կորով՝ ղխմաշրելու համար առժամանայ գրկանքներու և պատրաստա-

կամութիւն կը յայտնէին երթալ գործի սկսելու, նախկին օրականով ինչ որ պիտի ըլլար մեր պրէսիթի համար ազետաւոր հարուած:

Գործադուլի տասներորդ օրը երբ նոքա եկան մեզ մօտ և յայտարարեցին թէ՛ իրենք սրոչած են հետեւեալ օր գործի սկսելու, ընկեր Սարսափունի՝ բուռն բարկութեամբ՝ իրենց վատութիւնը երեսնուն զարկաւ:

— Բայց անօթի կը մտնինք այսպէս, կ'ըսէին բանւորուհիները:

— Թէկուղ անօթի մտնիր, պէտք է ղխմաշրել, վճուեց ընկեր Սարսափունի. մինչև որ այսօր անօթի չ'մեռնիր՝ չէք կրնար վաղը լաւ կշտանալ: Մենք կ'ուզենք ձեզ սարուկ բանւորի շղթաներէն փրկել և գործարանատէրի վիճակին բարձրացնել և զուր կը համարձակիք ղժգոհութիւն յայտնելու. դա գիտակից բանւորուհի անարժան արարք է:

— Բայց զոնէ մեզի գրամական նպաստ

մը բրէք գործադուլի միջոցին, առարկեց բանւորուհիներու գլխաւորը:

— Մենք գաղտնիարային հողի վրայ կը գործենք, զխակ տուի ես, և մեր օգնութիւնն ու պաշտպանութիւնը բարոյական, մտաւորական, կուլտուրական, ֆիզիքական է, բայց բնաւ երբեք զրամական:

Եւքա մեկնեցան լարուած զրաթեան մէջ: Յետոյ խմացանք որ երկու օր ետքը կը զիմեն աշխատանոց զործի սիւսելու արբանագրութեամբ և ահա՛ փակ կը դաննն ջուլհակի գործատան դուռը: Միթէ իր կողմէ Մակար Մրտօտան lock out հստակած էր բանւորուհիներու դէմ: Ո՛չ բնաւ: Այլ սրատաներ էր մի ուրիշ խիտտ յատկանշական դէպք:

Այն թուրք բէկը որ իր զաւակի աւմուսնութեան առթիւ ապադրանքներ էր բրեր գործարանատիրոջ, տեսնելով թէ որչափ օգնամանաժամին սօս գործերը կարող չէ կղամ յանձնել, բողոքեր և յայ-

տարարեր է որ այլևս բնաւ չընդունիր ո և է ապապրանք և թէ կը մերժէ ո և է փող վճարել:

Բէկի այս արդարացի սրոշումը հասեր է այն վաշխառուի ականջին որ փոխ առւած էր Մակարի, յոյս դնելով անոր պատրաստած զործին վրայ և նա անմիջապէս կտաւ վարութեան միջոցաւ արդելքի տակ աւեր է, իր պահանջքին փոխարէն, ջուլհակի աշխատանոցը և հեն դանուող գործիքները:

Այսպէս ուրեմն՝ անխիղճ քափիթալիսթը ինքն իր կարգին զո՛հ է դարձեր մի ուրիշ ա՛լ աւելի անխիղճ քափիթալիսթի ձեւը:

Մակարի կացութիւնը այնչա՛փ վատթարացաւ որ նա այժմ տախաւած է երեք դրուշ օրականով աշխատել մի ուրիշի ջուլհականոցը, իրրե պարզ գործաւոր:

Ընկերական ու դասակարգային ապագայ մեծ կտաակլիմայի մի մանրանկարը կարելի է համարել այս երեւոյթը:

Գալով գործադուլ ընող բանւորունհի-
ներուն՝ ափսոս որ նորա չկրցան բաւա-
րարութիւն ստանալ: Իրենցմէ մի քանիսը
հազիւ կարողացան ուրիշ գործարաններու
մէջ գործ գտնել օրական մէկ զրուշով՝ ինչ
որ տեղական սպորուստի պայմաններու
հետ բաղդատմամբ բաւականաչափ միջոց
է սպրելու: Մի քանիսը հետացան քաղ-
քէն, մօտակայ դիւղերու մէջ աշխատանք
գտնելու յոյսով: Իսկ մէկ քանին գեռ
պարագ կը պտտին:

Այս վերջինները մեզ շատ նեղութիւն
կը պատճառեն: Գրեթէ ամէն օր կու գան
մեզ մօտ և իրենց անգործութեան ու
թշուառութեան պատճառը մեզ կը հա-
մարեն:

Ի զսէր ես և ընկեր Սարսափունի
կը ջանանք Կարլ Մարքսէն, Պակունինէն,
Կրաքոթկինէն, Հէկէլէն, Լատայէն, Պէ-
պէլէն փաստացի օրինակներ բերել ապա-
ցուցանելու համար թէ՛ իրենց թշուառու-
թեան և անգործութեան պատճառը պէտք

է փնտռել ընկերային արդի կազմին մէջ,
քափիթալիզմի բռնակալութեան և տիրող
փոքրամասն տարրերու դարուստ կեղե-
քումին մէջ և թէ ներկայ դրութիւնը
Քնճելու միակ միջոցն է բոլոր աշխարհի
գործաւորներու ընդհանուր միութիւնը
բոլոր աշխարհի գործարանատէրերուն
դէմ:

— Հիմակուան մեր վիճակին ճար մը
մտածեցէ՛ք. կը կրկնեն այդ կիները ամէն
անգամ որ իրենց կը բացատրենք ընկեր-
վարական սկզբունքները, որոնցմէ կա-
խուած է իրենց փրկութիւնը:

Տեսնելով որ միջոց չկայ իրենց ձեռ-
քէն ազատելու, ընկեր Սարսափունի, մի
քանի օր առաջ, երբ կրկին եկան մեր
մօտ, հետեւեալ վճռական պատասխանը
տուաւ.

— Մենք բացարձակապէս ոչինչ կըր-
նանք ընել ձեզ համար, միայն կ'աշխա-
տինք ձեզ մօցնել Միջազգային Գործա-
ւորական Ընկերակցութեան Գալիֆոռնիա-

յի մասնածիւղին մէջ, ուր մեր ընկերները կը գտնուին, իրրեւ պատուոյ անդամակցուհի:

— Բայց ի՞նչ օգուտ պիտի քաղենք այդ անդամակցութենէն, հարցուցին բանւորուհիները մի քիչ սիրտ աւած:

— Հաւանորէն, երբ ձեր գործադուլը և ներկայ վիճակը պարզենք իրենց, առաջ տարաւ ընկեր Սարսափունի, Գալիֆոռնիոյ Միջազգային Գործաւորական Ընկերակցութեան մասնածիւղի բիւռօն իր եղբայրական համակրանքը յայտնող մի գրութիւն կ'ուզէ ձեզ, որ միանգամայն մի մտրակող դատապարտութիւն կ'ըլլայ բոլոր աշխարհի քափիթալիսթներու համար:

Նոքա չզատասխանեցին և մեկնեցան դժգոհ ապաւորութեան տակ:

Այսպէս ուրեմն ջուհարանի գործադուլը մեզի համար եղաւ մի անագին յաղթութիւն դադափարային հողի վրայ:

Դա նախաքային է տակաւին:

Թ.

Վ.Ա.Ն, 20 Գեկտ. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Ահա՛ն ս որ հակառակ մեր անձնագոհութեան, մեր պրոպագանդային, մեր յեղափոխական անկեղծ գործունէութեան, տակաւին այս ապերախտ ժողովուրդը չուզեր ճանչնալ իր ճշմարիտ բարեկամները, և մի տեսակ թշնամական վերաբերմունք ցոյց կուտայ մեզի հանդէպ:

Պոչոյ մէջ սկսած հակայեղափոխական հոսանքը հոս ալ սկսած է իր ազդեցութիւնը ունենալ: Մարդիկ՝ որ իրրեւ փրկիչներ, իրրեւ գերմարդկային էակներ մեզ կ'ը

պաշտէին, որ մեր ամէն խօսքերն և գործքերը անվերապահ հիացումով կ'ընդունէին, այժմ սկսած են ինքզինքնուն ներկըննադատութիւններ սննելու. մեզի հետ վիճելու, մեզ դէմ ելլելու:

— Մի լաւ ջարդ նրանց կը զգաստացնէ, կ'ըսէր անցած օր ընկեր Սարսափունի դառնութեամբ:

Դա, բնական է, մի քիչ չափազանցութիւն է և վայրկենական սպաւորութեան արդիւնք, բայց հարկ է ընդունիլ որ նա՛ իրաւունք ալ ունէր այդպէս ասելու:

Քաղաքային տմուսնութեան, ազատ կենսակցութեան համար մեր բոլոր ջանքերն ու դասախօսութիւնները, դպրոցական հարցի ու գործադուլի համար մեր բոլոր գործունէութիւնը փոխանակ բաւարարար դիւնք տալու, մեզ դէմ դրդուցին ամբողջ վասնի Հայութիւնը, և այժմ մեզ կ'ամբաստանեն իբրև խառնակիչ, խռովարար, իբրև տնտեսական և բարոյական քայքայում յառաջ բերող մի աղետարեւ սարր, մինչ-

դեռ մեր նպատակն է վերականգնել կործանուած հայրենիքը, տալով անոր արդի պահանջքներու համաձայն կազմակերպութիւն:

Մակար Մրտօեանի պարագան՝ որ գործարանատէրի վիճակէն վերածուեցու պարզ բանւորի՝ ցնցող տպաւորութիւն գործեց ամբողջ միւս ջուհակի հայ գործարանատէրերու վրայ, որոնք այժմ կ'ուզեն իրենց բանւորուհիներու օրականը նուազեցնել՝ որպէս զի անոնց աչքը վախցնեն և գործադուլի սպառնալիքներէն ազատին:

Մի բանւորուհի որ դիպուտօ՛ով մեզի հետ խօսակցած էր, հետևեալ օրն իսկ իր գործարանէն վաճառուեցաւ այդ ոնիրի համար:

Թուականէս մի շարաթ առաջ ընկեր Սարսափունի դպրոցի սրահին մէջ մի դասախօսութիւն ըրաւ «Պրոլետարիատ մասնանրու կողէկալիխտական էվոլիւցիա»ի մասին: Սրահը լիքն էր միմիայն մեր ընկերներով. բայի անտեցմէ, ո՛չ մի վանեցի՛

համարձակած էր ներկայ զանուելի այս շինարար զաստիօտութեան, իր վրայ հնրաւիրելու համար յեսաղիմական տալրերու թշնամութիւնը :

Ի հարկէ նոր սերունդին մէջ մենք ունինք մեզ համակիր զանգուածներ, մասնաորարար մանկավարժացի և նախակրթարանի աշակերտներու մէջ, բայց անոնք ալ այս միջոցին աւելի ձիւնադնտակ խաղալու զբաղուած են քան թէ մեր ընկերվարական թէօրիաներով :

Եւ ցաւայի է որ նոյն իսկ դպրոցականներու մէջ, մի հակահասանք սկսած է մեզի դէմ, ուղղակի ծնողքներու ազդեցութեան տակ : Անոնք փոխանակ իրենց զաւակները ըմբոստացումի մղերու, կը ջանան հնազանդութեան մէջ պահել, մեռցնելով անոնց քով յեղատիտական ոգին : Արդէն տարբեր բան կարելի է սպասել այդ ստրկամիտ արարածներէն : Շատ ճիշտ կը խօսի ընկեր Սարսափունի երբ յաճախ կը կրկնէ .

— Տաճկահայի քով յեղատիտական անւպերամենտը (խառնուածք) կը պակսի :

Ահա այդ անւպերամենտը ստեղծելու համար պէտք է շարունակական պայքար մղել : Եւ ստոր համար հարկ անհրաժեշտ է ձեռք առնել հայ իդական սեռը, որ իբրև ճնշուած և սարուկ դասակարգ, աւելի արամաղիր է ըմբոստացումի :

Ներկայ իրականութեան հանդէպ, իմ և ընկեր Սարսափունիի գործունէութեան ուղղութիւնը պիտի ըլլայ դէպ ի այն ճանապարհով : Այսինքն՝ զարթեցնել վասպուրականի հայ կիներ իր դարաւոր քունէն, մի ցնցող սգեւորութիւն յառաջ բերել իր մէջը, զինքը իջեցնել կոիւի սսպարէզը, անողոք պայքար մղելու ազամարդ (արական) դասակարգին դէմ և իր բռնաբարուած իրաւունքները ձեռք բերելու համար, թէկուզ արիւնի դնով :

Կնոջական էմանտիփացիա, ահա՛ մեր նշանաբանը վաղուայ պայքարին համար :

Արդէն իսկ ընկեր Սարսափունի հետե-

եայ կոչը խմբագրեց զոր՝ խմբատիպ՝ բաժնեցինք մեր ընկերների ձեռքով, ամբողջ քաղաքի և շրջակայ գիւղերուն մէջ:

«Վաստակաւորանի Հայունհներ,

«Արթնցէ՛ք ձեր դարաւոր քունէն, վեր կացէ՛ք և փշրեցէ՛ք ստրկութեան շղթաները, որոնց ծանրութեան տակ կորածաժակ ու շնչատապաւ կը լինիք:

«Վերցուցէ՛ք ձեր աչքերը, և դիտեցէ՛ք Սմերիկայի Միացեալ Նահանգներու, Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ձեր քոյրերը: Տեսէ՛ք թէ նոքա ինչպէս ոտքի են կանգնած և հրամայողական պահանջք կը դնեն իրենց իրաւունքները ստանալու համար: Նոքա միայն խօսքով չեն բաւականանար, այլ կը զիմեն նաև գործքի, կը զիմեն և բուն միջոցներու: Ինչո՞վ դուք պէտք է ետ մնաք իրենցմէ: միթէ՛ դուք ալ Գերմանիացի, Սպանիացի կամ Աւստրիացի կիներուն նման՝ կ'ուզէք ստրկութեան շղթաները իբրև զա՞րդ գործածել ձեր վիզերուն ու բազուկներուն: Հայ յեղափո-

խականը որ գլորեց ամբողջ Թուրքիան, Ռուսիան ու Պարսկաստանը, Հայ յեղափոխուհին, որ անոր կողքին կանգնած հրացանը ուսին՝ կռուեցաւ իր պարսիկ և ռուս քոյրերու ազատագրութեանը համար, միթէ՛ այժմ, թեւերը ծալած, թո՞ղ պիտի ապ որ իր ամուսիններէն ու եղբայրներէն, հայրերէն ու պապերէն կեղեքուի ու ձնչուի: Դա կը լինի անջնջելի ամօթ և նախաահինք Հայ կնոջ համար:»

Ու այսպէս շարունակելով, ի վերջոյ, ընկեր Սարսափունի կը ներկայացնէր հետեւեալ պրօգրամը իբրև Վաստակաւորանի Հայ կնոջ նուազագոյն պահանջքները.

Ա. Այրերու և կիներու իրաւունքի ու պարտքի բացարձակ հաւասարութիւն:

Բ. Հայ կինը ընտրող ու ընտրելի բոլոր ազգային պաշտօններու համար:

Գ. Զաւակներու վերայ հաւասար իրաւունք:

Դ. Կնոջ բացարձակ իրաւունք ամուսնական յարկէն դուրս յարարերութիւններ

մշակելու, իր սրտի հակումներու համեմատ, պատշաճութեան սահմանին մէջ:

Ե. Ամուսնական ստրուկ պայմանադրութեանց ջնջում:

Զ. Վասպուրականի հայ կինը հասարակական գործերու մասնակից՝ իբրև կին-գասախարակ, կին-փաստաբան, կին-բժիշկ, կին-գատաւոր, կին-թաղական, կին-հոգաբարձու, կին-խնամակալ, կին-հրապարակագիր, կին-պաշտօնեայ և կին-ստիկան:

Է. Եկեղեցական ասպարէզը նմանապէս բաց կիներու համար, որով կարելի ըլլայ ունենալ կին-վարդապետ, կին-վանահայր, կին-եպիսկոպոս և կին-առաջնորդ:

Ընկեր Սարափուհի կ'ուզէր ծրագրի մէջ անպայման մտցնել նաև կին-ղինուորի պահանջքը. բայց ես խոհեմութիւն համարեցի առ այժմ լուռ անցնել այդ մասին: Զպէտք է խրաչեցնել մեր յետադիմականները:

Այս կոչին կը յաջորդէ մի հսկայ միթինկ, եկեղեցու մէջ, ծրագիրը դնելու համար գործնական հոգի վրայ:

Վ.

Վ.Ա.Ն., 10 Յունիս. 1910

Սիրելի ընկերներ,

Միթինկը Վասպուրականի հայ կիներու համախրապիպալի (ազատագրութեան) մասին, որ իմ նախորդ նամակով ծանուցած էի, կայացաւ, բայց անորոշ արդիւնաբերութեամբ:

Ծնունդի Խթման գիշերը, երբ եկեղեցին լիքն էր կիներու և աղամարդոց բազմութեամբ, որոնք ջերմեռանդ ուշադրութեամբ կը հետեւէին երգեցողութեան՝ յանկարծ՝ Խորանի կողքին՝ վեր կանգնե-

ցաւ Ընկեր Ստրաստիւսնի և հիւանալի թափով մը գոչեց .

— Վասպուրականի Հայուհիներ, Ազատութեան Ժամը հնչեց ձեզի համար . թօթափեցէ՛ք ձեր շղթաները և թող . . .

Հազիւ իէ այս ցնցոյզ խօսքերը արտասանած էր մեր ընկերը՝ մի աննկարագրելի իրարանցում աեղի ունեցաւ եկեղեցիին մէջ :

Յետադիմական, շեքիարքի տարրը յանկարծ գլուխ բարձրացուց, «դ՛ուրս, դ՛ուրս» պոռչտաւ քններ արձակելով, մինչ Դասին ու Խորանին վրայ գանուող կղերականութիւնը, հաւատարիմ իր անարգ դերին, կը փորձէր յարձակիլ կնոջական հմանսիբացիայի առաքեալին վրայ և լռուեցնել նորա ճշմարտախօսութեան շեփորը :

Ներկայ կիները անգամ, առանց որչափ աղակցութիւնը ունենալու իրենց իրական շահերու մասին, նախատինքներ ու յանդիմանութիւններ կ'ուղղէին մեր արիասիրտ ընկերոջ :

— Տղե՛րք, հասէ՛ք, գոչեցի, տեսնելով որ ընծի ուժը կ'ուղղը խեղդել ճշմարտութեան և ազատութեան ձայնը :

Բայց մեր անձնուէր շարքերէն ո՛չ ոք երեւան կուգար : Յետոյ իմացայ որ մեր Գործօն ընկերներէն շատեր մի հակակղերական ցոյց ընելու համար որոշեր են նոյն գիշեր չի գալ եկեղեցի :

Մի ընկերուհի միայն որ կիներու մէջ կեցած էր, ձայն բարձրացուց և գոչեց .

— Թողէ՛ք որ խօսի, ան մեր դատը պիտի պաշտպանէ :

Բայց կիներու մպետանդ ամբոխը նորա ձայնը խեղդեց .

— Մենք հոս դատ տեսնելու չեկանք, աղօթք ընելու եկանք, կ'ուռնային այդ Հատուկները, յարձակելով մեր անպաշտպան ընկերուհու վրայ :

— Կիներու հմանսիբացիան մի հարց է որ ծագում առած է նախապատական շրջաններէն ի վեր, երբ կինը կրանքերի հասարակական ստացումը կը համար-

ուէր, և երբ դուակը չէր ճանաչէր իր հայրը, և սերնդական յաջորդութիւններու ճիւղագոյութիւնը հիմնուած էր մօրեկան արեւակցութեան վրայ... կը շարունակէր դիտել սալ Ընկեր Սարսափունի, պնդօրէն կառչած Խորանին վրայ դրուած գրակալին, որմէ՛ զինքը վասել կ'ուզէին աւագերէցն ու լուսարարը:

— Մենք հոս ազօթք ընելու եկանք, ճառ մտիկ ընելու չեկանք, թո՛ղ երթայ ուրիշ տեղ իր ճառը խօսի, հոս եկեղեցի է՝ լսարան չէ, վա՛ր առէք Խորանին վերայէն, դո՛ւրս նետեցէք, կը պոռար մոլեւանդ ու կոյր ամբոխը, հետզհետէ գըրգըռուած:

Մեր արիասիրտ Ընկերը, առանց պաղարիւնութիւնը կորսնցնելու, թողլով գրակալը, որ բաւական հաստատուն չէր, պլլուած էր Խորանին մարմարեայ սալին ու իր դասախօսութիւնը կը շարունակէր, հակառակ եկեղեցու մէջ տիրող խառնակութեան:

— Միակնութիւնը տղամարդուն (էրկան) կողմէ հնարուած մի պայմանադրական օրէնք է որը գոյութիւն չունի Բնութեան մէջ... կը շարունակէր՝ ուշ չղնելով աւագերէցի ու լուսարարի ճնշումներուն որոնց միացած էին նաեւ տիրացուներ և վարդապետը:

— Օրինակ՝ Պիրմանիան, դիտել կուտար Ընկեր Սարսափունի փաստացի ապացոյցներու զիմեով, Պիրմանիան, ուր ամուսնութիւնը մէկ թէ բազմակին՝ այլ բազմայր է, այսինքն՝ կինը իրաւունք ունի քաղմաթիւ ամուսիններ ունենալու:

Եւ այսպէս նա կը ջանար, հակառակ մոլեւանդ ամբոխին, Վասպուրականի հայ կնոջ եմանսիքացիան պատրաստել, բայց ահա՛ զինքը ամէն կողմէ պաշարեցին ու բերտ ուժի միջոցաւ, վար առին Խորանէն:

Ես մտածեցի միջամտել, մի լաւ դաս տալ այդ յետադիմական կոյր պարոններուն, բայց ափսո՛ս որ մեր ընկերները, ինչպէս ըսի, պոյֆօք ըրած էին եկեղեցու

դէմ և իմ միջամտութիւնը ո՛չ մի օգուտ չէր կրնար ունենայ և զուցէ աւելի զրբ-
գօէր խաւարամիտ ամբօրին կոտազու-
թիւնը:

Այժմ բազմութիւնը մեր Ընկեր Սար-
սափունին տարա՛ էր քովի պահարանը,
և կը լսէի հարուածներու և հայհուջներու
ձայնը, և մի սղո՛րմ ազազակ որ զուրս
կուգար դասախօսին կոկորդէն:

Եւ ես, մի անկիւնի խորը կեցած, կը
խորհէի Տօքիտօր Շիթօքմանի վրայ, Գոյ-
սէնի այդ ներտօին, որ ինքն այ ուզելով
զ շուրջ ժողովրդի օգտին՝ փոխանակ վար-
ձատարութեան՝ նստատօինք ու հայածանք
կ'ընդունի անորմէ: Կը խորհէի Արիստի-
դէսի վրայ, որ իր ճշմարտախօսութեան
և աղատախօսութեան համար, ստորէ վրձ-
ուով աքսորի կը դատապարտուէր ազէտ
ամբօրին կողմէ: Կը խորհէի ես իմ մա-
սիս, որ այնքա՛ն հայածանքներու են-
թարկուեցայ Մաղվարի մէջ, ուզելով վե-
րակենդանացնել այդ աւելի մեծամ բնակ-

չութիւնը: Երբ այս մտածութեանքէս սթա-
փեցայ, ազմուկը հանդարտած էր և եր-
գեցողութիւնը վերակտած եկեղեցու մէջ:
Այն ատեն խորհեցայ որ պէտք էր օդ-
նութեան հասնիլ մեր առարապիտ ընկե-
րոջ և թոյլ չտայ որ նա վատերու ձեռք
այդպէս ձեծի ու նախատանքի ենթարկե-
ուի:

Իսկոյն դուրս ելայ եկեղեցիէն. և փո-
ղոցի անկիւնը անսայ Ընկեր Սարսափու-
նին, որ, գեաին փռուած, չնչասպաս կը
հեւար, հեծկասանքներ արձակելով:

— Այսօր մի դաղափարայէն փռուա-
ւոր յաղթանակ տարիր, որու համար ա-
պագան երախտապարտ պիտի մնայ քեզ,
ըսի մեր սիրելի Ընկերոջ ձակատը համ-
բուրելով:

Նա համեստութեամբ պատասխանեց.

— Դա ոչինչ, խնդրեմ. մի քիչ ջուր:
Յեապ, զինքը մեծ դժուարութեամբ
և մի անձուէր ընկերոջ օժանդակու-
թեամբ փոխադրեցի տուն, և անմիջապէս
հանդատացուցի անկողնի մէջ:

Պէտք է ասել որ թշուառականները չէին խնայած իրենց հարուածները, և մեր ընկերոջ ոսկորները սարսափելի կերպով կը ցուէին:

Ամբողջ գիշերը նա անքուն անյուշ, մտանուած սաստիկ տենդի և առնն առնն զառանցեց: Նա, նոյն իսկ իր զառանցանքի մէջ, կը շարունակէր ընդհատուած դասախօսութիւնը, կը պարզէր Ֆրճիի, Սուժաղբայի, Նոր Զեղանտայի, Նուժէայի և Սաղազական Ովկիանոսի ուրիշ այլ և այլ կղզիներու կիներուն ընկերական վիճակը, բարքերը, սովորութիւնները, նիստուկացը, իր հայեցակէտները հիմնելով միմիայն փաստացի իրողութիւններու վրայ:

Այսօր հինգերորդ օրն է որ նա անկողինը գամուած կը մնայ, բայց, բարութախտաբար, ցաւերը անցած են բոլորովին, և շուտով վեր կը կանգնի անկողնուց:

Ինչպէս կը տեսնէք, մեր գործունէութիւնը մտած է պայքարի բեղմնաւոր չըրջանին մէջ:

Պ.Պ.

Վ.Ս.Ն. 25 Յունվ. 1911

Սիրելի ընկերներ,

Ափսոս որ ձմեռն ու ձիւնը գոցած են բոլոր ճամբաները. եթէ ոչ, ձեր հրահանգի համեմատ, շուտով կը մեկնէի Կարին ու անկէ Կ. Պոլիս, ուր իմ ներկայութիւնը անհրաժեշտ կը դառէք: Յուսամ որ մի քանի շաբաթէն կարող կը լինի՝ ճանապարհ խցնալու:

Ընկեր Սարսափունի ևս տրամադիր է գնալ գէպի Պարսկաստան. նա հոգեկան շատ ընկճուած գիրքի մէջ է վերջին անախորժ գէպքէն ի վեր: Թէեւ ձեռի հեռուանքներէն բոլորովին ապաքինւած՝

բայց կորուսեր է իր հատկին անձնավըստանութիւնն և եռանդը: Երբ Վասպուրահանի հայ կնոջ հետք հետնախրայի խօսքը ըլլայ, նա՛ բնազդաբար և ակամայ՝ ձեռքը կը տանի քամակին: Պէտք է ասել որ Եկեղեցու միջադէպը ունեցաւ իրստ վատ հետեանքներ: Կղերա - յետադիմականմութիւն-չէրիսթոսի ուժերը շահագործեցին այդ ցոյցը իբրև մի հակակրօնական քայլ, մինչդեռ մենք բացարձակապէս կը յարգենք ամէն համոզում, և եթէ ուզեցինք մեր դասախօսութիւնը Խթումի գիշեր՝ ժամերգութեան դահուն եկեղեցու մէջը նել, երբեք հպատակ չունէինք հուսատացեալներու աղօթքը խանդարելու: Այդ խանդարումը առաջ եկաւ հակառակ մեր կամքին ու անկէ անկախ պատճառներով, որովհետև դասախօսութիւն և ժամերգութիւն միեւնոյն ասան պատահեցան գիշեր ժամանակ մը, Խթումի օրով: Այս ճշմարտութիւնը սակայն չատ դժուար էր, ըստ Ավրամեան գեղեցիկ բացատրութեան

տաանց «պարզութիւն ծակելու» մտցնել մեր խաւարամիտներու գլխուն մէջ: Եւ անա՛ ամբողջ քաղաքը սկսաւ մեզ դէմ դառնալ, մտնալով մեր բոլոր անձնութիւններն ու զոհողութիւնները:

Միւս կողմէ մեր աղերքն ալ մեզ մասնեցին նեղ ու վատ գրութեան: Անոնք իմանալով ինչ որ անցած էր եկեղեցու մէջ իրենց բացակայութեանը, սաստիկ զայրացած եկան մեր մօտ և պահանջեցին որ մեր պրեկդիքի պահպանումի համար, ընկեր Սարսափունի իր դասախօսութիւնը անպատճառ կրկին կտատուէ նոյն պայմաններուն մէջ: Այսինքն՝ մեր աղերքը պարզապէս կը պահանջէին որ գիշեր ժամանակ կրկին Ծննդի Խթման արարողութիւնը կատարուէր, կրկին նոյն հասարակութիւնը գար եկեղեցի և կրկին Ընկեր Սարսափունի իր դասախօսութիւնը շարունակէր ընդհատուած կէտէն:

Այս արդարացի և լեզալ պահանջմունքը ցոյց կուտայ մեր ընկերներու յեղա-

փոխական զարգացման և ինքնագիտակցութեան որոշ աստիճանը: Ընկեր Սարասափունի հակառակ որ անկողնի մէջ չէր կարող շարժիլ երբ լսեց մեր շարքերու այդ օրինական հոյի վրայ ըրած պահանջմունքը, հիացումով վեր ցատկեց պատկած տեղէն:

Բայց այս հրամայողական պահանջքը որքան լեզու ու անտեղիտալի՝ նոյնքան ալ բացարձակօրէն անգործադրելի էր:

Մեր աղերքը ի հարկէ գիտէին ու կ'ըզգային իրենց առաջարկութեան անկարելիութիւնը, բայց անոնք այդ ըսելով կ'ուզէին ցոյց տալ թէ երբ ինդիքը մի ընկերոջ վիրաւորեալ արժանապատուութեան վրայ է, մինչև ս'եր կրնայ հասնիլ իրենց գաղափարային երևակայական յանդգնութիւնը:

Յամենայն դէպս հարկ էր մի բան սարքել բռնի ոյժի այդ վայրագ ու գազանային արարքի դէմ, վերահաստատելու համար մեր արդէն վտանգուած պոետ-

սիժը: Մի ցնցող գործունէութեամբ պէտք էր յուղտլրդի լարուած դրութիւնը մի տարբեր հոյի վրայ դարձնել և ջնջել տիրող վատ ապաւորութիւնը:

Այս մասին երկար խորհրդակցեցանք Ընկեր Սարասափունիի հետ: Եթէ լսիկ մնջիկ մեկնէինք Վանէն, ևս դէպի Պոլիս և նա դէպի Պարսկաստան, այդ կը լինէր դատաւքութիւն, փախուստ, պապանձում և մահացու հարուածը կուտար մեր ազգեցութեան և միտամասնակ բարոյատէս կը մահացնէր մեր գործօն շարքերու և ուանդը:

—Նբանց գլխին պէտք է բանալ մի փորձանք որու մէջէն Սատանան ալ չկարենայ դուրս շարտիլ, կ'ըսէր Ընկեր Սարասափունի յաճախ, մեր խորհրդակցութեան միջոցին:

Արդարև մեզի համար միակ դարմանն էր այդ փորձանքը ստեղծել պատուով դուրս գալու համար մեր կրիտիքական կացութենէն:

Մեր ընկերներէն Գիժ Մակար, որ մի հնարամիտ ու յանդուզն սղայ է, մի երեկոյ, երբ ինքն ալ ներկայ էր խորհրդակցութեան, յանկարծ մի առաջարկ բերաւ սեղանի վրայ:

—Վանէն վեց ժամ հեռաւորութեամբ, ըսաւ, Բճիճ գիւղի մօտերը, մի վանք կայ, Սուրբ Վարդանայ վանք անուամբ, ուր ամէն տարի, Վարդանանց տօնին, եկեղեցական հանդէս կը կատարուի ու Վանէն եւ չրջակայ գիւղերէն բազմաթիւ ուխտաւորներ կ'երթան: Վանքին մէջ միայն վանահայր մը, երկու վարդապետ եւ մէկ քանի մշակներ կան: Միթէ կարելի չէ՞ Վարդանանց հանդէսի օրը երթալ այդ վանքը զրաւել իրրեւ մի հակացոյց իրման Գիշերի դաւադրութեան:

—Դա արդարեւ մի յուրջ հարց է, վճռոց ընկեր Սարսափունի, և յամենայն դէսս ցնցող տպաւորութիւն կրնայ գործել մեր ընկերներու վրայ եւ ժողովրդի մէջ յառաջ բերել մի ու եւէ շարժում:

—Գրաւել վանքը, վարդապետները

դուրս վանել, մասակարարութիւնը յանձնել մեր ընկերներէն կազմուած իմամակալութեան մը, ուղղակի մեր Կուսակցութեան կ'ոնտրօլի տակ, եկեղեցին վերածել լսարանի, վանական խուցերը փոխել աշխատանքի տան, անպէտ անօթիները վաճառել, վաճառել և դրջադիր մատենաները, և անոնց տեղ հաստատել ժողովրդական գրադարան, բանալ մի ընթերցարան, վարժարան, ժողովրդական տկուճիք, մի միջկուսակցական խմբատեղի, հողերու մշակութիւնը յանձնել մի դիւղատնտեսագէտ ընկերոջ, և վերջապէս փոխանակ Վարդանանցի՝ տօնել այնտեղ իմանասօրի Արշաւանքին տարեդարձը, այդ ամէնքը մէկ քանի օրուան խնդիր է:

Այսպէս խօսեցաւ մեր ընկեր Գիժ Մակար:

Միայն թէ կար մի կարեւոր հարց: Եթէ մեր արշաւանքը կատարէինք Վարդանանց տօնի օրը, երբ չրջակայ ժողովուրդը լեցուած կ'ըլլար վանքի մէջ, մեր

յարձակումը կրնար պատահիլ լուրջ ընդ-
դիմութեան, և այն աստն վերջինն չար
քան զառաջինն կարող էր ըլլալ: Ուստի
հարկ էր վանքի գրաւման ձեռնարկել՝
երբ սակաւին ժողովուրդը չէր եկած հոն:

— Բայց մենք պէտք է վանքին աի-
րենք յանուն ժողովրդին, գիտել սուա-
Ընկեր Սարսափունի:

— Ի հարկէ այդպէս պէտք է անենք,
ըստ Գիմ Մակար, մենք պիտի գործենք
Վասպուրականի Հայութեան անունով:

— Ուրեմն ահա՛ թէ ինչպէս պիտի
ըլլայ իրողութիւնը, եզրակացուց Ընկեր
Սարսափունի: Գիտակից ժողովուրդը
յուզուած՝ կղերա-բէաքցիական-չէրիտթ-
ձիական մութ ոյժերու սարքած Համիտա-
բարոյ հրաւերէն, որոնք երեւան եկան
նթման գիշերը Վանի եկեղեցիին մէջ, և
ուզելով արանալ իր անբունարարիկի ի-
րաւունքին, կը գրաւէ Ս. Վարդանայ
վանքը, զայն ազատելու համար հոն որ-
ջացած գիշատիչ Հայ կղերներու ձեռքէն,

և իր յօժար կամքով զայն կը յանձնէ ժո-
ղովրդի զաւակներուն, ժողովրդի կօնսո-
լին տակ, որպէս զի ժողովրդի շահերուն
ծառայէ:

Այս formuleք ընդունուեցաւ ա-
մէնուս կողմէ և Սուրբ Վարդանայ վան-
քին գրաւումը վճռուեցաւ Ընկերային
Ժողովով:

Մանրամասնութիւնները կ'իմանաք
յաջորդ նամակով: Մեր շարքերուն մէջ
ողեւորութիւնը շատ մեծ է, թէեւ ամէն
ինչ գաղտնի պահուած է:

ՎԱՆ, 19 Փետր. 1911.

Սիրելի ընկերներ,

Ս. Վարդանայ վանքին գրաւումը շատ
աւելի հեշտ պայմաններու տակ կատար-
ուեցաւ, քան ինչ որ մենք կ'են-
թաղրէինք: Պէտք է խոստո-
վանիլ որ Գիծ Մակարի ռազ-
մական տակաիկան այս մասին
ունեցաւ որոշ ու վճռական

դեր:

Երկուշաբթի, փետրուար 14, վաղ ա-
ռաւօտուց մեր տղերքը Այգեստանէն մի
քառորդ ժամու հեռաւորութեամբ պատ-
րաստել էին ձիանքը: Ես, ընկեր Սարսա-
փունի, Գիծ Մակար, Կայծակ խումբէն՝

ընկեր Շանթ, Փայլակ խումբէն՝ ընկեր Որոտունի, Պայթուցիկ խումբը համարեա թէ ամբողջովին, վերջապէս 14 հեծեալ կորիճ երիտասարդներ ընկանք ճանապարհ, հրացաններով, բէվովէրներով ու դաշոյններով զինուած, դէպի Բճիճ գիւղը: Խումբը ունէր մարտական ահաբեկիչ երեւոյթ և ճանապարհին գեղացիները մեզ կը նայէին հետաքրքիր ու զարմացած աչքերով: Երբ հասանք ամայի դաշտերը, տղերքը սգեւորուած, սխան հրացան պարպել օգին՝ լեղապատառ փախցնելով ճնճղուկները, մինչդեռ ընկեր Սարսափունի և Գիժ Մակար կ'երգէին մարտական երգեր իրենց թաւ ու ցնցող ձայնովը: Տեսարանը սլրտապնդող և տպաւորիչ էր:

Կէսօրուայ մօտ հասանք Բճիճ գիւղը, ուրկէ կէս ժամ հեռու կը գտնուի Ս. Վարդանայ վանքը: Տղերքը սոված էին և ընկեր Սարսափունի յայտարարեց թէ «քաղցած փորով կարելի չէր լաւ կուել»: Յետոյ, յարձակումը սկսելէ առաջ, հարկ

էր իմանալ վանքի դրութիւնը. ուխտաւորներ եկա՞ծ էին թէ ո՛չ, քանի՞ մարդ կար վանքին մէջ, զինուած էին թէ ո՛չ, ի՞նչ էր վանահօր աշամադրութիւնները, ո՞ր կողմէն կարելի էր յարձակել աւելի յաջող պայմաններով, վերջապէս մի շարք կռիւի տեսիլիւնական մասին պատկանող հարցեր, զորս հարկ էր լուսաբանել: Գիժ Մակար յանձն առաւ մի ընկերոջ հետ երթալ և պէտք եղած քննութիւնները կատարել: Մենք մնացինք Բճիճ գիւղը, ուր մեզ հիւրընկալեցին գիւղացիք, անմիջապէս մի սչխար խորովելով մեզի ի պատիւ: Մեր փոքրիկ բանակը տեղաւորուեցաւ բացօթեայ, թէեւ ցուրտը բաւական սաստիկ էր: Բայց միտ տղերքը, իբրև ճշմարիտ կուռուղներ, վարժուած էին պատերազմական դրութեան խստութիւններուն. յետոյ, միասին ունէինք առտա գինի որ կը չէզոքացնէր ցուրտի ազդեցութիւնը: Գիւղացիք, մեր շուրջը հաւաքուած, հետաքրքիր էին իմանալ մեր արշաւախմբի

նպատակը, բայց մենք այդ մասին ո՛չ մի բան չէինք յայտնել:

— Յետոյ կ'իմանաք, կը պատասխանէր ընկեր Սարսափունի, երբ նոքա իրենց հարցումները կը կրկնէին:

Ճաշը անցաւ շատ զուարթ. մեր ընկերները հիանալի պաղարիւնութիւն ցոյց կուտային և ո՛չ մի յուզում չէր մասններ իրենց ներքին հոգեկան վիճակը: Տակաւին կերակուրի վրայ էինք, երբ երկու ժամէն վերադարձան Գիօ Մակար և ընկերը: Տեղեկութիւնները շատ նպատաւոր էին: Վանքին մէջ, բացի վանահայրէն, կային միայն երկու ծեր վարդապետներ, որոնց մին արդէն հիւանդ՝ անկողինը պառկած էր. վարդապետներէն զատ, վանքը ունէր երկու մշակ, մի փոքր աղայ և մի պառաւ կին, որ կը ծառայէր վարդապետներուն: Իսկ զէնք՝ բացի մի հին անգործածելի հրացանէ, բան մը չկար:

Այս տեղեկութիւնները ա՛լ տւելի ու գեւորեցին ու սրտապնդեցին մեր ազերքը

որոնք սկսան երգել ու խմել: Բացի ոչխարի խորովածէն՝ գեղացիները բերած էին պուլկուր փիլաւ, մածուն, պանիր, մեղր և չոր պտուղներ: Ծաշը շարունակուեցաւ. դեռ երկար, աղերքը սկսան պարել մի ինչ որ մարտական պար, իրենց մերկ դաշոյններն օդին մէջ ճօճելով: Մենք հրացաններու վրայ յենած կը դիտէինք ու քեյծ կ'անէինք: Յանկարծ վեր կանգնեցաւ ընկեր Սարսափունի.

— Բտտուայի հեշտութիւնները չպէտք է որ Աննիբալն յետ կեցնեն իր պարտականութենէն, գոչեց, աղե՛րք, դնանք պատերազմի ասպարէզը:

Այդ մարտագոռ կոչը յառաջ բերաւ ցնցող տպաւորութիւն: Տղերքը վեր թռան, պատրաստեցին ձիանքը և արշաւախուժքը ընկաւ ճանապարհ:

Երբ հեռուէն նրեւցան վանքի պատերը, ընկեր Սարսափունի հարցուց.

— Տղե՛րք, հրացանները լի՞քն են:

— Այո՛, ձայն բարձրացաւ կտրիճներու խումբէն:

Յետոյ տիրեց մի խոր լուռութիւն. բոպէն վերին աստիճան սպաւորիչ էր: Գիծ Մակար և ընկեր Շանթ իրենց ձիերը քշեցին առաջ, հրացանները բարձրացուցին և գոչեցին.

— Ո՛վ որ Հայու արիւն կը կրէ թո՛ղ հետեւի մեզի:

— Կեցցէ՛ յեզափոխութիւն, պատասխանեցին սղերքը իրենց ձիերը մարակելով:

Մի բոպէ հոքը հասած էինք Ս. Վարդանայ վանքի դրան առջեւ, ուր կեցած էին մի ձերունի վարդապետ, պառաւ ազախինը և մի տասնամեայ մանուկ որ յետոյ իմացանք թէ պառաւի թուն էր: Երկու մշակներն և վանահայրը չկային մէջտեղ. այդ բացակայութիւնը խսկոյն գրաւեց ընկեր Սարսափունիի ուշադրութիւնը, որ գոչեց.

— Տղե՛րք, զգո՛յ՛, չըլլայ որ մի թափարդ սարքած լինին մեր դէմ, այդ վատ

կղերականները կարող են ոտքի տակ առնել պատերազմական ամէն պայման և դաւաճանել մարդերու իրաւունքի լնական օրէնքներու դէմ:

Բայց արդէն իսկ Գիծ Մակար, Շանթ, Որոտունի և մի քանի սղերք վար ցատկած էին իրենց ձիերէն և շղթայի տակ առած էին ձերունի վարդապետը, պառաւ ազախինը և մանուկը:

— Ո՛ւր է վանահայրը, հարց բարձրացուց ընկեր Սարսափունի, խօսքը ուղղելով վարդապետին որ սարսափած կը դիտէր իր շուրջ տեղի ունեցած անցքերը:

— Վերը, Կիրակոս հայր սուրբի քովն է: Կիրակոս անդամալոյծ հիւանդ վարդապետն էր, որու մասին լուր բերած էր Գիծ Մակար:

— Իսկ մշակները, ս՛ւր են . . . :

— Ախտուն մէջ անասուններուն խոտ կուտան:

— Վանքին մէջ ուրիշ մարդ չի՞ գտնուիր:

— Ոչ սք:

— Եթէ մեզ խաբես, գիտցած եղիր որ մեր ձեռքէն երբեք չես կարող պրծիլ:

— Աստուած վկայ է որ ճշմարիտ կը խօսիմ, պատասխանեց դողահար վարդապետը:

— Տղերք, ներս արշաւեցէ՛ք, հրաման տուաւ ընկեր Սարսափունի:

Կէս ժամ ետքը ամբողջ վանքը ինկած էր մեր տիրապետութեան ներքեւ: Յաղթութիւնը կատարեալ էր և սղերքներու խանդավառութիւնը չափ չունէր:

Անմիջապէս հրատարակեցինք պատերազմական վիճակ և ամենախիստ հարցաքննութեան ենթարկեցինք գերիները, հասկնալու համար թէ ի՞նչ կը գտնուի վանքին մէջ, թէ ո՛ր պահուած են թանկագին իրեղէնները, թէ վանքը քանի՞ արտ և անասուն ունի, թէ ո՛րքան պտորաստ դրամ կը գտնուի, ևւն.:

Գիշերը շուտով վրայ հասաւ և մենք ամէն զգուշութիւն ձեռք առնելէ ետքը գնացինք հանդչելու, մեր օրուայ տաժանքէն յոգնած:

Հետեւեալ առտու կանուխ ընկեր Սարսափունի հաւաքեց բոլոր սղերքը և սապէս խօսեցաւ անոնց.

— Գրաւելով, յանուն Վասպուրականի Հայ աշխատաւոր ժողովրդին, ԲՃԻՏԻ Ս. Վարդանայ վանքը, մենք կատարեցինք մի ակտ որը ունի երկու օրոջ նշանակութիւն, նախ՝ թէ վանքերը պէտք է լինին ուղղակի ժողովրդի ստացուածք և ո՛չ թէ կղերի եփսլուզիական սեփականութիւն և երկրորդ՝ թէ նոքա պէտք է մատակարարուին ուղղակի այդ ժողովրդի կօնարօլի տակ: Արդ, մեր ակաբ կը մնայ անպտուղ, եթէ մենք իսկոյն չձեռնարկենք վանքի ժողովրդապետական կազմակերպութեանը. ուստի, սիրելի ընկերներ, չպէտք է որ դուք զէնքերը վար դնէք, մինչեւ որ այդ ամէնը ի գլուխ չկլլէ մեր կուսակցութեան հսկողութեան տակ:

Բուռն ծափահարութիւններ ընդունեցին այս կարճ յայտարարութիւնը:

Նոյն օրն իսկ վանքի վերակազմութեան կենսական գործը սկսաւ:

Թէ ի՞նչ է այդ գործը և թէ ի՞նչ հրաշալի մեքամօրձօս կրեց Ս. Վարդանայ վանքը մեր իշխանութեան տակ, դա ձեզ կը բացատրէ իմ յաջորդ թղթակցութիւնը: Ձեր նամակները ուղղեցէք իմ նոր հասցէին, որ է՝ «Վան նահանգի ԲՃԻՃ գիւղի Ս. Վարդան վանքի աշխարհական վանահայր ընկեր Բ. Փանջուռնի»:

Արշաւախմբի բարոյական ու ֆիզիքական վիճակը հիանալի դրութեան մէջ է և այս գրաւումը մի փրկարար էմէս տաաջ բերաւ առ հասարակ բոլոր շարքերու վրայ:

Ժ.Գ.

Վ.Ա.Ն. 6 Փետր. 1911

(ԲՃԻՃ ԳԵՂ՝ ՔՐԱՓՈՏՔԻՆԻ ՎԱՆՔ)

Սիրելի ընկերներ,

Սրտապնդիչ լուրեր ունիմ ասանգամ ձեզ հաղորդելիք: Հաղիւ մի շարաթ եղաւ

որ Վասպուրականի Հայ ժողովրդի ա՛նունով գրաւեցինք Ս. Վարդանայ վանքը

և արդէն իսկ կերպարանափոխութիւնը կատարեալ է: Համարեա՛ թէ ոչինչ չէ մնացած հին ապականուած դրութենէն: Նախ՝ իբրեւ բարեկարգութեան մի էական պահանջք, ջնջեցի վանքին նախնական անիմաստ անունը՝ Սուրբ Վարդան՝

որ մեր ներկայ իրականութեան հետ ո՛չ մէկ կապ ունի, և անուանեցի զայն Գրափոփոքինի վանք, իբր մի յարգանքի տուրք դէպ ի յեղափոխական զազափարի մեծ ներկայացուցիչը: Յետոյ ձեռք զարկի տնտեսական մատակարարութեան հիմնական փոփոխութեան, հաստատելով ամենախիստ կոնտրոլ: Ըստ նոր կանոնադրութեան՝ վանքը կ'ունենայ մի պատասխանատու ներկայացուցիչ՝ Վասպուրականի Հայ Ժողովրդի կողմէ, յետոյ մի այլ ընդհանուր ներկայացուցիչ կուսակցութեանս կողմէ՝ որ կը կատարէ կոնտրոլի պաշտօն առաջնու վրայ, յետոյ կ'ունենայ մի պատասխանատու գանձապետ, մի համարակալ, մի գիւղատնտես և մի լիազօր քրննիչ Վանայ մեր ենթակամիտի կողմէ: Գանձապետի վրայ կոնտրոլ կը լինի ամէն շաբաթ, յետոյ ամէն ամիս համարակալը կը ներկայացնէ իր հաշիւները Վասպուրականի Հայ Ժողովրդի պատասխանատու ներկայացուցչին, որ այդ հա-

շիւները կ'ենթարկէ կուսակցութեանս ներկայացուցչին՝ որ գլխաւորապէս հետ կը կատարէ խիստ կոնտրոլ և յետոյ կը հաղորդէ ենթակամիտի լիազօր քրննիչին որ հաշիւներու ճշդութիւնը յարակից վաւերացնելով յետոյ ստուգելէ ետքը կը վաւերացնէ զանոնք: Կը տեսնէք որ այս դրութեամբ և ո՛չ իսկ մի ձանձ կրնայ փախչիլ աչքէ:

Նոր կանոնադրութիւնը պատրաստելէ ետքը, մեր տղերքը հրաւիրեցինք Ընկերական Ժողովի, որպէս զի քուէարկութեամբ կատարուի վերոյիշեալ պաշտօններու համար պատշաճ անձերու ընտրութիւնը: Քուէարկութեան համար վճռուեցաւ կատարեալ ազատութիւն, առանց ո և է ճնշումի:

Քուէարկութեան արդիւնքէն դուրս եկաւ որ ինձ կը յանձնուէր Վասպուրականի Հայ Ժողովրդի պատասխանատու ներկայացուցչի պաշտօնը, զիս ընտրեցին նաեւ գիւղատնտես եւ Վանայ մեր են-

Թակօմիտէի լիազօր քննիչ: Իսկ կուսակցութեան ընդհանուր ներկայացուցչի, գանձապետի եւ համարակալի պաշտօնները յանձնուեցան ընկեր Սարսափունիի: Բայց որովհետեւ նա երկու օր առաջ մեկնեցաւ դէպի Պարսկաստան, ինչպէս որոշուած էր, այդ պաշտօններն ալ ես կը կատարեմ:

Պաշտօնարայնութենէ կտքը՝ առաջին հարցը որ ստիպողական լուծում կը պահանջէր, ընկեր Սարսափունիի ճանապարհածախսի խնդիրն էր: Պէտք էր դրամը հայթայթել վանքի գանձարանէն, քանի որ ուրիշ միջոց չկար: Բայց մենք, ըստ նոր կօնսորօյալին կանոնադրութեան չէինք կարող բացառիկ և չնախատեսուած ծախքեր ընել, առանց Ընկերական Ժողովի որոշման. դա կը լինէր դատապարտելի անսակց գործ: Ուստի հրաւիրուեցաւ Ընկերական Ժողով, հարցը դրուեցաւ սեղանի վրայ, եւ միաձայնութեամբ վճռուեցաւ ճանապարհածախսի դրամը վեր առնել վանքի Կասսայէն:

Բայց ահա՛ մի նոր դժուարութիւն երևան կաւ:

Գանձապետը յայտարարեց որ Վանքի Կասսային մէջ փող չկար:

Մի կարճ վիճարանութենէ կտքը, ժողովը միաձայնութեամբ որոշեց լիազօր իշխանութիւն տալ վանքի մատակարարութեան՝ որպէս զի իր արամադրութեան տակ եղած ու է միջոցներով ճարէ՛ ճանապարհածախսի համար անհրաժեշտ եղող գումարը:

Ժողովէն յետոյ ես և ընկեր Սարսափունի ունեցանք առանձին խորհրդակցութիւն այդ մասին: Վանքն ունէր երկու գումէչ, երկու կով, մէկ ձի, մէկ աւանակ և քսան ոչխար: Համաձայնուեցանք վաճառելու այդ անասունները եւ գոյացած գումարով բաւարարութիւն տալու Ընկերական Ժողովի որոշումին:

Ընկեր Շանթ, Գիծ Մակար եւ երկու տղերք յանձն առին անասունները փոխադրել Վան, եւ փոխադարձ կօնսորի եւ հսկողութեան տակ վաճառել զանոնք:

Վանահայրը՝ որ թէև պաշտօնէ հրա-
ժարեցուցուած և մեկուսացուած է, եւ
տակաւին վանքը կը գտնուի, ուզեց ընդ-
գիմանալ այս վաճառումին, քայց մենք
ցոյց տուինք իրեն ժողովի օրինաւոր ո-
րոշումը եւ արձանագրութիւնը:

Մեր տղերքը մեկնեցան անասուննե-
րով միասին եւ երկու օր ետքը վերա-
դարձան՝ բերելով Ընկեր Սարսափունիի
համար պէտք եղած ճանապարհածախսի
դրամը: Նոքա վաճառումը կատարած էին
չառ նպաստաւոր պայմաններով:

Բայց անձ՝ այդ գործողութիւնը մի
վիվրոց յառաջ բերաւ Վանի յետադիմա-
կան շարքերու մէջ: Երեւի մեր բարե-
պտուղ նախկին վանահայրն ալ՝ յարդի
տակէ՛ նպաստած է այդ վիվրոցի տարած-
ման: Այդ շէրիաթճիական հոսանքներու
պարագլուխները կը դիմեն առաջնորդին
եւ մի շարք ստոր ամբաստանութիւններ
կ'ընեն մեր մասին, ըսելով թէ մենք կա-
մայական և ապօրէն կերպով կը վաճա-

ռենք վանքի ինչքերը, թէ մենք վանքը
գրաւած ենք մեր շահուն համար, թէ
ժողովուրդը հակառակ է այդ գրաւ-
ման, թէ մենք իրաւունք չունինք վանքի
անունը փոփոխելու, ևն., ևն.: Երբ այդ
չնկողներու լուրն հասաւ մեր ականջին,
բարեբախտաբար ընկեր Սարսափունի ըն-
կած էր ճանապարհ, և թէ ոչ՝ կարող էր
նա դառնալ Վան և տեղն ի տեղը մի լաւ
դաս տալ այդ ստոր արբաւածներուն:

Բայց եթէ նա մեկնած էր, ես կ'մնայի
հոն և չէի կրնար անտարբեր և լուռ մնալ
այդ յետին մտքերով եղած զբպարտու-
թիւններուն հանդէպ:

Անմիջապէս մի ընդարձակ պաշտօնա-
կան գրութիւն ուղղեցի Առաջնորդին, որու
մէջ փաստացի կերպով ցոյց տուի թէ
անասուններու վաճառումի հարցը ուղղակի
հետեւանքն էր Ընկերական ժողովի տուած
օրինաւոր որոշման որ արձանագրուած է
ատենագրութեան մէջ և վաւերացուած
Ատենապետի և Ատենադպրի ստորագրու-

Թիւններով, թէ վանքային մատակարարութիւնը չէր կրնար չյարգել ժողովի սուած որոշումը, թէ անասուններու վաճառումը կատարուած էր կօնսրօլի դրութեամբ և արդիւնքը մանրամասն արձանագրուած մեր արխիւներու մէջ, ենթարկուած կօնսրօլի և վաւերացուած, թէ այդ վաճառման գործողութեան ամբողջ մանրամասնութիւններն և հաշիւները, կօնսրօլային խիստ քննութիւններէ անցնելէ և վասպուրականի հայ ժողովրդի ներկայացուցչին, Կուսակցութեան Ընդհանուր Ներկայացուցչին, պատասխանատու Գանձապետին, Համարակալին, Գիւղատնտեսին և վանայ ենթակօմիտէի լիազօր Գննիչին կողմէ վաւերացուելէ և ստորագրուելէ ետքը՝ ղրկուած է Հարաւային Բիւրոյին, որպէս զի պահուի այդ տեղի արխիւներուն մէջ: Հետեւաբար, Առաջնորդը եթէ կը կամենայ ճշմարտութիւնը իմանալ, փոխանակ ստոր գրպարտութիւններու կարեւորութիւն սալու, կա-

րող է ուղղակի դիմել Հարաւային Բիւրոյին և խնդրել պէտք եղած բացատրութիւնները:

Իմ այս փաստացի գրութիւնը յառաջ բերաւ ապահովիչ տպաւորութիւն մեր ընկերներու մէջ:

Այժմ ձեռք առինք վանքի իրեղէններու հարցը: Սկզբունքով մենք արդէն որոշեք ենք թանկագին առարկաները, հին գրչագիր աղօթամատենաները, արձաթեղէն անօթ, սկիհ, խաչ, աշտանակ, կանթեղ, ևն., ինչպէս նաև շուրջատ, եմփիորոն, խոյր, վարագոյր, գորդ, ևն. որոնք մի ինչ որ նիւթական արժէք կը ներկայացնեն, փոխադրել մի ապահով տեղ, օրինակ մեր վանայ Կեդրոնատեղին և զանոնք դնել ուղղակի մեր կօնսրօլի տակ:

Կօնսրօլի դրութիւնը ապահով եմ որ կը տայ հրաշալի արդիւնք կարճ ժամանակի մէջ: Արդէն սկսած ենք քաղել անոր պտուղները:

Ճ.Գ.

Վ.Ա.Ն, Մաս 3, 1911.

(ԲՃԻՃ ԳԵՂ՝ ՔՐԱՓՈՏՔԻՆԻ ՎԱՆՔ)

Սիրելի ընկերներ,

Եւ եթէ տակաւին կամաւոր կոյրեր,
անգիղջ թերահաւատներ
կան, թո՛ղ զան տեսնեն,
սոխումեններու փաստացի
ապացոյցներով, թէ ի՛նչ կա-
րող է անել մի կազմա-
կերպութիւն, եթէ ձեռք

զարնէ վանքերու բարեկարգութեան՝ փո-
խադարձ կօնսրօլի խիստ հիմունքի դրու-
թեամբ:

Հապիւ մի ամիս է որ տիրել ենք վա-
նայ Բրափոտքինի վանքին, և արդէն նա
կերպարանափոխ եղեր է:

ի հարկէ այդ ամէնը առանց դժուարութեան չեղաւ ու մենք ստիպուեցանք կատարել պայքար մղել անընդհատ մութ ուժերու զրպարտութիւններուն դէմ, բայց, ի վերջոյ, ճշմարտութիւնը երեւցաւ և մենք տարինք յաղթանակը:

Բայց, մեր սկզբունքին համեմատ, խօսինք չօշափելի իրողութիւններու վրայ և ո՛չ թէ երեւակայական պոռոտարանութիւններ ընենք:

Վանքի դուարներուն վաճառումէն ետքը, որու մասին արդէն մանրամասն գրեցի, հարկ եղաւ Վանքը մաքրագործել հոն որջացած ցեցերէն: Դա հեշտ գործ չէր, բայց մեր սղերքը յաջողեցան:

Վանքի Օրէնադիր Ժողովը, որուն Նասազահ-Ատենապետ-Քարտուղար-Անդամն եմ ես, մի կարճ խորհրդակցութենէ վերջ, վճռեց դուրս արտաքսել երեք վարդապետները, երկու մշակները, պատու կիներ և իր թոռը, որք երկար տարիներէ ի վեր հոն հաստատուած, անհաշիւ ու անկօնօր,

Վանքը կը շահագործէին: Վճիռը, ըստ ներքին Կանոնագրի, հաղորդուեցաւ Գործադիր Մարմինին, որուն պետն է Գիթ Մակար, որ իսկոյն սղերքը գլուխը հաւաքած գործադրեց Օրէնադիր Ժողովի որոշումը, և այդ պորտաբոյծ անձերը տարաւ վեց ժամ հեռու գտնուող Փզրիճ գիւղի Ս. Սահակ Վանքը, և ընդունել տուաւ զանոնք տեղւոյն Վանահօրը:

Այժմ այդ կեղտոտ արարածները Վանայ Առաջնորդին և Պոլսոյ թերթերուն գրեր են որ իբր թէ մենք զիրենք բռնի և ապօրէն կերպով դուրս հաներ ենք Վանքէն, ինչ որ մի ստոր զրպարտութիւն է և պէտք է ձեր կողմէն բացարձակ կերպով հերքուի: Արաաքսումի որոշումը կայացաւ օրինաւոր ժողովի վճռով և գործադրուեցաւ օրինաւոր պայմաններու տակ: Ժողովի ատենագրութիւնն և վճիռը արձանագրուած են տոմարներու մէջ և վաւերացուած Նախագահի, Ատենապետի և Քարտուղարի կողմէ. նոյն իսկ

պատճէնը հաղորդած ենք Հիւսիս-Արեւմտեան Բիւրոյին, որպէս զի խնամով պահուի արխիւներուն մէջ: Ինչպէս կը տեսնէք, ո՛չ մի կամայական արարք, ո՛չ մի կօնտրօլային թերութիւն կայ կատարուած գործողութեան մէջ: Նոքա որ բռնի ուժի և ապօրէնութեան խօսք կ'ընեն, թո՛ղ փաստացի ապացոյց մէջտեղ բերեն: Մենք պատրաստ ենք արամադրելու մեր արձանագրութիւնները:

Մաքրագործումի այդ առաջին քայլէն ետքը, սկսանք լուրջ գործունէութեան:

Վանքի մէջ կայացաւ ընդհանուր ժողով և սա երկու հարցերը զրինք սեղանի վրայ:

Ա. Ի՞նչ պէտք էր անել վանքի մէջ գտնուած արժէքաւոր նիւթեղէնները, զանոնք լաւագոյն կերպով պահպանելու կամ գործածելու համար:

Բ. Ի՞նչ պէտք էր անել մշակական գործիքները, խօփ, արօր, մանգաղ, բահ, բրիչ, ևն. որոնք մշակներու արաւքսուժու-

վը կը դառնային անպէտքացու առարկաներ:

Առաջին հարցի մասին ժողովը վճռեց վաճառել բոլոր ազօթամատենները, և կեղեցական անօթները, վարդապետական զգեստները, խոչ, գաւազան, սկիհ, ևն., և գոյացած գումարը յատկացնել Վասպուրականի կուլտուրական գործին, ֆօնա կարօտ ընկերներու համար, ֆօնա փրօփականափ համար, ֆօնա աժանադին տեսրակներու հրատարակման համար, ֆօնա ընթերցարան—թէյարաններու հիմնարկութեան համար, ֆօնա հրատարակախօսական ակումբներու հաստատութեան համար, ևն. ևն.:

Երկրորդ հարցի մասին՝ երկար վիճաբանութիւններէ ետքը՝ ժողովը հասաւ նոյն եզրակացութեան, այսինքն թէ մշակական գործիքները հարկ էր վաճառել, քանի որ նոքա ո՛չ մի օգտակարութիւն ունէին այլևս:

Ես առաջարկեցի որ այդ վաճառում-

ները կատարուն կօնսրօլային խիստ հսկողութեան տակ և մեր ընկերները միաձայն հաւանութիւն տուն:

Անմիջապէս ձեռնարկեցինք զործի: Պատրաստեցինք մանրա-խան ցուցակ բոլոր Վանքի իրեղէններուն, մի առ մի նշանակելով առարկաներու տեսակը, լայնութիւնն ու երկայնութիւնը, իր արդի վիճակը, քանակութիւնը, կշիռը, ևն.: Յուցակը ենթարկուեցաւ խիստ կօնսրօլի և վաւերացուեցաւ ժողովի կողմէ, և մի մի օրինակ զրկուեցաւ հարուային և հիւսիսային Բիւրօներուն, իսկ նիւթեղէնները զրկուեցան Կարին, մեր հսկողութեան և կօնսրօլի տակ վաճառուելու համար: Յուցակի օրինակը, եթէ հարկ ըլլայ, կ'զրկուի նաեւ ձեզ: Կարելի է ասել՝ վանքապատկան իրեղէններու մասին՝ երբեք այսպիսի կօնսրօլային խիստ դրութեամբ վաճառում չէր կատարուած: Դա մեր ներմուծած սիսքիմն է, որ արդէն աչքի փուշ եղած է միւս Վանքերու անկօնսրօլ վանահայերուն:

Այսպէս ուրեմն, ներկայիս մէջ, Վանայ Գրափոթքինի Վանքը, բոլոր թրքահայ Վանքերուն մէջ, կը ներկայացնէ մի եզակի ախպար երեւոյթ: Նա չունի այլեւս հնադարեան վանքերու փառած ապականութիւնը, հոն գոյութիւն չունին պորտաբոյժ, ծոյլ վանականներ ու մշակներ, ժողովրդի ու գիւղացու կռակէն կշտացող անօգուտ բերաններ: Չկան և եկեղեցական զարդարուն զգեստներ, աղօթամատեան, ջահ ու կանթեղ, քչոց ու վարագոյր, դուար ու գրաստ, խոփ և արօր, բայց ի փոխարէն կան՝ զինուորական կարգապահութիւն, ամենախիստ կօնսրօլ, վարչական, մատակարարական գործադիր մարմիններ, իշխանութեան և աշխատութեան բաժանում ու անպայման հսկողութիւն:

Չմոռնամ ասելու որ այդ վաճառումներէն մենք օգտուեցանք մի միայն օրինաւորութեան սահմանի մէջ, վեր առնելով գոյացած գումարէն՝ ինչ որ անհրա-

ժեշտ հարկուոր էր իմ և ընկերներուս օրըստօրէական պէտքերուն և մի պահեստի ֆօնա, անակնկալ պատահմունքներու համար. մնացած գումարը կը գործածուի իր նպատակին:

Առաջ տանելով վանքի բարեկարգութեան գործը, հարց բարձրացաւ մեր ընկերներու մէջ թէ ի՞նչ պէտք էր անել Վանքի կից պարտէզին մէջ գտնուած մի հարիւրի չափ ծառերը, անպտուղ և պտուղատու, կաղնի, տօսախ, կաղամախ, ընկուզենի, թթենի, խնձորենի, սալորենի ևլն.:

Մեր ընկերներէն մի մասը կ'առաջարկէր այդ ծառերը պահել ինչպէս որ են, իսկ մեծամասնութիւնը կ'ուզէր զանոնք կտրել ու փայտը վաճառել և պարտէզը վերածել մի մարզարանի ուր տղերքը կարենային սարմնամարզական վարժութիւններ ընել:

Հարցը բաւական կարեւոր ու միանգամայն կնճռոտ էր և կարելի չէր թեթե-

ւորէն որոշում տալ, մանաւանդ զա կը լինէր կամայական մի բան և բոլորովին հակառակ մեր նոր հաստատած կանոններուն և կարգապահութեան. ուստի որոշեցի հրաւիրել ընդհ. ժողով, խնդիրը ենթարկել լուրջ վիճարանութեան և հասուն խորհրդակցութենէ ետքը դիմել ձայներու մեծամասնութեան:

Մինչև որ այդ առկախ հարցերը վերջնական կերպով չկարգադրուին, կարելի չէ հիմնական գործերու ձեռնարկել, և ես պէտք է աճապարեմ, քանի որ Սպրիլի վերջերը կուգամ Պոլիս՝ ձեր հրահանգներուն համեմատ:

Առ այժմ ցը՛:

ԻՄ ԱԺԽԱՐԿԱՅԱՅԵՄՔՆԵՐԸ

(ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՕՐԻԱՑ ՀԱՐՑԵՐՈՒՆ ՇՈՒՐՋԸ)

ԻՄ ԱՇԽԱՐՀԱՂԱՅԵՍՑՔՆԵՐԸ

(ԳԱՍՍԻՍՍՈՒԹԻԻՆՆԵՐ ՕՐԻՍՑ ՀԱՐՑԵՐՈՒՆ ՏՈՒՐՁԸ)

Ա.

ՊԱՐՈՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԸՆԹԱՅԵՐԸ

Թէ եւ ձեր թերթի խոտոր ուղղութիւնը բոլորովին հակառակ է մեր տեսութիւններուն, մտածողութեան, մերձաւոր եւ հեռաւոր նպատակներուն, ձգտումներուն, պահանջներուն, խոչալական ճանապարհին, ի մի բան մեր պլաթֆորմային, բայց, յամենայն դէպս, ես կը փափաքիմ Բիւզանդիոնի էջերուն մէջ պարզել իմ աշխարհահայեացքը օրւայ խնդիրներու մասին, բուրժուազիական միտքը բերելու

համար, եթէ հնար է, ուղղամտութեան
 և սկզբունքային ու գաղափարական ու-
 թոյ ճամբու մէջ: Ես վստահ եմ որ իմ
 այս դասախօսութիւններէս հաւասարա-
 պէս կ'օգտուին ե՛ւ ամիրայական մինձ է-
 ֆէնտիութիւնը, ե՛ւ բուրժուադիական
 ապականած դասակարգը, ե՛ւ յետադի-
 մական կղերականութիւնը, ե՛ւ ժողովրդի
 սոգէտ մասսաները:

Ըստրելով Բիւզանդիոնը իբրև իմ
 դասախօսութիւններու ամբիոն, իմ նպա-
 տակն է թշնամիին հետ ճակատիլ, բո՛ւն
 իսկ, այսպէս ասած, իր միջնարերդի
 մէջ:

Ի հարկէ ես լինելու եմ քաղաքավա-
 րի, իմ դասախօսութիւնները պահելով
 միշտ գաղափարային մաքուր հողի բարձ-
 րութեան վրայ: Ես երբեք չեմ հետա-
 քրքրուիր անձերով. ինձ համար գոյու-
 թիւն ունի միայն սկզբունքը, իսկ ան-
 ձը ո՛չ:

Կրնայ պատահիլ որ դասախօսութեանս

ընթացքին՝ ես պարտաւոր ըլլամ անուա-
 նելու մի մարդ՝ դաւաճան, մի ուրիշը
 կամօրէ, մի երրորդը մատնիչ, մի չորրոր-
 ղը կեղտոտ արարած կամ աւազակ. այդ
 պարագային այս խօսքերը կ'ուղղուին ո՛չ
 թէ սկնարկուած անձին, որուն հետ եր-
 բեք գործ չունիմ, այլ անոր սկզբունքա-
 յին հանդամանքներուն, եթէ ունի:

Բիւզանդիոնի ընթերցողները արդէն կը
 ճանաչեն զիս, կարդացած ըլլալով իմ ըն-
 կերական ու անձնական նամակները, ու-
 բոնք յայտնի դաւաճան Պ. Երօտ ձեռք
 անցընելով հրատարակեց, առանց իմ գի-
 տակցութեան և հրամանին: Նոքա գի-
 տեն թէ ընկեր Փանջունի շոգսքորթեկ
 չգիտեր, կեղծիկ չգիտեր, սակ չգիտեր:
 Նա սկզբունքային մաքուր յեղափոխա-
 կան է, որոշ աշխարհայեացքով: Սյոք
 բաւական է որպէս զի ներկայ դասախօ-
 սութիւնները ասան բաւարար արդիւնք:

Ընդունելով այս մի քանի խօսքերը
 իբրև յտուճարան, այժմ կը ինպրեմ որ

լուրջ վերաբերումով հետեւիք իմ դասերուն :

Եթէ իմ դասախօսութիւններու ընթացքին դիտողութիւններ ներկայանան ձեր մտքին՝ կարող էք յայտնել հրապարակով եւ ես պատրաստ եմ պատասխանելու անոնց : Ես կռիւի, պայքարի մարդ եմ, վիճաբանութենէ չեմ վախնար, ի հարկին կը ստեղծեմ զայն : Դա իմ իսկական կոչումն է :

Այժմէական օրւայ հարցը, ինչպէս յայտնի է, պարոն Արչարունի Պատրիարքի դիմումն է Իթթիհատի կուսակցութեան մօտ Օսմ. խորհրդարանական ընտրութիւններու մասին :

Յետադէմ մամուլը կը կարծէ հակասութիւն տեսնել նախ պարոն պատրիարքի վրայ որ Ազգային Ժողովի մէջ, ընտրութեան մասին բոլորովին չէզոք մնալու որոշումը յայտարարելէ ետքը, այժմ ազգու միջամտութիւն ի գործ կը դնէ՝ և յետոյ Դաշնակցութեան վրայ՝ որ Ազգային Ժո-

ղովի մէջ պարոն Պատրիարքը բացարձակ չէզոքութեան հրաւիրելէ ետքը, հիմա զայն միջամտութեան հրաւիրած է :

Բոլոր այդ քննադատութիւնները գիտական հիմ չունին :

Թողնենք անձերը մէկ կողմ, դնենք հարցը սկզբունքային գետնի վրայ ու այնպէս քննենք :

Ի՞նչ կ'ըսէր Դաշնակցութիւնը Ազգային Ժողովի մէջ. թէ Վարչութիւն և Պատրիարք երբեք չպէտք է միջամտեն Օսմ. Պարլամէնտի ընտրութեան : Իսկ Պարոն Պատրիարքն ի՞նչ ըսաւ. թէ ինք երբեք չի կրնար միջամտել Օսմանեան Պարլամէնտի ընտրութեան : Այսպէս ուրեմն Դաշնակցութեան և Պատրիարքի հայեցակէտները նոյնացան միացան, իրարու մէջ ձուլուեցան և եղան լոկ մի հայեցակէտ : Այդ հայեցակէտի ուժով Դաշնակցութիւնը գործեց, Իթթիհատի հետ միացաւ ու պայքար մղեց : Յետոյ, Դաշնակցութիւնը հարկ տեսաւ որ Պարոն Պատրիարքը մի-

Չամտէ ընտրութեան և դիմում ընէ Իթթիհատին: Վերցնենք Պատրիարքին անձը որ մեղի համար կարեւորութիւն չունի, որովհետեւ մենք անձերով չենք զբաղիր, ինչ կը մնայ անդին. — Պատրիարքի հայեցակէտը: Բայց արդէն տեսնեք որ այդ հայեցակէտը ձուլուած էր Դաշնակցութեան հայեցակէտի մէջ: Որով երբ Դաշնակցութեան հայեցակէտը նոր դիմումի մը պէտք տեսաւ, արդէն իր մէջ ունէր Պատրիարքի հայեցակէտը, կամ ուրիշ բառով Դաշնակցութեան հայեցակէտն էր որ պէտք կը զգար Ահմէտ Նէսիմի բէկի հետ բանակցելու:

Ուրեմն Դաշնակցութիւնը հակասութեան մէջ չէ այս բանակցութիւնը ընելուն համար, քանի որ իր հայեցակէտը այն էր արդէն որ Ազգն ու Վարչութիւն պէտք է հետու մնան ընտրական պայքարէն, ինք կատարէ ամէն բան:

Պատրիարքի անձը դուրս է այս խնդրէն, ինչպէս դուրս են նաև Դաշնակցա-

կաններու անձերը: Սկզբունքներն են միայն որ կը գործեն:

Չեմ գիտեր թէ Բիւզանդիոնի ընթերցողներուն մատչելի պիտի ըլլայ այս դասախօսութիւնը և պիտի կրնան աննախապաշար մտքով խոնարհիլ այս փաստերուն առջև:

Ինչ որ ես ասացի ունի գլխական հիմ և հարկ է զայն ընդունիլ անտրտունջ:

Ահա՛ ճշմարտութիւնը:

Բ.

ԱՏՈՐ ԻՆՍՐԵՒԻԱՑԻՍՆԵՐ

— Կուսակցականները շահամոլ են, նոքա կ'ուզեն ձեռք անցնել ազգային իշխանութիւնը, տիրանալու համար՝ անոր եկամուտներուն, նոքա խորհրդարանական անձանցիւ հետամուտ են դիրք շինելու, դրամ շահելու համար. նոքա Ազգին շահը չեն խորհիր, այլ իրենց անձնականը և իրենց կուսակցութեան շահը:

Ահա՛ այն կեղտոտ ինսինիւաֆիաները որոնք կ'եղեւան, համարեա՛ ամէն օր, շէրիաթճիայետաղի մակղերամեծէֆէնդիական մամուլի մէջ:

Որքան ամբաստանութիւն՝ այնքան ստութիւն:

Փաստերով խօսինք, ինչպէս միշտ:

Վեր առնենք, օրինակի համար, վերջին Օսմանեան Պարլամէնտի ընտրութեան շրջանին մեր գործունէութիւնը և տեսնենք թէ ի՞նչ չափով շահամղութիւն կայ այդ գործունէութեան մէջ:

Ամբողջ ամիսներ մեր կուսակցութիւնը բնորական պայքար մղեց, Իթիֆիսատի կողքին, և՛ մայրաքաղաքի և՛ գաւառներու մէջ: Մեր տղերքը, իրենց հանդիսաբ թողով, գիշեր ցերեկ աշխատեցան, ընտրողներ փնտռեցին, գտան և ի հարկին ստեղծեցին: Բոլոր մեր կազմակերպական ուժերը, բոլոր մեր գործօն շարքերը, բոլոր մեր ակումբները, բոլոր մեր լսարանական միութիւնները, բոլոր մեր լեզուներն ու կոկորդնները, իրենց օժանդակ ճիւղերով գործեցին: Մօտաւորապէս կարելի է ասել թէ՛ 2,000 ընկերներ մասնակցեցան պայքարին, յաջողցնելու համար մեր քանախաղներու ընտրութիւնը: Միթէ նոքա փո՞ղ ստացան, կամ մի ու է շա՞հ կ'ակնկալէին այդ ընտրութիւն-

ներէն. նոցա շատերը ո՛չ առաջին կարգի, ո՛չ երկրորդ կարգի ընտրողներ էին և ո՛չ ալ պարլամէնտի քանախաղ, նոքա կ'աշխատէին անձնուիրաբար, սկզբունքի անունով. կուսակցական ղիսիպլինայով, սրպէս հլու, առանց կամքի մեքենաներ՝ լարուած վարիչ մարմնի կողմէ: Ահա՛ թէ ինչ հրաշքներ կը գործէ ինքնագիտակից ու անկախ նկարագիրը:

Եւ արդիւնքն այն եղաւ որ ընտրուած ութը Հայ մէպուսներուն հինգը գուտ կուսակցականներ եղան ու երկուքը պլաթֆորման ընդունողներ: Ի հարկէ, այդ հինգը նիւթապէս պիտի օգտուին, բայց միւս երկու հազարը. ոչինչ:

— Ուրեմն չէ՞ֆերու յաջողութեան համար տղե՛րքը կ'աշխատցնէք... պիտի առարկեն այժմ մեր շէրիտիճի Պարոնները:

Ի՞նչ կեղտոտ մտածում: Միթէ մեր մէջ չէ՞ֆ կա՞յ, միթէ ամէնքն ալ ընկերներ չէ՞ն, միթէ առիթը ներկայացած ասան փաստացի կերպով չենք հաստատեր այդ

ճշմարտութիւնը, ընկեր Վռամեան, ընկեր Փաստրամաճեան, ընկեր Վարդգէս կոչելով հաւասարապէս ամէնքին :

Այսպէս ուրեմն երկու հազար հոգի աշխատեցան և հինգ հոգի միայն շահեցան : Վերածենք հարցը մի թուարանական պրորէճմայի և կը տեսնենք թէ 400էն մէկն է միայն որ օգտուած է այդ պայքարէն, կամ այլ ասած, շահողը կը վերածուի մէկ առ 400ի ամենամիւսիմ համեմատութեան : Միթէ մի կուսակցութիւն որ իր մէջ ունի 400 անձնուէր գործիչի դէմ մի շահամող կամ փառասէր գործիչ, կարելի՞ է ամբաստանել իրբեւ շահամողական կամ յետին միտքեր սնուցանող կուսակցութիւն :

Բուրժուազիական մամուլը գուցէ պիտի առարկէ թէ՛ քանի որ կուսակցութիւնը իր պլաթֆորման ընդունող քանտիտազներէն, ընտրութեան յաջողման դէպքում, մի տուրք կը հաւաքէ, ապա և շահու համար կ'աշխատի անոնց ընտրութեան :

Դա ևս մի ստոր ինսինիւացիա է որ

չի կրնար կանգուն մնալ առողջ տրամաբանութեան հանդէպ :

Կրկին թո՛ղ խօսին փաստերն ու թուանշանները և դուք երկիւղածութեամբ մտիկ ըրէ՛ք :

Ըստ մեր պլաթֆորմայի սկզբունքային էական պայմանին՝ նոքա որ մեր հովանաւորութեամբ պարլամէնտ կը մտնեն՝ պէտք է վճարեն միանուագ 50 ոսկի և ապա ամսական 5 ոսկի : Արդ պլաթֆորման ընդունող և ընտրուած երեսփոխաններու թիւն է 7 . որով կուսակցութեան քանձարանը կը մտնէ՝ ամբողջ նստաշրջանի տեւողութեան՝ մօտաւորապէս 2,030 ոսկի, միայն և միայն :

Արժէ՞ միթէ որ մի հզօր կուսակցութիւն, որպիսին է մերը, իր բոլոր բանակը շարժման մէջ դնէ ամբողջ երեք ամիս, մի այդպիսի չնչին քուճարի համար, երբ ո և է ժամհարեանցի կամ Պարեօզեանի վրայ կատարուած մի տէրօրական գործողութիւն՝ մի քանի անձնուէրներու

հերոսութեամբ, այդ գումարէն շատ աւելին կարող էր բերել կուսակցութեան գանձարանը:

Պէտք է որ մարդ յիմար՝ և բոլորովին անծանօթ ըլլայ մեր յեղափոխական անցեալին, մեր տակտիքային, մեր բիւզընդի հաւասարակշռութեան պայմաններուն, որպէս զի այդպիսի անճոռնի հայեացքներ պարզէ:

Մի նախատինք է ենթադրել թէ մենք պէտք ունինք Օսմանեան Պարլամէնտի Հայ անդամներու ամսականի մէկ հինգերորդին, Հայ ազգի ճակատագիրը վարելու համար:

Մեր մօտաւոր անցեալը պայծառ ու անհերքելի փաստ է թէ՛ երբ խնդիրը հասոյթի աղբիւրներ ստեղծելու վրայ է, կուսակցութիւնն ունի իր որոշ սկզբունքային միջոցները քիւժ կապած ոսկիները շրջաբերութեան հանելու համար:

Երբ փաստացի իրողութիւնները կը խօսին, ստոր ինսինիւացիաները պէտք է

լուեն և անարդութեան սիւնին գամուին ինքնաբերաբար:

Գալով ազգային իշխանութիւնը մեր ձեռքն անցնելու մասին մեզի վերագրուած մտադրութեան՝ դա մի ամենազգուելի ու անպատկառ ստութիւն է:

Մենք աչք չունինք ատոր: Թո՛ղ ձեր գլուխը փարատի Պատրիարքարանը, Ազգային Հիւանդանոցը, Գալֆայեան որբանոցը, Աղքատախնամները, Եւն. և Եւն.: Մենք միայն կ'ուզենք ու կ'աշխատինք մեր անմիջական կօնտրօլի տակ առնել Սանասարեան կտակը, Եօանէսքուի կըտակը, Բերայի Կայուածոց հոգաբարձութիւնը, Գարակէօլեան կտակը, Եւն. վերջապէս բոլոր այն հաստատութիւնները որոնք ուղղակի կապ ունին կուլտուրական հարցի հետ, կը հասկնա՞ք, շէրիաթձի Պարոններ, կուլ-տո՛ւր-ական հարցի հետ: Եւ այդ մեր անբռնաբարելի իրաւունքն է քանի որ մեր ծրագրի մէջ կայ աշխատիլ Հայ ժողովրդի կուլտուրական զարգացման:

Այս սկզբունքային ճշմարտութիւնները ե՞րբ պիտի կրնանք տեղաւորել ձեր գօսացած գանկերուն մէջ...:

Հիմա որ արտայայտուած ստոր խնայիւնիւցիաները ջրեցինք փաստացի ապացոյցներով՝ մեր դասախօսութեան առարկայ դարձնենք մի այլ կարեւոր հարց:

Գ.

ՍԱՆՍԱՐԵԱՆ ԱՆՕՄՍԼԻԱՆ

Այսօրերս Ռէաքցիական մամուլը կրկին ազմուկ կը բարձրացնէ, Սանասարեան վարժարանի առիթով, մեր Կոսակցութեան դէմ: Կըրկին կը լսուին պառաւիյաւիտենական արտունջները, կրկին երեւան կը գանժանգոտած զէնքեր, փտած ամբաստանութիւններ, մզլոտած ցուցմունքներ, որոնցմով կ'ուզուի ապացուցանել թէ Սանասարեան վարժարանի անկարգութիւնները արդիւնք են կուսակցականներու միջամտութեան և թէ նոքա կը զրգռեն ուսանողութիւնն ու ուսուցչութիւնը, որպէս զի տիրանան վարժարանին:

Ես չեմ ուզեր հարեւանցի հերքումներով ջրեղ այդ ստոր զրպարտութիւնները, այլ փաստեր և իրողութիւններ կը դնեմ ընթերցողի առաջ:

Հարցը զուտ սկզբունքային է: Մեզ համար գոյութիւն չունին ո՛չ Սանասարեան վաժարան, ո՛չ Խաչատուրեան, ո՛չ Արուսեան, ո՛չ Կարին, ո՛չ Պոլիս, ո՛չ Խնամակալութիւն, ո՛չ ուսանող, ո՛չ ազգային վարչութիւն. մեզ համար կայ միայն մի աչքի ինկող ակօսւայիս:

Եթէ Պարոն Նորատունկեան և իր մենծ էֆէնդիական քիւքը մինչև հիմա փճացուցած լինէին Սանասարեան կտակը եթէ վարժարանը վաղուց փակած ու չէնքն ալ քարուքանդ ըրած լինէին, եթէ դրամական զեղծումներ գործէին, մենք ոչինչ ունէինք ասելու. ընդհակառակը մենք գուցէ նրանց արդարացնէինք, որովհետև նոքա այդպէս վարուելով, մեր սկզբունքի համեմատ, նորմալ գործունէութիւն ցոյց տուած պիտի լինէին և հաստատած

մեր այն փաստը թէ ամիրայական մենծ էֆէնդիութիւնը կարող չէ մի ու է օգտակար հասարակական գործունէութիւն ունենայ, թէ նա ապականուած, փճացած է բոլորովին և թէ հարկ է այդ քիւքը դուրս չպրտել ազգային հասարակական կեանքէն և անոր տեղ դնել երիտասարդական, պատանեկան, երախայական ոյժեր:

Բայց ահա՛ Պարոն Նորատունկեան եւ իր քիւքը տարիներէ ի վեր ո՛չ թէ միայն շարունակած է գործադրել Սանասարեան կտակը, վարժարանը բաց պահել, այլ նոյն իսկ եռապատկած է կտակարարին թողած գրամադուլսը:

Այս է մեզի համար սկզբունքային հարցը, դատապարտելի, անարդարանալի անօմալիան:

Պարոն Նորատունկեան և իր քիւքը վարուելով այնպէս ինչպէս վարուած են մինչև այսօր, դաւաճանած կ'ըլլան իրենք իրենց հանդէպ, մենծ էֆէնդիութեան եւ

ամիրայականութեան հանդէպ: Նոքա իրենց այս արարքով դաւաճանած կ'ըլլան և մեր յեղափոխական թէօրիաներու դէմ:

Ահա՛ թէ ի՛նչու մենք մեզ պարտաւոր կը զգանք ամէն զնով կուռիլ այդ քլիֆի դէմ, առանց յետին մտքերու, թաքուն նպատակներու, այլ միմիայն սկզբունքային հողի վրայ:

Դուք չէ՞ք ըմբռներ ու տեսներ այն վառ ներգործութիւնը որ Պարոն Նորատունկեանի պէս անձեր ի գործ կը դնեն ժողովրդական մասնաներու վրայ իրենց այս կերպ գործքերովը:

Տգէտ ու անգիտակից ժողովուրդը որ միշտ simpliste է և յաճախ արդիւնքէն կը դատէ ամէն գործ, ինքնիրեն պիտի խորհրդածէ.

— Սանասարեան կնամակալութիւնը, երեսուն տարուան մէջ իրեն վատահուած դրամադուխը եռապատկած է, միեւնոյն ատեն վարժարանը կանոնաւորապէս վարած է, ուրիմն այդ մարդիկը կարող են

օգտակար ըլլալ, գործ տեսնել, ազգին ծառայել, հետեւաբար անիրաւ է պնդելը թէ հարկ է զանոնք հալածել ու դուրս նետել ազգային գործունէութենէն:

Կը տեսնէ՞ք թէ ի՛նչ ազետալի հետեւութիւններու կրնայ մղուիլ միամիտ ու անգիտակից ժողովուրդը Պարոն Նորատունկեանի նման անձերու գործունէութեան շնորհիւ:

Այս ընթացքով բոլոր մեր հիմնական սկզբունքներն են որ ռանայատակ կը լինին, մեր երկարամեայ դասախօսութիւնները, փրօփականտաները, գործունէութիւնն է որ յօդս կը ցնդի և գուցէ հասնի մի օր ուր ժողովուրդը, իր աչքի առջեւ պարզուած չար օրինակներէն դատելով՝ սկսի մտածել.

— Այդ կուսակցաւաններու ամէն ըսածին պէտք չէ հաւատալ...

Ու տարակոյսը պիտի պատէ իր միտքը: Այդ օրը կը լինի մեր դատապարտութիւնը, մեր յառաջիադարացական ընթացքի

կատու՞մը, մեր պրէստիժի խորտակումը : Այս կերպով Պարոն Նորատունկեան և իր նմանները դաւաճանած կը լինին յեղափոխական առողջ սկզբունքներու դէմ, մինչդեռ եթէ նոքա մի քիչ խիղճ, մի քիչ զգացմունք, մի քիչ ազգասիրութիւն ունենային՝ պիտի ջանային ոյժ տալ մեր քարոզած վարդապետութիւններուն՝ իրենց օրինակովը զզուեցնելով ժողովուրդը իրենցմէ : Բայց միթէ այդ ապականուած բուրժուաները երբեք գաղափար ունին անձնագոհութեան, ինքնամոռացումի վրայ : Միթէ նոքա կարո՞ղ են հրաժարել, հասարակական օգտի համար, իրենց վարչական, դիւանագիտական կամ մատակարարական կարողութիւններէն :

Մտածեցէ՛ք թէ ժողովրդական մատաներու համար ի՞նչ շինիչ դաս պիտի լինէր ինչ փայլուն ապացոյց, եթէ Սանասարեան Խնամակալութիւնը փոխանակ իրեն վստահուած դրամազլուխը եռապատկելու և ֆիւժ կապած ոսկիի դէզեր կուտակելու,

յիմարարար ու անհաշիւ մսխած ըլլալ այդ գումարը, այնպէս ինչպէս կը վայելէր ամիրայամենձէֆէնդիական քլիքի մը :

Այնչափ ատեն որ մեր բոլոր դասակարգերը իրենց վրայ պարտադրուած ուրոյն և որոշ նկարագիրներն ու բարքերը չիւրացնեն, կարելի չէ իսկական յեղափոխութիւն յառաջ բերել :

Մենձ էֆէնդին պէտք է լինի ազգատեաց, փառամոլ, ազգին շահն իր շահուն գոհող. բուրժուան պէտք է լինի ապականած, դրամապաշտ, անբարոյական, հարուստը պէտք է լինի կեղեքիչ, անխիղճ. յեղափոխականը իդէալիսթ, մաքուր, անշահախնդիր, անկեղծ, անձնուէր : Եւ այսպէս ըստ կարգին :

Մենք կ'ըսենք Պարոն Նորատունկեանի և իր նմաններուն .

— Դուք եթէ կը կամիք, կարող էք հասարակական գործերու մասնակցիլ, բայց պայմանաւ որ ձեր գործունէութիւնը լինի կանայական, լիսասկար, կործանարար,

այսինքն համաձայն այն ուղղութեան, զոր ընկերային պայմանները, atavismեի օրէնքները, միջավայրը, դասակարգային ժառանգականութիւնը, մարդկային բնաշրջումը ստեղծած են ձեզի համար: Դուք իրաւունք չունիք շեղելու այդ ճամբէն և ջանալով օգտակար գործունէութիւն ցոյց տալ, հերքելու մեծ գիտուններու և ընկերաբաններու տեսութիւնները՝ զայթակղութիւն պատճառելով ժողովրդին ու անոր ներշնչելով սխալ մտածումներ: Մի՛ ապականէք, մի՛ մոլորեցնէք ժողովուրդը, թողէ՛ք որ նա մաքուր մնայ և ուղիղ սկզբունքներով առաջնորդուի:

Եւ որովհետեւ Պարոն Նորատունկեան և իր նմանները չեն ուզեր լսել այդ խրատը, որովհետեւ նոքա կը յամառին չհետեւելու ընկերային գիտութեան իրենց առջեւ գծած ճամբուն, մենք ի հարկէ իրաւունք կ'ունենանք կատաղօրէն կռիւ մղել մենծ էֆէնդիական քիքի դէմ, գիտական սկզբունքներու յաղթանակին համար:

Կը յուսամ որ այս դասախօսութեամբ, Բիւզանդիոնի ընթերցողը որոշապէս հասկցաւ թէ ի՞նչ է մեր բունած դիրքը Սանասարեան հարցի մասին. մէկ բառով ասեմ.

— Վերահաստատել սկզբունքային նորմալիան, որ խախտած է չնորհիւ Սանասարեան Խնամակալութեան կատարած գործին:

Դ.

ՀԱՅ ԱԶՆՈՒՍԱՐՈՒՐԺՈՒՍԱԶԻՍԱԿԱՆ
ՄԻ ԿՕԼՕՍՍԱԼ ԵՂԵՌՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Մի դժոխային ակտ որու մօտ կը նսե-
մանան նոյն իսկ Պօնոյի և իր ընկերներու
օղօմօբիլային ոճիր-
ները կը սեւացնէ մեր
ազգային իրականու-
թիւնը՝ մօտաւորապէս եօթն ութը տարիէ
ի վեր:

Մի անյուր, անբարոյացուցիչ ձեռնարկ
որուն նպատակն է Հայ Ազգին վերածնու-
թիւնը իր սաղմին մէջ խեղդել, ժողովրդի
ազնիւ բնազդները ապականութեան ճախ-
ճախուտքին մէջ սպաննել և ստրկութեան
չղթաներով պրկել անոր ամբողջ ազատա-
մարտ խոյանքը, անպատիժ ի գործ կը դըր-

ուր ազնուարուրժուազիական խմբակի մը կողմէ, անպատկառ խայտառակութեամբ:

Մենք շատ անգամներ առիթ ունեցեր ենք անարգութեան սրենին դամելու այդ յայտնի ոճրագործները, անոնց հակամարդկային արարքները զգուանքի նշաւակ ընելու, բայց նոքա, առանց ազգուելու մեր արդար զայրոյթի արտայայտութիւններէն, իրենց եղեռնագործութիւնը առաջ կը ամսին՝ օգտուելով իրենց շուրջ բոլորուող ապականած ուժերէն:

Բիւզակնդիւնի ընթերցողները եթէ իմ դասախօսութիւններուս շնորհիւ, կրցած են գիտակից հասկացողութեան մը տիրանալ, անպայման գուշակած կը լինին որ իմ խօսքերը ուղղակի Եգիպտոսի մէջ հիմնուած Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան մասին է:

Մեր պատմութիւնը, Հայկ Դիւցազնի յաղթանակներէն մինչեւ Խանասորի արշաւանքը, մի այսպիսի սե էջով չէր մրոտուած: Պօղոս փաշա Նուբար, իր գիււային

հիմնարկութեամբ, մահացու հարուածը տուաւ մեր կուլտուրական գործին:

Թո՛ղ խօսեն փաստերը եւ թուանշանները:

Եգիպտոսի Բարեգործական Միութիւնը նուիրատուութիւններու ալբիւրնները խտտորեցնելով դէպի իր քովը, մօտաւորապէս վսթսուն հազար ոսկիի կորուստ պատճառեց ութը տարուան ընթացքին:

Բայց թողնենք նիւթական կորուստը նա՛ իր գործունէութեամբ ապականեց, անբարոյացուց Հայ ժողովրդի նկարագիրը: Նորա հրատարակած ստրեկան տեղեկագիրները մի մի ոճիրներ են, որոնք կ'սպաննեն Հայ ժողովրդի գիտակցութիւնը:

Ապացոյց. անաւասիկ: Մինչեւ հիմա մեր գիտակից ժողովուրդը իր դրամը կուտար յանուն իդէալական գործքերու, առանց յետոյ հաշիւ պահանջելու, առանց հետաքրքրուելու թէ արդեօք դրամը նրպատակին գործածուած է. կա՛մ առ առաւելն կը գօհանար երբ իրեն կը հաւաս-

տէին թէ դրամը իր նպատակին գործածուած՝ և նոյն իսկ քիչ մըն ալ անդին անցած է: Նա՛ վստահութիւն ունէր իր առաջնորդներուն, իր մտաւորական վարիչներուն վրայ, նա՛ չէր գիտեր թէ ի՛նչ է անտուկի հաշիւը, ելեւմուտի հաշիւը, հաշուեկշիւը, նա՛ որովհետեւ փող էր տուել, չէր ուզեր տոմարակալ դառնալ:

Բարեգործական Միութիւնը իր տարեկան տեղեկագիրներով, իր մանրամասն հաշուետուութեամբ կ'ուզէ նուիրատուները դարձնել մի մի տոմարակալ, նրանց ներշնչել սա աղետաւոր գաղափարը թէ իրանք, իրրեւ նուիրատու, իրաւունք ունին իրենց նուէրներուն գործածութեան հաշիւը քննելու: Եւ ահա՛ Հայ ժողովուրդի մէջ ծնունդ առաւ անվստահութիւնը, կասկածը, նորա մաքուր, անկեղծ, միամիտ նկարագիրը ապականեց: Նա սկսաւ բաղդատութեան դնել հաշիւ տուողները և հաշիւ չտուողները. նա դարձաւ հաշուեպահանջ: Իդէալը կորաւ պարտի ու պա-

հանցիկի գումարներուն մէջ, գաղափարական միամտութիւնը ինկաւ հաշուեկշիւի ոտքերի առաջ, վերացական բարձրութիւններէն՝ նա կօնկրեք տոմարներու վրայ թառաւ:

Ահա՛ այն անքաւելի ոճիրը որ գործեց Բարեգործական Միութիւնը մի քանի տարւայ ընթացքին:

— Տօ՛, յիմարներ, ի՞նչ պէտք տարեկան այդ մանրամասն հաշիւներուն, միթէ ժողովուրդը ձենէ հաշիւ պահանջեց, նա դրամը տուաւ ու պրծաւ: Ի՞նչ հարկ մի առ մի ցոյց տալ թէ այսքան ոսկի տըրուեր է այնինչ վարժարանին, այսքան այնինչ որբանոցին, այսքան այնինչ գիւղի աղքատներուն, եւն. եւն.: Ինչո՞ւ չէք ուզեր օգտուիլ ուրիշ կազմակերպութիւններու օրինակին, աւելի հին, աւելի փորձառու կուսակցութիւններէն, որոնք ձեր փաշաէֆէնդիական քլիքէն շատ աւելի լաւ ուսումնասիրած են ժողովրդի հոգեբանութիւնը, նորա կարիքները, նորա մտայնութիւնը:

Օրինակ՝ վեր առէք ուսանողական ֆոնդի համար բացուած հանգանակութիւնը, միթէ հաշիւ տրուեցա՞ւ, միթէ տղերքը հաշիւ պահանջեցին:

Չէ՞ մի որ գազափարը արդէն այնքան գեղեցիկ էր որ ինքնին բաւարարութիւն կը տար զրամ վճարողներու հոգեկան վաշելքին:

Բայց միթէ մեր վաշխառու Բուրժուաները կարո՞ղ են ըմբռնել ու ճաշակել այս գուռ մտաւորական վաշիւքները: Նոքա գումարի, յաւելումի, բազմապատկութեան ու սովորի սարուկներ են, նրանց իդէալը զբամարկզն է...

Կործանել Եգիպտոսի Բարեգործական Միութիւնը, նորա պահեստի զբամազուխը՝ կուսակցական կոնդրօլի տակ՝ գործածել աշխատաւոր մասնաներու կուլտուրական գործին, հիմնելով դանազան ֆոնդեր որոնք մի մի իդէալական սկզբունքներ ներկայացնեն, ահա՛ նրամայողական պահանջքը:

Այս կերպ միայն կարելի է քաւել գործուած ոճիրը:

Ե.

ԵՓՐԵՄ ԽԱՆ ՅՕՆԿ

Երկարը պէտք է սաք սաք ձեծել.— Այսպէս է վճուել աղգերու իմաստութիւնը:

Մի ահեղ հարուած սարսեց նախկին Սասանեան երկիրը, ինկաւ Եփրեմ Խան, Իրանի կորիւնը պատնէշի վրայ՝ թշնամու գնդակներէն: Նա պարսիկ պախտիարներու հետ կուուեցաւ Սալար էլ Տէօվլէի պարսիկ ու քուրդ գունդերու դէմ՝ Պարսկաստանի խորքը, ներկայ պարսիկ իշխանութիւնը պաշտպանելու համար՝ նախկին Պարսից Շահ Մէհէմէտ Ալիի դաւերուն դէմ:

Մենք բացատրեցինք թէ ի՞նչպէս Եփրեմ Խան, Թէհրանի ոստիկանապետը, իր այս արարքներով հաւասարեցաւ Վարդան Մամիկոնեանին և դարձաւ աղգային հերոս:

Մենք փաստացի կերպով ցոյց տուինք թէ նա՛ ինչպէս ապրեցաւ, կռուեցաւ, մեռաւ Հայ ազգի, Հայ հայրենիքի, Հայ ժողովրդի համար: Մենք այդ բոլորը ցոյց ենք տուել արձակ եւ ոտանաւոր գրութիւններով, պատկերներով, դօկիւմէնտներով:

Եւ մենք հրաւիրեցինք Հայ ժողովուրդը լաց լինել. և Հայ ժողովուրդը լաց եղաւ: Մենք հրաւիրեցինք Հայ ժողովուրդը որ իր ցաւը արտայայտէ փայլուն կերպով. և նա արտայայտեց:

Բայց դա բաւական չէ: Այդ բոլորը պաշտօնական ցոյցեր էին որոնք չեն կարող բաւարարութիւն տալ իրականութեան պահանջներուն:

Մի նորափակ Հայ հերոսի գերեզման կայ մեր առաջ. մենք պէտք է, ժողովրդի օգտին համար, անկէ քաղենք ինչ որ կարելի է և պէտք է քաղենք երբ սակաւին հողը չէ չորացել նրա վրան: Հաւել է երկաքը surf surf ձեծել:

Հայ կեղտոտ Բուրժուանէ՛ր, իմ կողք ձեր խուլ ականջներուն կ'ուղղեմ և կ'ասեմ. Ահա՛ մի գեղեցիկ առիթ մի որոշ չափով քաւելու համար ձեր ամօթալի գոյութիւնը, մի առիթ ցոյց տալու թէ զգացումը բոլորովին չէ ջնջուած ձեր պիղծ հոգիներու խորքը, թէ դուք կարող էք ձեր գետնաքարչ կեանքին մէջ գոնէ՛ մի անգամ, մի բողբոջաչափ, ազնիւ մարդ դառնալ, խոնարհիլ մի վսեմ գաղափարի առաջ, գոհելով ձեր քիւժ կապած ոսկիներէն մաս մը հասարակական կուլտուրական գործին:

Իմ առաջարկը շատ պարզ է:

Հիմնել մի Եփրեմ Սան Ֆօնդ դիմելով համազգային հանգանակութեան, որուն կարող ըլլան մասնակցիլ փաշտէֆէնդիական քրիքը, բուրժուադիան, մտաւորական երիտասարդութիւնը, պատանեկութիւնը, ուսանողութիւնը, դպրոցականները, երախաները, օրօրոցները, ցրուած Հայ գաղթականութիւնները, և Հայ աշ-

խառաւոր դասը, և Հայ արհեստաւորը, բժիշկը, փաստաբանը, դեղագործը, եւ Հայ կաթողիկը և Հայ Բողոքականը եւ Հայ-հռոմը եւ Հայ բոշան, որովհետեւ մենք իրաւունք չունինք գրկելու մի հայ անհատ իր երախտագիտութեան պարտքը հատուցանելու Պարսկաստանի ազատութեան հերոսին. հակառակ դէպքում՝ դա՛կը լինի չարագա՛ց ետասիրութիւն, մի աններելի եզօրզմա:

Մի այսպիսի հանգանակութեամբ Հայ ժողովրդին միջոց կը արուի իր պարտքը հատուցանելու դէպի այն կուսակցութիւնը որ իր մէջ ծնաւ Եփրեմ խաներ:

Թէ՛ ի՛նչ բանի պիտի գործածուի հաւաքուած գումարը՝ դա՛ երկրորդական հարց է որ նշանակութիւն չունի, հանգանակութեան բո՛ւն նպատակը լինելով միայն միջոց ապա Հայ ժողովրդին, որպէս զի նա կարենայ գոհացնել իր երախտագիտական կարիքը դէպի Հայ հերոսը, դէպի Հայ հերոսներու վառարանը եղող կուսակցութիւնը:

Այսուհանդերձ հանգանակութեամբ հաւաքուելիք գումարի գործածութեան մասին կարելի է թելադրութիւններ ընել. օրինակ՝ հիմնել Հայաստանի անձանօթ գիւղերու մէջ «Եփրեմ խան» ակումբներ որոնց նպատակը լինի մայիս մէկի գործաւորական տոնին նշանակութիւնը բացատրել ազէտ գիւղացուն. կա՛մ գիւղացիական սէնատիքաներ կաղմնլ ազգարային կափիթալիսմ՛ դէմ, եւ կա՛մ Կառչկիի, Մարքսի, Էնդելսի և այլ ընկերվարական վարդապետութիւնները էժանազէն հրատարակութիւններով տարածել Հայ գիւղացիներու մութ խաւերուն մէջ և կամ, ինչ որ կը լինի ամէ՛նէն ուղիղ եւ օրինաւոր ճանապարհը, հանգանակութեան ամբողջ գումարը թափել մեր կուսակցութեան դանձարանը, քանի որ մեր ծրագրին մէջ այդ բոլորը նախապեսուած է:

Արդէն ես Եփրեմ խան Փօնդի առաջարկը չերեղով Հայ բուրժուալիական մասուլի էջերուն մէջ, երբեք նպատակ չեմ

ունեցեր գործի նիւթական, ֆինանսիական տեսակէտը, մի տասներորդական կարեւորութիւն միայն ունի դա: Բ՛ո՛ւն էականը գաղափարական տեսակէտն է եւ մենք միմիայն գաղափարական հողի վրայ պէտք է առաջ տանինք մեր փրօփականտան:

Դրամը, այդ անարդ մետաղը, որ Հայ ժողովուրդը իր դրպանէն պիտի հանէ՝ պիտի լինի իր գաղափարային վերացական զգացմունքներուն թանձրացեալ սիմբոլը որ հայելով մեր գանձարանին մէջ՝ կը վերածուի իր բո՛ւն գաղափարային վերացականութեան:

Այս հրաշալի երեւոյթը կարելի է անուանել Հայ յեղափոխական քիմիագիտութիւն:

Զ.

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐ,

ՆՐԱՆՑ ՍԵՋՐՆԱՊՍՏՃԱՌԸ,

ՆՐԱՆՑ ԴԱՐՄԱՆԸ

Համաձայնուելով հանդերձ իթթիհատի հետ, մենք եղանք անոնց կատաղի քըննադատը առաջին րոպէէն: Մենք Օսմանեան Պարլամէնտի ընտրութիւններու առթիւ տեղի ունեցած զեղծումները մասնա-

նչեցինք անվերապահ կերպով, մենք առաջին անգամ բողոքի ձայն բարձրացուցինք, մենք աղաղակեցինք, լացինք, ափսոսացինք: Մենք նոյն իսկ քաջութիւն ունեցանք դիմելու ձեր Պատրիարքին ու ձեր Գում-Գաբուի Պատրիարքարանին՝ հրաւիրելու համար նոցա ազդու միջամտութիւնը՝ գործուած ընտրական զեղծումներու և ահիրաւութիւններու դէմ: Մենք, մինչեւ երէկ, օրը օ-

րին արձանագրեցինք ընտրական զեղծումներու իրողութիւններ՝ հիմնուած, ինչպէս միշտ, փաստերու և թուտնշաններու վերայ:

Բաւրժուազիական պղտոր միտքը գոնէ օգտուեցա՞ւ այդ հրապարակումներէն, նա ուսումնասիրե՞ց իր առջեւ դրուած իրողութիւնները, նա կրցա՞ւ թափանցիկ խնդրին խորքը, նա տեսա՞ւ այդ մեր մըղած պայքարին իմաստասիրական հայեցակէտը, լողիկական եզրակացութիւնը... ապահովաբար ս'չ. քանանք ուրեմն նորա պղտոր աչքերը:

Ընտրական զեղծումներու պատկերացումին մէջ առաջին նկատելի փաստը, ուրկէ կը ծնի մի բարոյական դաս, սա է որ ընտրական զեղծում չէ պատահած հոն ուր մեր կուսակցութեան ընտրելիները յաջողած են, իսկ ի փոխարէն զեղծումը հասեր է իր գազաթնակէտին հոն ուր մեր կանախտաները անյաջող գուրս են եկեր: Դա մի վաղկապարագի ենթադրութիւն

չէ, այլ իրողութիւն է, փաստ է, ապացոյց է:

Օրինակ, վեր առնենք Պելիսը, վեր առնենք Կարինը, վեր առնենք Սվազը և Իզմիրը, ի՞նչ կը տեսնենք.— մի ընտրական օրինաւոր գործողութիւն, որուն նշմանը գուցէ կարելի չէ գտնել նոյն իսկ Շվեյցարիայում(*): Իսկ Ռոտտսթոյի՞, Հալէպի՞, Իզմիթի՞, Խարքերթի՞ և Գողանի՞ (Սիսի) մէջ... Կարգացէ՛ք Ազատամարտի չորրորդ երեսի ընտրական զեղծումներու բաժինը, ուր միմիայն փոստեր, ապացոյցներ, թուտնշաններ կը խօսին իրենց ջախջախիչ պերճախօսութեամբ: Բայց աւելի զարմանալին կայ. Վանի մէջ ընտրական գործողութիւնները մինչեւ վերջին օրերը, ուր մեր ընտրելիի յաջողութիւնը կասկածի տակ էր, անօրինակ զեղծումներու թատերարեմ գործած էին. բայց ահա հեռագիրը աւետեց թէ մեր

(*) Եւմ որպէս դուր կ'անուանէ՛ր Զուիցերիայի մէջ:

թեկնածուն վերջապէս յաջողած էր ու ipso facto, գեղծումներ, ապօրինութիւններ, անկանոնութիւններ ջնջուեցին ու Վասպուրականը դարձաւ մի երկրորդ Շվեցարիա:

Այս երեւոյթը, ինչպէս ամէն բացարձակ ճշմարտութիւն, ընդհանրական է: Ինչ որ պատահեցաւ Օսմանեան Պարլամէնտի ընտրութեան ժամանակ, նոյնը կը պատահի և ամէն օր մեր ազգային շրջանակի անձուկ մթնոլորտին մէջ: Թաղական Խորհուրդի ընտրութիւն, երեսփոխանի ընտրութիւն, վարչութեան ընտրութիւն, վերջապէս ամէն գործողութիւններու մէջ, երբ մեր ընտրելիներն են որ կը յաջողին՝ ամէն ինչ տեղի կ'ունենայ օրինաւորութեան, արդարութեան, կանոնաւորութեան և ուղղութեան սահմանին մէջ, որպէս Շվեցարիայում: Իսկ երբ մեր հակառակորդներն են յաղթող հանդիսացել, այն ատեն կրնաք վստահ ըլլալ որ գործողութիւնները կատարուած են

գեղծումներով, ապօրինութիւններով, բռնութեամբ, անարդարութեամբ, մի բաւով որպէս Փաթակոնիայում...

Սրանք չափազանցութիւններ չեն, սրբանք իրողութիւններ են: Վկայ չորս տարուան Ազատագրութեան համարները:

Ի՞նչ է այս երեւոյթի պատճառը: Մի պարզ դիպուած, մի պատահական դէպք. այդպէս մտածել կը լինի տղայամտութիւն և հակառակ գիտական սկզբունքներու: Նոր ժամանակի մարդը դիպուածի քամակին չի բեռցներ ամէն իրողութիւն՝ այլ կ'աշխատի գտնել ամէն երեւոյթի թաքուն պատճառները, բնորոշիչ օրէնքները:

Ինչ որ ձեր նախապաշարեալ ու յետադիմական գանկերու համար տարօրինակ ու անբացատրելի կ'երեւայ, մեր գիտական ուղեղներու համար շատ պարզ ու բնական է: Երեւոյթի գաղտնիքը նրանումն է որ մե՛նք միայն կը գտնուինք ուղիղ ճանապարհի, օրինաւորութեան շաւղին, ճշմարտութեան դժին վրայ, և որովհետեւ ուղիղ, օրինաւոր ու ճշմարիտ ճանապարհը չէ կարող երկու կամ երեք ըլլալ, անոնք որ մեր ճանապարհէն չեն

քաղեր՝ ի հարկէ կը մտորին խոտոր ուղիներու մէջ. կամ մեր դրամատէր բուրժուաներու աւելի հասկնալի ըլլալու համար ըսեմ թէ մենք, ինչպէս Ամերիկացի միլիոնատէրներ, այսպէս ասած, կազմեր ենք անշահախնդրութեան, ազգասիրութեան, ուղղութեան, ճշմարտութեան, օրինաւորութեան, քաղաքացիական պարկեշտութեան մի քրքրք, այնպէս որ ուրիշները նոյն իսկ եթէ ուզեն այդ առաքինութիւններէն մէկ քանին կամ զոնէ մի հասն ունենալ ափսոս որ չեն կարող:

Յաճախ պատահել է որ մեր կուսակցութեան պատկանող մի անձնուէր, պարկեշտ, ուղղամիտ անձ մի ս ե է պատահական դէպքով հեռացել է մենէ և իսկոյն դարձեր է դաւանան, զեղծարար, ստորաբան: Այս յայտնի երևուցիւր մի ասպացոյց և փաստ է իմ վերի ասածներուն:

Եկրակացնեմ իմ այսօրուայ դասախօսութիւնը.

— Չիք ուղղութիւն եւ ճշմարտութիւն արտախոյ մեր Կուսակցութեան:

Դա մի Credo է(*) որ պէտք է դամեղ ձեր փտած ուղեղների խորքը:

(*) «Հաւատման»:

Է.

ԵՐՐ ԿԸ ԳԱՅ ԵՍՍԵՒՈՒ ԲՈՊԷՆ

Մի Բաշի Բողուք՝ այսինքն մի ո՛չ-կուսակցական հասարակ մարդ,

սա դիտողութիւնը կ'ընէր ինձ՝ երէկ՝ յուրջ կերպարանքով.

— Ես չեմ հասկնար բնաւ

ձեր կուսակցութենէն ընտրուած Մէպուսներուն ընթացքը Օսմ Խորհրդարանին մէջ: Գոնէ առ երևուցի իբրև Հայ ժողովուրդի մէպուսներ անոնք մէկ անգամ տակաւին բերաննին չբացին զուտ Հայ ազգային ցաւ մը, տրտունջ մը, պահանջ մը ներկայացնելու համար Խորհրդարանին: Ատանայի ջարդերուն ժամանակ լռեցին: Անտառուի հարստահարութեանց մասին միշտ կը լսեն, Հայաստան զրկուելիք յանձնաժողովին մասին ո՛չ մի հարցապնդում չեն ըներ, բերաննին չեն բանար. վերջապէս, Հայ տառապող ժողո-

վուրդը շահագրգռող խնդիրներու մասին ո՛չ ձայն մը կը հանեն կամ բառ մը կ'արտասանեն... Իսկ ատեն ատեն եթէ երբէք խօսին, այն ալ մեզ շատ քիչ կամ քնաւ չհետաքրքրող հարցերու մասին է. օրինակ՝ չորնեքշաբթի օր Պ. Վարդգէսի յարուցած աղմկալից միջադէպը բացօթեայ գումարումներու օրէնքին մասին... Ինչ ընթացք է այս:

Ի հարկէ այս յիմարական գիտողութիւններուն ես կը պահէի արհամարհական լռութիւն, եւ դայն չէի ընէր իմ դասախօսութիւններու առարկայ, եթէ այդ պակասամիտ արարածի խօսքերը չկրկնուէին շատերու կողմէ: Այո՛, ափսո՛ս որ մի օրոջ տիպի մարդիկ այդ գիտողութիւնը կ'անեն տարիներէ ի վեր եւ շատեր — ի հարկէ ո՛չ-կուսակցական անդիտակից դասակարգէն — իբրեւ ուղիղ կ'ընդունին այդ անճոռնի քննադատութիւնները:

Նոքա որ այդ յիմար գիտողութիւննե-

րը կ'ընեն պրովօֆացիա առաջ բերելու յետին մտքով, երեւի բնաւ զաղափար չունին Թուրքիոյ մէջ խորհրդարանական դուրծունէութեան մեր ՊլասՅօրմին վրայ: Նոքա չեն գիտեր թէ մեր ընկերները Օսմանեան Պարլամէնտի ակտներուն վրայ սպասողական դիրք բռնած են որպէս զի խօսելու բողէն հնչէ: Նոքա չեն գիտեր թէ պալիաքիվ, կիսկատար միջոցներով չէ որ մենք կ'ուզենք Հայ ժողովուրդը երջանկացնել, այլ հիմնական, սկզբունքային միջոցներով: Նոքա չեն գիտեր թէ մեր ընկերներու ամբողջ խօսելու ոյժը, այսպէս ասած՝ շոգիի տակ պահուած է որպէս զի յարմար բողէին դուրս պրոթկայ...:

— Ն՞րբ կը գայ այդ բողէն, պիտի հարցնէ այժմ մի ո՛ր է է տգէտ Հաջի Աղա: Պարոնճե՛ր, սպասեցե՛ք ու պիտի տեսնե՛ք:

Թո՛ղ վաղը Օսմանեան Պարլամէնտի սեղանին վրայ դայ ծննդարեութեան շըր-

ջանին մէջ աշխատող կիներու հարցը եւ պիտի տեսնէք թէ մեր ընկերները ինչպէ՛ս միահամուռ պահանջք պիտի դնեն ծննդաբերութեան շրջանի համար երկու ամիս արձակուրդ, մեր խորհրդարանական պլատֆորմի համեմատ:

Թո՛ղ ծագի Խորհրդարանին մէջ մի վիճաբանութիւն համաշխարհային քաղաքականութեան մասին ու այն ատեն կը տեսնէք թէ մեր ընկերները պերճախօսութեան ինչ հեղեղներ պիտի թափեն պահանջք դնելու համար անտեսական եւ քաղաքական մերձեցում Պալքանեան պետութիւններու միջեւ, որպէս կը տրամադրէ մեր Խորհրդարանական պլատֆորմը:

Մեր ընկերները պահանջք պիտի դնեն նաև, երբոր ժամանակը կը գայ, որ Օսմանեան Պետութիւնը պահէ խաղաղ բարեկամական յարաբերութիւն եւրոպական երկու խոչոր քաղաքական հատուածներու հետ: Իսկ չէզոքութիւն պահպանելու ան-

կարելիութեան պարադային՝ նախապատուութիւն տայ Արեւմուտքի ազատական Պետութիւններու: Այո՛, մեր ընկերները ի հարկէ սախպուած են պահանջել այս քանի որ հրամայուած է մեր Խորհրդարանական Պլատֆորմի Արտաքին քաղաքականութեան երկրորդ յօդուածով:

Այո՛, Պարոն Զոյիլներ, երբոր ժամանակը կը գայ, մեր ընկերները կողք կողքի կը բարձրանան Խորհրդարանական ամփոփոնը և կը պահանջեն, յամառ պերճախօսութեամբ, հաւասարութիւն ստեղծել պետական բիւժէի մէջ, վերամշակել հանգըտեան թուշակներու վերաբերեալ կանոնները, վերակազմել մաքսային օրդի ուէժիմը Եւրոպայի մէջ գայութիւն ունեցող սիֆեռանսիկ եղանակով, կանոնաւորել դրամական սխալէմը, մշակել ջուրերու և ջրաբաշխութեան վերաբերեալ յասուկ օրէնքներ, ջնջել Ծերակոյսը, ծագող միջազգային բարդութիւնները լուծել իրաւարար ասեաններու միջոցով, կնքելով եւրոպական Պետութիւններու հետ այդ

իմաստով դաշնագիր, ամէն զնով հետապնդել Չարիղմի տապալման, ոյժ տալ Պարսկաստանի սահմանադրական անկախութեան, քաջալերել Չինաստանի նորահաստատ հանրապետութիւնը, Պելժիական Քոնկոն փրկել մետրոպոլի հարողութենէն եւ տալ նրան ուրոյն եւ ինքնավար կազմակերպութիւն, Մէքսիկայի անկախութիւնը ապահովել հանդէպ Միացեալ Նահանգներու, Իրիպէթի մեծ Լամային առանձնաշնորհումները ջնջել, Այասքայի Ոսկեհանքերու բանւորներուն օրականը աւելցնել, Ֆիճի կղզիի մարդակերներուն ուտեստը ապահովել, Սօմալիանաի մէջ հիմնել մշակութային-դպրոցական հաստատութիւններ, ևն. ևն. : Վերջապէս ամէն ինչ որ նախատեսուած է մեր պլատֆորմի մէջ :

-- Բայց պիտի առարկէք, միթէ այդ պլատֆորմի մէջ Հայ ազգի կարիքներու մասին յօդուածներ չի կա՞ն :

Ափսո՛ս որ չեմ յիշեր, դուցէ այդ կէտը մոռցուել է . . . խօ՛, ամէն բան մտածել չէ կարելի :

Ը.

ՄԻ ԳԱՆԻ ԱՌՈՂՋ
ԹԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Որպէս ժողովրդի իսկական շահերու պաշտպաններ՝ մենք չպէտք է դադրինք մեր հայեացքները պարզելէ եւ ուղիղ ճանապարհ ցոյց տալէ, հող չէ, եթէ կեկղեքիչ ու շահամոլ բուրժուազիան եւ նրան հետեւող կոչք ու տղէտ ամբօխը յամառին մեզ մօտիկ չընկու. կայ մեր

ձեռքին տակ մարդուած գիտակից երիտասարդութիւնը սր կը հասկնայ ու մանաւանդ կը հաւատայ մեզի. դա բաւ է որ մեր ցանած հունտերը արդասաւորուին նոյ՛, իսկ Բիւզանդիոնի պէս մի աննպաստ հողի վրայ :

Այսօր կ'ուզեմ մտանանիչ ընել իմ դասախօսութեան մէջ այն ուղիղ ճանապարհը

որով կարելի է մի շարք ազգային կրճատախնդիրներ հասցնել վերջնական լուծուձի:

Վեր առնենք՝ օրինակ՝ Երուսաղէմի Վանքին խնդիրը որ տարիներէ ի վեր որպէս մի կանստ կը թարախէ ազգի կողքին: Այդ հարցը վաղուց իր օրինաւոր և արամաքանական լուծումը գտած պիտի լինէր, եթէ փոխանակ յանձնաժողովներու, քննիչ մարմիններու, պատուիրակներու, տեղապահներու յանձնուելու, դիմում ըլլար կուսակցական ընդդէմի անձնագոհութեան (Արեւելեան կամ Արեւմտեան, Հիւսիսային կամ Հարաւային՝ դա խնդիր չէ): Ի հարկէ մենք, ժողովրդի օգտին համար, պիտի ընդունէինք մի այսպիսի խնդիրք և իսկոն պիտի կազմէինք՝ մի յայտնի յեղափոխական գործիչի ղեկավարող ոյժին տակ՝ մի արշաւախումբ իր ամբողջ լրացուցիչ շարքերով: Այդ արշաւախումբը գնալով Երուսաղէմ, յանուն կուսակցութեան և պրոլետար ժողովրդին, կը տիրանար վանքին,

քին, զոնրս կը շարտէր պորտաբոյժ վարդապետները, այդ ազգային հաստատութեան կղերա-յետադիմական դրոշմը կը սրբէր վրայէն. կը տար նրան մի յեղամշակութային հանդամանք, վերածելով վանքը մի ակումբի կամ քլիպի և անուններով զայն փոխանակ Սուբա Յակոբի՝ Աղբիւր Սերոբ կամ Արապո: Յետոյ ձեռք կ'առնէր վանքի նիւթական մատակարարութեան հոգսը, վաճառելով կալուածները, հասութեան հոգիքը, ցեցակեր զարդազեւատները, մզկոտած անօթները, կուլտուրական գործին համար բոլորովին անօգուտ մնացած արծաթեղէնները ու սկեղէնները և սրանով նա հիմնապէս կը քանդէր դրամական զեղծումներու բոլոր սկզբնապատճառները և Երուսաղէմը կը լինէր մի երկրորդ Աղթամար և դուք այլ ևս այս վանքին մէջ թէ միայն խնդիր չէիք լսեր, այլ մի քանի տարիէն, իր գոյութիւնն ալ կը մոռնայիք:

Բայց կայ միթէ, ազգային իշխանու-

թեան գլուխ, գործ տեսնող մարդիկ, ազգի ու ժողովրդի իսկական շահերովը հետաքրքրուող մարդիկ... ասիսո՛ս:

Մի ուրիշ հարց որ ահա՛ երեք չորս տարիէ ի վեր կը զբաղեցնէ թէ՛ մամուլը եւ թէ՛ ազգային իշխանութիւնը, դա Յանէսքուրի ծանօթ կտակի խնդիրն է: Եթէ առաջին օրէն, Պատրիարք կամ Վարչութիւն խելօք ընթացքի հետեւէին, կտակի պաշտօնաթղթերը, փոխանակուած նամակները, գրութիւնները եւ՝ ի հարկէ՛ դրամագլուխը միասին առած դիմէին ուղղակի մեր օֆիսը եւ սսէին մեզ:

— Կը խնդրենք, դուք ձեր կազմակերպական ոյժերով, գործօն շարքերով կարող էք այս խնդիրը կարգադրել, ուստի մի՛ մերժէք մեր առաջարկը եւ թո՛ղ ձեր կուսակցութիւնը լինի Յանէսքուրի կտակակատար...:

Միթէ մենք այնքան անխիղճ պիտի լինէինք որ մերժէինք մի այսպիսի առաջարկ եւ վարանէինք մեր օժանդակութիւնը

նուիրելու ժողովրդին եւ անոր շահերուն պաշտպանութեան:

Եւ ահա այդ օրէն խնդիրը լուծուած կը լինէր, որովհետեւ մենք կարող էինք լռեցնել թէ՛ Պ. Բասմաճեանը եւ թէ՛ միւս ժողանդորդները, մենք կարող էինք եւ պատրաստել մի բառարան, յարգելով կտակարարին կամքը, մի յատուկ անուններու բառարան որուն մէջ տեղն ի տեղօք նշանակուած կը լինէին մեր բոլոր մեռած ու կենդանի հերոսներու անունները, իրենց մղած պատերազմները, տարած յաղթութիւնները, քաջագործութիւնները, զիւրցազնութիւնները: Եւ դա կը լինէր մի Ռսկեմատեան, մի գրաւոր Պանդեոն, որուն առջեւ ծունր կը գար բոլոր երախտապարտ Հայութիւնը, սերունդէ սերունդ:

Միթէ գոյութիւն կ'ունենա՞ր այսօր մի Սանասարեան վարժարանի խնդիր, եթէ Յուլիս 11էն յետոյ, երբ մեր կուսակցութիւնը դիրք բռնեց մայրաքաղաքի բարձունքը Բերայի մէջ, մենք էֆէնդիական

քլիքը դիմում ընէր մեր աջակցութեան, մեզ յանձնելով Սանասարեան Խնամակալութեան բոլոր նիւթական, վարչական և վարժարանական հոգերը: Միթէ մենք չէինք կարող խնայն շարժման մէջ դնել մեր կարիքի կոմիտէն որ յանուն ժողովրդի տէր կը դառնար այդ կրթական հաստատութեան, տարով անոր ներկայ հրամայողական պահանջներու համապատասխան վիճակ, կազմելով ուսանողական հզօր միութիւն և ենթարկելով ուսուցչութիւնը նրա լիազօր հսկողութեան եւ դարձնելով Սանասարեանը մի հրարորոք օջախ, մի վառարան, մի հրաբուխ, ուրկէ դուրս պիտի ժայթքէր յեղափոխական կրակը, այրելու, տոչօրելու համար մի ո՛ր և է դիմադրող ոյժ:

Բայց ո՞վ կը լսէ այս խնատուն խորհուրդները. ո՞վ կը լսէ բանասիրութեան ձայնին՝ մինչեւ այն օրը, ուր գիտակից ժողովուրդը բռնի ոյժով կը տիրանայ իր իրաւունքին:

Այդ օրը կը հասնի շուտով:

Թ.

ԿՈՒՍԱԿՍԱԿԱՆ ՍԻ ԱՆՉԱՅՑԱԿԱՆ,
ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՒ ԹԷՈՐԱՆՆԵՐ

Մի բարեպատեն իրողութիւն՝ Կուս
Կապուի Թաղական Խորհրդի ընտրութեան
միջադէպը՝ ինձ առիթ կու
տայ պարզելու, մի անգամ
ընդ միշտ, մի երեւոյթ որ
յաճախ անհասկանալի կը
մնայ ազէտ և անգիտակից
ժողովրդին և տեղի կուտայ
ցաւալի թիւրփմացութիւն-
ներու: Կուսակցական և
անհատական հանգամանք-
ներու հարցն է դա: Ու է
գործողութիւն որ կը կատարուի մեր Ըն-
կերներու կողմէ՝ ունի կամ կուտակցական
և կամ անհատական հանգամանք: Այս
դասախօսութեան նիւթը պիտի ըլլայ այդ

երկու հանգամանքներու սահմանները ճշգրտել, բնորոշել:

Սկզբունքային աֆսիունա կամ ճշմարտութիւն է թէ՛ հանգամանքը կը բնորոշուի կատարուած գործողութեան համեմատ:

Երկրորդ սկզբնքային աֆսիունա է թէ միեւնոյն գործողութիւնը կրնայ կուսակցական կամ անհատական հանգամանք ունենալ սարքեր միջավայրերու մէջ:

Երրորդ սկզբունքային աֆսիունա է թէ գործողութիւն մը կրնայ ըլլալ՝ որոշ չափով՝ թէ՛ կուսակցական և թէ՛ անհատական միանգամայն:

Հարցը դնելով այսպէս զուտ ընկերաբանա-իմաստասիրական հողի վերայ, մի քանի փաստացի օրինակներով ընդհանրում գազափարը:

Վեր առնենք Կում Կապուի միջադէպը: Մի կուսակցական կուրք՝ Ասպարեկ՝ ասպարէզ է եկել մասնակցելու համար ընտրական գործողութեան, կամ աւելի ճիշդ ասած՝ պայքար մղելու համար, ինչ

որ ամէն քաղաքացու անկապտելի իրաւունքն է: Ծագել է կուր, խորտակել է քուէտուփը և խանգարել է ընտրութիւնը: Լա՛ւ, միթէ այս գործողութիւնը պէտք է համարել կուսակցական, որովհետեւ տեղի է ունեցել կուսակցականներու ձեռքով. բնա՛ւ երբեք: Պէտք է նկատի առնել գործողութեան բնութիւնը և դա՛ն բաղդատութեան դնել կուսակցութեան պատմական անցեալին հետ և այն ատեն ամէն ինչ կը պարզուի: Ե՞րբ տենտուեր է որ մեր յեղափոխական կուսակցութիւնը կուր մղէ փայտէ ափիկնեբու և թուղթի պատասիկներու դէմ, մեր ո՞ր կոնկրէտին մէջ որոշուել է 1912 Մայիսին, Կում Կապուի մէջ կոտրել քուէտուփը, մեր ո՞ր ծրագրի մէջ նախատեսուած է այդ բանը: Հարցը կը լինէր սարքեր, եթէ փոխանակ քուէտուփի՝ մի քանի գլուխներ կոտորուէին, լինէրն վիրաւորեալներ և սպանուածներ. այն ատեն կուսակցութիւնը կրնար գործողութեան հայրութիւնը ընդունիլ, որովհետեւ գործողութիւնը կը լինէր մի յեղափոխա-

կան ախտ, մի արիւնշարի ընդհարում, մի վգայացունց դէպք որը կարող էր խանդավառել մեր դաւառի ու արտասահմանի տղերքը, առիթ տալ հրապարակային բանախօսութիւններու, եւ յառաջ բերել ոգեւորութիւն, կեանք, շարժում: Ծիշդ է թէ մի երիտասարդ ծեծուել է իրաբանցումի ընթացքին, բայց ո՛չ լուսականաչափ որպէս զի կուսակցութիւնը այդ ծեծը որդեգրէր իր հաշտոյն:

Ըստ մեր երկրորդ ասիւուայի կարելի է օրինակի համար, Կում Կապուլի միջնադէպը մեր Ամերիկայի օսկաններուն մէջ ներկայացնել իբրեւ կուսակցական գործ հերքելով հանդերձ անոր կուսակցական հանդամանքը Կ. Պոլսոյ օսկանին մէջ: Դա մի պարզ օրինակ է:

Այսպէս ուրեմն մի քանի հարիւր կուսակցականներ կարող են մի հաւաքական գործողութիւն անել և այդ գործողութիւնը կը մնայ զուտ անհատական, եթէ պարագաները այնպէս կը պահանջեն: Կարելի է նաեւ որ մի անհատ մեր կուսակցութիւնէն բաժանուած ու անոր հետ

գժառած, գործողութիւններ կատարէ եւ այդ գործողութիւնները զուտ կուսակցական հոշակութիւն, օրինակ Եփրեմ Խանը որ մենք շինեցինք թունդ Դաշնակցական իր մանչնեալքը: Դա մի պատիւ, մի յարգանքի արտայայտութիւն, մի posthume (յետ մահու) փառաւորում է, զոր մեր կուսակցութիւնը կը շնորհէ արժանաւորներուն: Գուցէ կը գայ մի ժամանակ, ուր Հայկ Նահապետի Արամի, Տիգրան Մեծի, Վարդան Մամիկոնեանի, Գայլ Վահանի ու Թաթաւլի ևս կը տրուին կուսակցական հանդամանք:

Գանք մեր երրորդ սկզբունքային ասիւուային, որուն համեմատ մի գործողութիւն թէ՛ կուսակցական եւ թէ՛ միանգամայն անհատական կրնայ ըլլալ որոշ չափով:

Օրինակ՝ դիցուք թէ մեր կուսակցութիւնը պաշտօն յանձնեց իր մէկ ընկերին՝ երթալ մի կեդտտա բուքժուայէ 400 ոսկի հրամայողական պահանջք դանձել: Ըսկերը կ'երթայ կը տեսնէ կեդտտա արարածը, փաստացի հզօր ու համոզիչ սպառնցանքը ցոյց կը տայ և կը յաջողի դանձել, փոխանակ 400ի, 600 ոսկի:

Ի հարկէ 400 ոսկին կը յանձնէ կուսակցութեան գանձարանին և 200 ոսկին կը պահէ իրեն :

Ահա՛ մի ընտրոշ գործողութիւն :

Սրբ, ի՞նչ հանգամանք պիտի ասնք այս գործողութեան : Ո՛չ-կուլտուրական անգիտակից մի անձ գուցէ շփոթւի եւ կարող չլինի գործողութեան հանգամանքը որոշել : Եւ սակայն շատ պարզ և լօղիկական է :

Մեր ընկերը գործեց $\frac{2}{3}$ կուսակցական հանգամանքով և $\frac{1}{3}$ անհատական հանգամանքով :

Ինչպէս կը տեսնէք՝ թուաբանական կատրակային որոշ չափով կարելի է գանաղանել, միեւնոյն գործողութեան մէջ, երկու հանգամանքները :

Գուցէ հարցնէք թէ բոլոր այս չափերու եւ գործողութեան մէջ ի՞նչ կը լինի դրամները վճարող բուրժուան :

Ես կը պատասխանեմ անկասկած :

— Ես՝ ամբողջական որոշ չափով կը մնայ մի կեզտոտ արարած :

ԳՐԱՑՈՒՆ ՆՇԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 73, Էսկի-Չապրիե հասեօի, 73

ԿԻՒՍԹԱՎ ՇԼՈՒՄՊԵՐԺԷ

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՊԱՇՏՐՈՒՄԸ, ԱՌՈՒՄԸ ԵՒ ԹԱԼԱՆՆԸ

Թուրքերու կողմէ 1453ից

320 էջ 18 պատկեր: Գին 12 1/2 դր:

Աշխարհի պատմութեան մէջ, եղած չէ երբեք այն
քան մեծ դէպք մը, որ Պոլսոյ գրաւման չափ ազդեցու-
թիւն ունեցած ըլլայ պատմութեան ընթացքին վրայ
Մեզ Հայերու համար մանաւանդ ամենակարեւոր եղաւ
է այս դէպքը, որովհետեւ մեր պատմութիւնն ալ դարեւ
շարունակ, գրաւումէն առաջ եւ գրաւումէն յետոյ, Բիւ-
զանդիոնի մաս կազմած եւ անոր շուրջը դարձած է:

Հեղինակը, Ֆրանսայի այսօրուան ամենէն գիտու
Բիւզանդագէտը, նորագիւտ աղբիւրներու մանրամասն
հետախուզութեամբ կրցած է այս ահարկու պաշարման
օրը օրին, ժամը ժամին մանրամասնութիւնները գտնել եւ
այնչափ կենդանի գոյներով նկարագրած է այդ դէպքը
որ ընթերցողը, 1453ի Պոլսոյ բնակիչի մը նման հեռի հե-
կ'ապրի այդ օրերը, անոր անձկութիւնովը կը գալարուի
իր մորթին վրայ կը զգայ կարծես հետզհետէ մօտեցող
գերագոյն աղէտին արտափր, եւ լափող հետաքրքրու-
թեամբ մը կը հետեւի դէպքերուն:

ԳԻՆ 7 ՂՐՇ,

« Ազգային գրադարան »

NL0372489

61.351